

ЂОРЂЕ БРАНКОВИЋ: ДЕСПОТ „ИЛИРИКА”

Садржај

I

Померање српског елемента са југа на север. – Средњовековна Угарска. – Ширење Турског Царства и његова организација

II

Претци Ђорђа Бранковића. – Почетак његове каријере

III

Бранковић дипломата у Турској

IV

Бранковић у Русији

V

Бранковић понова као дипломата у Турској. – Његове везе са Влашком

VI

Бранковић на Порти. – Његове везе с влашким Кнезом Шербаном. – Митрополит Сава II Бранковић

VII

Бранковићеве везе с Хабзбурзима. – Бранковић 1863. проглашен бароном

VIII

Ослобођење Угарске од Турака. – Ердељ и Влашка према цару Леополду

IX

Политичка ситуација на југоистоку Европе 1687. и 1688. – Ђорђе Бранковић у мају 1688. одлази у Беч

X

Склоп Хабзбуршке Монархије. – Бранковићев меморандум цару Леополду I. – Бранковић именован графом

XI

Цар Леополд I и Луј XIV. – Тесаревци на Балкану. – Акција графа Ђорђа Бранковића. – Његово хапшење

XII

Бранковић интерниран у Бечу. – Српске привилегије

XIII

Сеоба Срба у Угарску 1690. – Везе српских првака с Бранковићем у Бечу. – Бранковић извикан и изабран за српског деспота у Будиму 1691.

XIV

Српски народ тражи да се Бранковић пусти на слободу. – Бранковић и цар Петар Велики

XV

Карловачки мир 1699. – Царска одлука да се Бранковић пресели из Беча

XVI

Срби између Хабзбурга и Мађара. – Бранковић из Хеба у Чешкој хвата везе с пољским краљем

XVII

Бранковићеви дугови и парница. – Његова смрт у Хебу 1711.

XVIII

Бранковић као историк. – Његова Хроника и њен значај

ЂОРЂЕ БРАНКОВИЋ

ДЕСПОТ »ИЛИРИКА«

од

Д^{РА} ЈОВАНА РАДОНИЋА

ИЧВ. БР.
16067

БЕОГРАД
1929

ПРЕДГОВОР

Резултат мојих студија о Ђорђу Бранковићу и његову времену објављен је 1911 у издању Срп. Краљ. Академије. Сада, пак, потпуно сам прерадио читаво дело, употребио, при том, нешто нових извора и нову сручну литературу за последњих седамнаест година. Читавоцима приказује се у књизи занимљив покушај формирања југословенске државе још у XVII веку. Поред историје Срба у Угарској и њихових односа према Хабзбургима и Мађарима, излажу се овде и први почеци Источног Панања, у коме се, одмах на првом кораку, сукобили интереси Русије и Хабзбуршке Монархије.

ПОМЕРАЊЕ СРПСКОГ ЕЛЕМЕНТА СА ЈУГА НА
СЕВЕР. — СРЕДЊЕВЕКОВНА УГАРСКА. —
ШИРЕЊЕ ТУРСКОГ ЦАРСТВА И ЊЕГОВА
ОРГАНИЗАЦИЈА.

Скоро је пет векова и по како су Срби с Балканског Полуострва почели, у јачој мери, насељавати прво Банат, за тим Срем, па најпосле данашњу Бачку. Ово померање српскога елемента на север опажа се у брзо после боја на Косову 1389 г. Несрећу српску на Косову гледао је што боље да искористи даровити и лакоумни угарски краљ Сигисмунд Луксембуршки. Можда је он, заузевши две српске тврђаве, Борач и Честин, југозападно од Крагујевца, мислио да ће на тај начин приморати кнегињу Милицу да са сином Стефаном пристапе уз Угарску. Суседи Угарске, кнегиња Милица и син јој Стефан, знали су добро да је Угарска, крај свих ранијих успеха таста Сигисмундова, краља Лајоша, далеко слабија од Турске, па су зато и пристали уз султана Бајазита I. Али, када је после битке на Ангори, 1402, изгледало да ће ново Турско Царство, услед међусобне борбе Бајазитових синова, поћи низбрдицом, деспот Стефан Лазаревић наслонио се на Угарску. Тако је Србија, прионувши чврстије уз Запад, послужила суседној Угарској као јака одбрана против Турака. Имајући Србију као савезника, могао је Сигисмунд, с мање страха од Турака, изводити своје планове у Босни, Далмацији, Немачкој и Чешкој. Тако је онда појмљиво да је краљ Сигисмунд новом савезнику дао простране

области, вароши и многа насеља у Угарској. Деспот Стефан премешта своју столицу у Београд, који му је уступило краљ Сигисмунд поред Мачванскога Баната између Саве, Дрине и планине Цера, са Ваљевом и Соколом. То је доба у коме наш народ, у великом броју, прелази на леву обалу Дунава и Саве, да појача онде, већ од раније насељени, српски живаљ, доба, у коме се један део нашега народа нашао у новој средини, на коју се требало навикнути.

Угарска 15 века, и по социјалном строју и политичком уређењу, разликовала се много од тадашње средњевековне Србије.

Са изумрћем династије Арпада, на почетку 14 века, Угарска постаје изборном монархијом. Доласком француске куће Анжу на угарски престо многи елементи западнога феудалнога уређења преносе се у Угарску. Савременик цара Душана, краљ Лајош Велики, успео је, до душе, да оснажи власт краљеву, али, после његове смрти, велика властела поново је дигла главу. У 15 веку угарски краљ краљује само као представник свете круне угарске; он је, истина, први али, ипак, једнак са великашима. Он дели с њима власт која се, с дана у дан, смањује губитком и смањивањем краљевских домена, дотле, поред регалија, главног и сталног извора краљевих прихода. Великаши, световни и црквени, имају претежан утицај при избору краља. Од њих ће се, током времена, да образује посебни дом великаша, наследни дом магната, нешто лично горњем дому у Енглеској. И ако су, по декрету краља Лајоша Великога од 1351, сви племићи једнаки, ипак имовне разлике довеле су до диференцијације племства у правном и политичком погледу. Војна служба, у средњем веку првенствено племићско занимање, тешко притискује сирото племство, нарочито најсиромашнију племићску класу, куријалисте. Они се, мало по мало, изједначају с неплемићима, на почињу да дају дажбине, као и обични људи. Иначе, средње племство групише се у жупани-

јама, деловима свете круне угарске. Оне, током 15 века, долазе до аутономије, прво у правосуђу, па онда у војним и финансијским стварима. Власт жупана, као представника краљева, опада, а сву власт узимају у руке поджупан, судије (солгабирови), асесори и жупанијске скупштине (конгрегације) које, од краја 15 века, стичу право доношења статута. Поред племства, нарочите привилегије имали су Јазиги и Кумани. Насељени доцније у Угарској по племенима у нарочитим срезовима, чинили су они веку племићску целину, непосредно зависну од краља. Засебну племићску административну целину чинили су Сикулци у источном делу Ердеља који је, од најранијих времена, удаљен од државнога средишта и краљеве непосредне власти, као крајина вазда имао неки посебан положај у Угарској. Три ердељске нације: Мађари, Саси (с нарочитим привилегијама и са својим графом у Сибињу) и Сикулци, формирају 1437 у Каподони унију за међусобну одбрану. Ова унија појачана беше уговором у Међешу 1459. Тако се, током 15 века, формира онде једна државно-правна целина са војводом на челу. Она ће се, најзад 1571, под Стефаном Баторијем, одвојити од Угарске као ердељска кнежевина која даје данак Турцима.

Као што су у средњевековној Француској варошке комуне имале пуну аутономију, тако су и у средњевековној Угарској краљевске слободне вароши уживале пуну самоуправу. За њих се може рећи да су, као и на Западу, колективне сењерије које, као чланови свете круне угарске, учествују у легислативи на државним или боље сталним саборима. Њих је било мало; свега 8 у 15 веку, за владе краља Сигисмунда.

Нарочите привилегије имале су рударске вароши. Оне беху изузете од жупанијских власти, а потчињене нарочитим краљевим чиновницима: коморском графу и краљевом благајнику-тавернику. Због слабости средишње власти и опште несигурности, рударске вароши чине међусобне савезе са заједничким апелационим судом.

Незадовољне пресудом тога суда, имале су оне право призива не на краљева таверника, као друге вароши, него на краљев лични суд. Мање права имали су друге вароши и тржишта. Они своје правине и повластице имају било од краља било од територијалне господе. Њихове су привилегије минималне, јер су оне, у главном, под влашћу или територијалне господе или жупанија. Међу градовима нарочито истичу се вароши са немачким становницима, који никако нису допуштали Мађарима и Словенима да се међу њима населе.

Сви они, и велика властела, и средња, преко својих представника изасланих од жупанија, и слободне вароши, опет преко својих представника, састају се на државном сабору, да онде, као чланови свете круне угарске, заједно са краљем, врше законодавну власт. Све су то сталежи који, као и на Западу у сталеним државама, деле законодавну па и управну власт с краљем. Остали, сељаци, земљорадници и пастири, нису сталежи: они нису поданици државе, него територијалне господе који, као чланови свете круне угарске, врше и судску, и управну, и финансијску и војну власт на својој територији. Као и у осталим средњевијевним државама, територијални господари своје право заповедања над становништвом својих домена изводили су из свога права својине над земљом. Они су из једне приватно-правне чинице изводили јавно-правне последице. Та сељачка маса давала је велике дажбине властели и клиру у новцу, природним производима и у кулуцима. Положај сељака био је колико толико спошљив док су могли прелазити са једне домени на другу. Становништво, у оно време, беше ретко (у Угарској око половине 15 века већто јаче од милион и по душа), те је радна снага била много тражена. Због тога су сељаци напуштали чешће своја седишта, па су одлазили онамо, где су услови за живот, по обећању појединих земљевласника, били лакши. Но стање сељака постало је претешко кад су их, после сељачке буње 1514, потпуно везали за земљу.

Угарска, као што се види, током средњега века није чинила једну државну целину. Била је то феудална сталеничка држава са сиљном великом властелом, са многобројним автономним племићским жупанијама, државицама у држави, са нарочитим привилегованим племенским дистриктима, са посебним војводством ердељским, тамшкком графовијом и, доцније, лугошким банатом са неколико самоуправних, за тим неколико рударских и полусамосталних вароши и са бесправним сељачким и пастирским становништвом, које је грцало под теретима и кулуком властели и цркви.

Ето, у такву средину почела је да се спушта српска властела после боја на Косову, водећи собом многу радну снагу. У такву средину доспели су српски деспоти са српским народом који ће, напрежући се да привикне новој средини, чешће пута долазити у сукоб са властелом и са представницима жупанијских и варошких власти.

Лети 1411 налазио се деспот Стефан с неколико својих великана у Будиму. Пошто је признао краља Сигисмунда као свога сизерена, Сигисмунд је новом савезнику, деспоту, који га је својом земљом штитио од Турака, дао простране територије и вароши у Угарској. Пада у очи да је Стефан, поред богатог рудника Сребрице у Босни, добио од краља Сигисмунда још и чувене руднике сребра и злата. Нађ-и Фелшебању у источној Угарској. Можда је краљ Сигисмунд, уступајући ове руднике Стефану, мислио да ће их деспот Стефан, својим искусним рударима и већим новчаним средствима, боље моћи експлоатисати од њега. Пада, даље, у очи да је деспот Стефан добио поред богатог места Немета и Сатмара, на реци Самошу, далеко на северистоку Угарске, још и богата места Дебрецини и Бесермењ у хајдучкој жупанији. Овај последњи насељен је био, у доба Арпада, поглавито муслиманима. Ова територија деспотова доцније, на поч. 17 века, за време владе Стевана Бочкаја, добиће своју посебну управу као

нарочито привилеговани хајдучки дистрикт. На истоку Угарске добио је деспот Стефан од Сигисмунда још и огромне поседе у бихарској и саболчкој жупанији, крајевима близу хајдучке територије. Поред сатмарске, држао је деспот и торонталску жупанију, у главном њих део Баната, са два града: Бечкерек и Бечејем. Деспот Стефан, по величини поседа, био је, после краља, највећи магнат Угарске. У поменуте две жупаније помињу се његови жупани и поджупани, које он именује.

Према томе, деспот Стефан има, тако рећи, суверено право именовања жупана. Као и краљ, и деспот Стефан има свога таверника (министра финансија), који прикупља и рукује приходима са огромних деспотових домена у Угарској.

Наравно, у прибирању тих дажбина, деспотови органи долазили су у сукоб са мађарским великашима. Тако је, напр. 1417 г., ердељски бискуп тражио за себе десетак од грађана сатмарских, што је деспот енергично одбио. Деспотов таверник, као и краљев, судио је у другој инстанцији варошанима на деспотској територији, а трећа, највиша, инстанција за њих беше суд деспотов. Незгодан је био положај православног деспота према римокатоличком клиру. Као магнат имао би он право презентације римокатоличких свештеника на својим доменама, али се томе противиле одредбе римокатоличког канонског права. Њему је, свакако, као православном оспоравано и право патроната над римокатоличким црквама.

Вршећи преко својих органа судску и административну власт, деспот Стефан дошао је у сукоб с тежњама жупанијског племства које, у 15 веку, како је речено, сваки развија своју жупанијску аутономију.

Имајући на својим територијама у Угарској скоро толико исто посла као и у Србији, деспот Стефан формира овде своју канцеларију, у којој се пишу писма и повеље на латинском, потпуно у духу угарске краљевске канцеларије.

Наследник деспота Стевана, деспот Ђурађ, повећао је још своје поседе у Угарској. Сем споменутих, имао је он вароши Тур и Варшањ у солночкој, Торбањ у пилишкој и још неке домene на северу Угарске у боршодској и земплинској жупанији. Он је, даље, господар делова жупаније Берега и града Мункача у истој жупанији, за тим Токаја, са чувеним вином, и пространих властелинства Вилагоша, у коме је било седам варши и 110 села. Имајући у својим рукама Митровицу, Земун, Кушиново и Сланкамен у Срему, деспот Ђурађ распростро је своју власт и у данашњој Вачкој од Титела до више Сенте. У Песеру, месту између Мола и Сенте, прибирали су његови чиновници царину од трговаца који долажаху од Сегедина. У Банату распростро је деспот Ђурађ своју власт над једним делом таминке жупаније, захвативши Вршац, а даље на истоку, у крашовској жупанији, имао је он знаменита насеља Ерд-Шомљо, Вају, Драгољево и др. По рачуну савременика Бертадона де ла Брокијера, деспот је од својих поседа у Угарској имао око 50.000 дуката годишњег прихода.

И деспот Ђурађ, као и ујак му, деспот Стеван, именовао је жупана за сатмарску жупанију, а становништву вароши Дебрецина наређује да се подвргне суђењу његова таверника. Ако не би били задовољни с пресудом његова таверника, нека апелирају на њега — деспота. Природно је да су деспоти гледали да населе што већи број Срба на својим територијама у Угарској. Навала српске властеле и српског народа била је тако велика, да је угарски сабор, 1439, довео одлуку, којом се деспоту Ђурађу и његовом зету, графу Цељском, изреком забрањује да не смеју вароши и домene давати страшцима него само Мађарима. Али, померање српског елемента са југа на север није се дало зауставити. Најранија и најинтензивнија сеоба српског народа извршила се у крајевима између река Морина и Тисе. Срби су оданде потиснути на север Мађаре који су те крајеве напуштали још и због честих провала турских у јужну

Угарску за владе краља Матије. Краљ их је радо при-
мао и насељавао дуж јужне границе према Турцима.
Краљ Матија је, због својих крупних планова према
цару Фридриху III и Чешкој, морао добар део своје
сваге усредсредити на северозападу, далеко од јужних
граница своје државе. Ова би му стога, без помоћи Срба,
остала била отворена на југу према Турцима. Због тога
је краљ Матија према Србима, особито српској власте-
ли, био веома издашан. Тако браћа Јакшићи, Стеван и
Димитрије, синови војводе Јакше, који је са својим од-
редом Срба учествовао у опсади Цариграда 1453, доби-
вају од краља Матије, 1464, велико нађлачко властелин-
ство у чанадској жупанији. Они су са многобројним срп-
ским колонистима појачали српски елемент северно од
реке Мориша, те још више потиснули Мађаре на север.
Јакшићи су, пред крај 15 века, спадали међу најзнат-
није угарске великаше, у такозвану малобројну банде-
ријалну господу која, под својом заставом, мобилишне
одређени број ратника. Убрзо по том, изгледа 1471, до-
пустио је краљ Матија унуку деспота Ђурђа Смедерев-
ца, Вуку Гргуревићу, да у Угарској може носити де-
спотску титулу. 1478 даровао му је краљ Матија нека
добра у загребачкој жупанији (Комоговину, Градишку,
Озелско и т. д.) Осим тога држао је деспот Вук у Срему,
Сланкамен и Бергасово, а у крижевачкој жупанији ка-
стал Фејеркџ или Белустену.

Препоруком деспотске титуле на последње издан-
ке деспота Ђурђа Смедеревца у Угарској ишао је краљ
Матија у првом реду за тим да, ради опасности турске,
привуче што јачи број српске властеле и народа у Угар-
ску. Добро примљени у јужној Угарској, где је актом
краља Матије деспотовина српска, бар формално, про-
дужила да живи, утицали су новопритошли Срби, и речи
и делом, на своје савременике да у што већем броју до-
лазе у Угарску. Турска сила била је тада у напону и,
према томе, притисак јачи него у почетку турске влада-
вине. Због тога су Павле Кинижи, деспот Вук Гргуре-

вић (Змај-деспот Вук) и Димитрије Јакшић, у јесен
1480, враћајући се са војног похода из Србије, повукли
собом читаву сеобу Срба од 60.000 душа. Сеоба Срба на
север наставља се непрестано интензивно, тако да је по
једном писму краља Матије папи, од 12 јануара 1483, за
последње четири године догле прешло Срба у Угарску
на 200.000 душа. Краљ Матија је нове придошлице
Србе, истим декретом од 1481, ослободио плаћања де-
сетка римокатоличком клиру. Том привилегијом, на
штету римокатоличкога клира, ишло се очито за тим да
се Србима омогући организација црквене јерархије и
подизање цркава и манастира.

Перијодично насељавање Срба наставља се и даље
за владе угарских краљева из куће Јагелонске: Вла-
дислава II и Лајоша II. Због великога и густога броја
српског живља на југу Угарске, положај српског де-
спота, пред крај 15 века, толико је значајан да су његове
војне обвезе веће од ма којег достојанственика у Угар-
ској. Највиђенија бандеријална господа, као: војвода
ердељски, бан хрватски, граф сикуљски и тамински жу-
пан дужни су, по закону, у случају рата, мобилисати о
свом трошку по један бандеријум, т. ј. 400 коњаника,
док је српски деспот, исто као и угарски краљ, дужан
опремити бандеријум од 1000 коњаника.

Померање Срба на север наставља се и на почетку
16 века. Тако напр. 1502 приличан број Срба из Србије,
Босне и Херцеговине насељен је био у Јенопољском
округу, дакле у постојбини потоњег деспота Ђорђа
Бранковића. Већ пред крај 15 и на почетку 16 века по-
дижу се у Поморишју, на поседима Јакшића и Белмуже-
вића, манастири Ходош и Бездин, а у близини Врица
подигнут је, крајем 15 века, трудом деспота Јована, сина
деспота Стевана, манастир Месић. Током 16 века, после
обнове Српске Патријаршије, било је у Угарској два-
наест епископија под јурисдикцијом Пећске Патријар-
шије. У првим десетинама 16 века број Срба у јужној
Угарској толико је велики да она добива карактер пот-

пуно српске земље. Видело се то нарочито после битке на Мухачу 1526, када је у Угарској наступила скоро потпуна авархија. Док је Турска под Сулејманом II Величанственим била на врхунцу снаге, у Угарској, у то доба, боре се о престо Фердинанд I Хабзбуршки и Јован Запоље, пореклом Славонац. У то мутно доба Угарске крупну улогу, кратко време, играо је Јован Ненада, звани Црни Јован. Непозната порекла, лако је могуће од арбанских страна, издавао се он за потомка српских деспота и сродника царске византијске лозе Палеолога.

Под утисцима још свежје успомене на деспотовину у Угарској, носио се Црни Јован неко време мишљу да обнови ову српску деспотовину. Али, за тај велики потхват требало је да га помогне целокупна српска властела на југу Угарске. Међутим, најзнатнија српска властела: Јакшићи, Радич Божић, Овчаревић и др. не хтедоше приетати уза њ због његова незнатна порекла и због тога што се био околио на властелу. Осетивши да неће моћи остварити идеје којима се заносио, пристаје Црни Јован уз Фердинанда I. Као његов присталица, оборио се Црни Јован нарочито на преосталу мађарску властелу у Поморинцу и бач-бодрошкој жупанији. На тај начин изразио је он срџбу и гнев српског народа против племићких жупанијских власти, с којима су се Срби дотле непрестано гложили.

Банатски Срби, и после погибје Црног Јована, играју знатну улогу у јужној Угарској, нарочито у арадској жупанији. У један мах изгледало је као да хоће да обнове покушај Црног Јована. У то доба истичу се као велики поседници у арадској, зарандској и чанадској жупанији Петар и Димитрије Овчаревић. Још од већег значаја био је граф Петар Петровић са својим огромним поседима у арадској, северинској и тампској жупанији. После смрти угарскога краља Јована Запоље био је он, и ако већ доста стар, рођен негде 1472, поред краљице Изабеле, татор малолетном сину Запољиним, Јовану Жигмунду. Петровић је, противно Ђорђу Утјешинићу,

изразит противник Хабзбурга. Он заступа идеју одржања самосталности ових крајева према Хабзбурзима. Он је мислио да се ова политика може спроводити успешно само тако, ако се према Турцима буде одржавала политика мирног споразума. Уосталом, та је политика и била једино могућа. Половином 16 века сила турска толико је била велика, да се наш народ, склањајући се последњих десетина година испред Турака на север, нашао опет целокупан под турском влашћу. Једва је наш народ почео био да се привикава на нове односе и прилике у Угарској, али дође нови талас који преплави и Угарску а с њоме и нове дошљаке Србе у Угарској, те их опет изједначи са онима који остадоше на Балканском Полуострву.

И балкански Срби и они у Срему, Банату, Бачкој, Барањи, толнаској, стонобеградској и пилишкој жупанији, све до града Коморана, нашли су се под влашћу турских султана али и под својом рођеном првеном влашћу, под обновљеном Пећском Патријаршијом. Први пут, дакле, у историји нашега народа нашли су се Срби уједињени под једном влашћу.

За снажење Турске беше од особита значаја влада Мухамеда II (1451—1481). После освојења Цариграда, 1453, пале су у турске руке, брзо једна за другом, Српска Деспотовина и Босанска Краљевина, па онда, најзад, и последњи остаци малих државица у средњој Грчкој и Мореји последњих Палеолога: деспота Томе и Димитрија. Султан Мухамед II проширио је своју власт, такођер, далеко на исток, начинивши Црно Море искључиво својом доменом на велику штету њеновљанских трговаца на северној обали Понта. Турска сила била је толико у напону да је, пред крај владе Мухамеда II, заплашени Запад озбиљно страховао да ће велики освајач својом флотом из арбанскога приморја пребацивати се и напасти на источну обалу расцепкане и несложне Италије.

Снажење и напредовање турско наставило се и за владе Бајазита II (1481—1512), али нарочито за владе Селима I (1512—1520). Пошто је победио Персијанце, узео Селим Јерменску и западни део Азербејџана, а у брзо затим, 1517, преоте од Мамелука Сирију, Палестину и Египат. А када је ставио под своју заштиту света места, Меку и Медину, узео је он титулу калифа, наследника пророкова, поставши на тај начин врховни поглавница читавога исламскога света. За владе Сулејмана II (1520—1566) турска сила доспева до врхунца. Пад Београда 1521 и освајање острва Рода, 1522, говорили су јасно да ће нови султан наставити енергично Селимову освајачку политику. Угарска, разбијена и поцепкана, са читавим мозаиком посебних територија веће или мање аутономије, без живе свести о заједничким интересима, са слабом сталешком (бандеријалном и жупанијском) војском, није могла да одоле добро организованој турској војсци коњаника (спахија) и пешадије (јаничара). Погибија Мађара на Мухачу, 1526, показала је очито да ће и Угарску стићи судба хришћанских држава на Балкану. Угарска је, уз то, разривена била унутрашњом борбом о угарски престо између Фердинанда I Хабзбуршког и Јована Запоље. Оба претендента отимали су се о пријатељство обесних угарских великана, док је економно стање сељака у Угарској било претешко, јер о њима нико није водио рачуна. С друге стране, како је речено, угарска феудална војска не беше способна да у борби одоле добро организованој и спремној турској пешадији и коњници. Тако су онда Будим (1541) и велики део централне Угарске пали у турске руке, а убрзо по том Стони Београд, Острогон и још неке важне позиције у Угарској. Неколико година након тога довршио је румелијски беглербег, Мехмед Соколовић, освајање данашњег Баната, зауевши 1551 Бечкерек и Липову, а 1552 Темишвар, «кључ Ердеља», тада варош скоро искључиво насељену Србима. Највећи део Угарске постаде турска покрајина која беше подељена на будимски и те-

мишварски вилајет, а доцније, у 17 веку, још и на најзападнији и најмањи кањидки вилајет. Фердинанду I остаде на северу неколико жупанија са словачким насељем, а на западу узан појас од неколико жупанија (пожунска, мошоњска, ђурска, железна, Међумурје, варајдинска, део крижевачке, загребачка жупанија, и потоња Војна граница). Источно од Баната формирала се кнежевина ердељска, потпуно зависна од Турака, обавезна на плаћање данка, као и трибутарне војводине Влашка и Молдавска. Турци су се, дакле, као огроман клин утиснули у тело централне Европе. Турско Царство ширило се на три континента: Европу, Азију и Африку. Оно је, као некада Рим, а доцније Источно Римско Царство, захватало читав базен Средоземнога Мора, земљиште и колевку човечанске културе. У свом огромном простору, скоро од Коморана па до персијске границе, далеко иза Еуфрата и Тигра, обухватало је оно многобројне расе и народе. Ово Царство добило је верско и социјално уређење од Арабљана, администрацију и порески систем од средњовековне персијске државе, дворски перемонијал и главне црте феудално-спахијског уређења од Византије. Под утицајем, дакле, ове три културе формирало се пространо царство, у главном натуралне привреде са добро уређеном администрацијом, финансијама и ванредно организованом војском. У том огромном царству није било једнообразности у управи. Велики број земаља администриран је био из централе преко санџакбегова, док су за извештајни број земаља важиле специјалне одредбе, као напр. за Египат. Било је, даље, трибутарних земаља са приличном унутрашњом аутономијом, док су, опет, неке земље биле потпуно вазалне или под нарочитом заштитом.

Док је на Западу, особито у Немачкој, првог суседа Турске, централна власт слаба била према моћним државним сталекима, у Турској је власт уредсређена била у рукама једнога човека-султана. Но његова власт није апсолутна. Над њиме

је непромењиви свети закон исламски, *шери*, који он не може мењати, него који могу правници само тумачити. Својом вољом (*урфи*) султан може доносити законе и одредбе (*канун*); он може кануном мењати и обичаје (*адет*), али само у оквиру шерија, који базира на корану и традицијама о Мухамеду. Шеријатски закон, формиран од Абу Ханифе, кодификован беше поново за Мухамеда II. Но када се царство проширило на исламске крајеве, Дамаск, Багдад и Кајиро, осетила се потреба за новом обрадом. Тако је онда, по наредби Сулејмана II, пенск Ибрахим Халеби спремио чувени зборник *Мултека ол-евхар*, који је за векове остао основ отоманских закона.

Карактеристична и главна црта Турског Царства је деоба послова између правих Муслимана и Потурчењака, обраћених у ислам. По тој деоби, о верским, правним и судијским пословима баве се само рођени Муслимани, док се за војне и управне послове узимају немуслиманска деца, највише хришћанска, незнатна порекла. Сви они, доведени, потурчени и спремани за војне и управне послове, робље су султаново (*кулар*), који је у исто време и државни и верски поглавица. Од те деце спремају се систематски и методично султанови војници и виши официрски кор, коме се, у исто време, поверава и управа у окрузима (санџацима).

Сва власт усредсређена је у рукама султановим, који је преноси на свој Диван-Савет: на везире, кадиаскере, дефтердаре и нишанџи-башу. Међу султановим саветницима најважнији су везири, а особито први или велики везир. У 15 веку био је он први међу равнима, али у 16 веку сва власт је у његовим рукама; он је заступник султанов у грађанској и војној администрацији, као и верски судија за све грађанске парнице. За време владе Сулејмана II истичу се нарочито велики везири Ибрахим, Рустем и Мехмед Соколовић, све потурчени Хришћани. Међу овим турским достојанственицима велики је број Срба. За време владе Селима II, у г. 1573,

од шест везира било је четири Србина: Мехмед Соколовић из Херцеговине, „di nazione Serviano“, Ахмет, „di nazione Schiavone“, Мустафа „nacque in Montenegro, vicino a Cattaro“, и Синан „di nazione Bosniano“, како се то изреком каже у званичном извештају Млечића Андрије Бадоаро. Сви они допринели су много јаком снажењу Турског Царства у 16 веку. За време средњовековне независности, наш елемент способан и бујан, није много конструктиван. Под туђом влашћу, пак, показује чудо од истрајности, жилавости и способности.

Иза везира најзначајнији су на дивану султанову два кадиаскера, врховне судије, који су апелациона инстанција за пресуде субаша и санџакбегова у провинцијама.

Нека врста министра финансија су дефтердари који управљају с 25 одељења (калем) с многобројним персоналом. Сви они воде бригу о дажбинама од земаља којих беше три категорије: а) десетинске земље (ерси упријех), сопственост (муле или миљак) Мухамеда-паца, који дају десетак у производима, б) харачке земље (ерси караџијех) сопственост хришћана, који дају или утврђену суму пореза на земљу или један део земаљских производа и в) државне земље (ерси мемлекет), које су својина султанова. Но султан ужива приход само од малог дела ових земаља, јер су већи део територија биле вакуфске земље и земље, чији су приходи ишли на издржавање спахијске, територијалне коњице. Европске земље биле су махом државне, а становништво држало је ту земљу као закуп на основу тапије, дајући у готову или производима прописану суму или количину или памијама и мошејама, или спахијама, или султану. Десетак се давао од природних производа и он је био обично већи од једне десетине. Поданици давали су спахији и т. з. саларије т. ј. додатак на десетак, који је износио једну трећину од десетка. Зло је било што се обично већ пре жетве утврђивао десетак, те је онда о

жетви био купљен, без обзира да ли је година била родна или не. На стоку је плаћана траварина, *отлак*, али су дажбине на стоку биле далеко лакше од оних на земљу, због чега је сточарство напредовало а земљорадња стално била у опадању. Порез на главу (џизијех) давали су само немуслиман и то у Угарској од једне порте (дома), са приходом од 300 аспри, по 50 аспри годишње. Поред свадбарине и других дажбина спахији, плаћане су разне таксе и намети за промет, путове и бродове, даване су царине, троншаринске и пијачне таксе, тако да је порески систем у Турској, са својим непосредним и многобројним посредним порезима, био врло компликован. Укупан приход султанов у 16 веку износио је око осам милијона дуката. За овако огромно Царство свакако не велика сума и, према томе, не велики терет за поданике. Али како су се услед корупције и рђаве администрације, пред крај 16 века, дажбине удвостручиле, стање поданика у Турској постало је неиздржљиво.

Иза дефтердара по достојанству долазио је врховни канцелар, нишанџибаша, с огромним персоналом. Поред главних заповедника спахијске војске у провинцијама и врховних управника запада и истока, беглербегова Румелије и Анатолије, важну улогу на Порти имали су још помоћник великога везира, ђаја-бег, онда министар полиције, чауш-баша, и помоћник вел. везира за спољне послове, рејсефенди. Сви они, поред заповедника флоте, капудан-наше, и аге јаничара, састајали су се сваке седмице: суботом, недељом, понедељком и уторником у диван за свршавање најважнијих државних послова.

У другој категорији државних органа е верско-судском надлежношћу, чији чланови беху рођени мухамеданци, на првом су месту улеме, знаоци светог, шеријатског закона. Сви они, као и правни саветници: муфтије, мудериси, моле велике и мале, кадије, за тим чланови свештенога кора: шеици, ђатиби, имами, мујезини и кајими, пролазили су неки кроз ниже школе, мектебе, неки

кроз средње, медресе, а највиши и најученији кроз високе медресе. И ако је добар део издржаван био из вакуфских добара и крунских домена (хасова), велики број примао је плату из државне касе. Поред тога, и они су, као и високи војни и управни чиновни, изузети били од плаћања порезе и сваке врсте дажбина.

Особити углед уживао је велики муфтија у Цариграду који, од владе Мухамеда II, носи високу титулу шеик-ул-ислама, старешине исламског. Код спремања новог кануна обичај је био да султан пита врховног муфтију за савет да ли је нови канун у складу с шеријатом.

Од 16 века, већ за владе Сулејмана II, почињу султани да утичу на ток државних послова, због чега старешина свуха у харему, кизлар-ага, добива све већи значај. Велики углед имао је и капу-ага, старешина султанових пажева, за тим каниџи-баша, велики коњушар, емир-ал-акхор, барјактар-миралем, и, најзад, старешина дворских башта, бостанџи-баша.

Сви ти високи дворски чиновни, одевени, према рангу, у богато шаровито и скупоцено одело, на коњима, украшеним сјајном опремом, сва та поносита господа, која је о утврђеним данима одлазила султану да се поклони, пада ничице пред њим и целива му скут, јер је он господар свију њих. Сви они према њему једнаки су, све је то његово робље (кулар), подигнуто горе вољом, само једном вољом султановом који их, с највише висине, по свом жефу, сваког часа, може да стрмоглави у амбиз. Сваки од њих хвата жудно један поглед султанов, срећан, ако га је господар погледао. У околини султановој не бирају се средства да се овај који је испред некога понизи, уклони с положаја и упропасти. Често, врло често су великом везиру, заменику султанову, носиоцу султанова печата у свиленој кесици у недрима, за трен ока, одузети били и кесица и печат, на му послан био свилен гајтан, којим ће га целат с овог света отпремити.

У том новом Царству, дакле, није било западних друштвених редова, тако строго одвојених једни од дру-

гих, да су се чак и казне одмеравале не по величини злочина, него према сталежу коме је окривљени припадао. Истина, велика турска господа изузета беху од плаћања порезе и такса, али ипак и паше и бегови, генерали и управници провинција, беху само робље, које зависе од милости једнога човека — султана. У хришћанским државама гледало се само на рођење и порекло. У Турској, пак, свако, ко је имао среће, намети, одважности и издржљивости, могао је понети се до највиших положаја. Мехмед Соколовић од малог, незнатног манастирског ђачета у Милешеви постао је велики везир и зет султана Селима II. Он је дуго времена под три султана: Сулејманом II, Селимом II и Муратом III управљао и спољном и унутрашњом политиком Турског Царства, те као такав био од велика утицаја на тадашњу светску политику. Поред Мехмеда Соколовића било их је још много других који су у Турској, и ако незнатна и непозната порекла, доспели до највећих почести и богатства. Пијали-паша, нађен од турских војника у једном рову у Барањи и донесен у Цариград, од малих почетака, од адемоглана т. ј. приправника за јаничара, постао је везир и зет султанов. Сви ти везири, звали се они Мехмеди, Ахмеди, Ибрахими, Рустеми и т. д. били су деца хришћанских родитеља која, потурчена и обрезава, спремају се у сарајским школама за унутрашњу службу дворску и службу војну и административну. Турско Царство освежавано је било стално свежом крвљу изданака подјармљених хришћанских народа, и оно је, обично, одабирало оне који беху и физички и умно најбољи, најнапреднији.

Језгро турске војске, нове трупе-јаничари, формирали су се од деце подјармљених хришћана. Спремани и вежбани у тешким и напорним радовима, у вештом и окретном руковању оружјем, а задахнути верским принципима корана и преданом службом султани, били су они првокласна и најбоља пешадија на свету. На исти начин регрутовале су се и Портине спахије,

султанова дворска коњица, груписана у четири дивизије: спахиоглане, силихдаре, улуфеци и гуребас. Истакнуте Портине спахије аванзовале би обично за султанове, санџак-и беглер-бегове и т. д.

Страх и трепет тадашње Европе беше турска коњица, спахије, која је у напону турске снаге бројала на 140—150.000 коњаника. Турска коњица слична је, донекле, средњовековној феудалној војсци, али ипак од ње много различита.

Турска је имала извесне институције које, у нечем, подсећају на феудалне институције западне Европе. Само, ако се може говорити о феудализму у Турској, велика је разлика између турског и западног феудализма. Имајући пространу државу са природном привредом, где је новца мало било, морали су султани тражити средства да издрже и администрацију земаљску. Као и у раном средњем веку, и Турска је у земљишту нашла извор за издржавање султанова сараја, царских принчева и принцеза, војске и управе. Поред споменутог пореза на земљу (десетине и харача) и пореза на главу, (џизијех) и многобројних посредних пореза и дажбина, који су поглавито теретили потчињено намуслиманско становништво, земља је била главни извор одакле се издржавала коњица и администрација која почива на војној основи.

На Западу, а и у нас такођер, давали су владоци, пошто новца није доста било, за војне и административне услуге земљу на уживање. Само је на Западу та земља, дата првобитно као награда на привремено уживање, постала наследном у појединим породицама. Службена класа претвара се временом у богату земљевласничку класу, везану за земљу, која постаје опасна владоцу. Ствара се земаљска аристократија која, најзад, као привилеговани сталеж, дели врховну власт са владоцем. Привилеговани сталеж, имајући власт над земљом, присвојио је себи и право заповедања над том земљом. Тако је тај сталеж на својој земљи, раније службеној, при-

грабио право суђења, управе и финансијско-војно право. Некадашња јединствена држава парча се и мрви на многобројне мале, мање више самосталне територије. Таква сложена држава не може да буде не само експанзивна него и слабо отпорна према нападима споља. Типски представник је такве државе Немачка у 15, 16 и 17 веку, дакле најближи сусед Турског Царства.

Турски је феудализам више демократски. У Турској је господар читаве освојене земље султан. Поред непосредних и посредних пореза, који служе за издржавање двора, Портиних спахија, јаничара и флоте, земља служи поглавито за издржавање спахија којима је поверена и администрација у провинцијама. Само што се у Турској не даје на уживање земља, него годишњи приход од земље — *дирлик*. На место порезе, примитивна турска администрација нашла је да је много удобније ако поданици својим трудом буду издржавали спахије који су у исто време и органи јавне власти. Па као што се плата у готову не наслеђује с оца на сина, тако и у Турској извештај приход од земље даје се на привремено уживање личности за указану војну услугу или службу која се од њега очекује. Мањи годишњи приходи од земље, у износу од 3000—19.999 аспра зову се тимари а већи, преко 20.000, зову се зијамети. Према томе, у Турској, првобитно тимари и зијамет не прелазе с оца на сина, не ствара се земаљска аристократија, него сваки почиње испочетка. У Турској свако може добити одређени приход од земље који се нормира према каквоћи и чину учињене војне или било које друге услуге. Нико није везан за један крај. Пространо Турско Царство је отаџбина свакога спахије-тимариоте или зијаметлије. Неко је, рецимо, добио тимар у Србији у износу од 18.000 аспри год. прихода. После тога, ако би се у рату истакао, могао је добити већи приход од земље, дакле зијамет, у другом неком крају Царства. На тај начин ствара се покретна војничка класа спахија, која се премешта с једног краја Царства у

други. Институција спахија, тимариота и зијаметлија, разграната је по целој земљи. Старешине спахија су, првобитно, два беглербега, источни — а Анатолијски и европски — румелијски. Доцније, са ширењем Турског Царства на исток и северозапад, број беглербегова множи се, али ипак споменута два остају најугледнији, особито беглербег румелијски. Беглербег је старешина санџакбегова и спахија. Он има право даровања тимарачији годишњи приход не прелази 5.999 аспра. Ако је тимар с приходом од 6.000 аспра и преко тога, добива се онда, по показаној тескери беглербега, у Цариграду на основу султанова берата. Интересантно је да се у копањском санџаку будимског вилајета, помињу 1562 два мала тимара српских општинских кнезова, Бранка и Обрада Радића. Сем спахија, добивају на уживање приход од земље и градске посаде у градовима. То су т. з. хисари-гедик. Беглербег, поред плате у готову, има велике приходе од царске земље (хаса), чији се приход беглербегу даје за вршење војне а у исто време и управне службе. Али је беглербег дужан, у сразмеру својих прихода од хаса, повести собом одређени број коњаника-џебелија. Као и у Цариграду султан, и беглербег има свој диван. На диван се окупљају вилајетски дефтердари, са својим ђатибима, назирима, амилима, нишанци-канцеларом, онда старешина јаничара или мистафиза у градовима и извештај број нижега персонала. Одлуке беглербега зависе много од држања његова дивана.

Беглербегати или вилајети деле се на мање војне и административне јединице, санџаке, од којих скоро сваки има свој посебан закон, канун-намах. Њима стоји на челу санџакбег који, у рату, предводи спахије свога санџака, а у исто време има извршну власт у оквиру свога санџака. И санџакбег, поред плате у готову, има за вршење своје службе одређени приход од царске земље (хаса), сразмерно коме изводи у рат одређени број коњаника (џебелија). И санџакбег — паша — има

свој диван као и беглербег, само, наравно, са мањим бројем личности. Његови су помоћници алајбег и су-баше.

Поред спахија, у градовима су биле градске посаде, чије језгро беху јаничари или мустафиза, на челу са градским заповедником — диздарем. Посада се делила на буљукe, одреде од 10 људи, којима су на челу сербуљуди. Интересантно је да се у 16. веку, у градовима у Угарској, помињу, међу војницима, и наши људи, Мартолози, пешачке трупе, у 16. веку, изузев њихових аса и сермаја, поготово су све наши људи. Ово су, дакле, турски граничари каквих беше у то време и у славонској граници, где се Срби, као турски граничари, помињу у градовима Пакрацу, Великој, Вировитици, Пожези и т. д. Поред мустафиза и мартолоза помињу се у градовима још рејси и азани, подељени на џемасте и оде са одабапама на челу. Сви они стоје под врховном командом јаничар-аге у Цариграду.

Поред ових ваља споменути тобџије (обично 10 људи на топ), кумбараџије, арабаџије (комора), баруџије и дебеџије (мајстори оружја). Све те трупе, заједно са мехтерима (војном музиком), плаћале су се од рајина пореза на главу и прихода с царских домена (хасова).

Сваки санџак подељен је био на неколико судских округа који се зову казе или пахије. Њима на челу стоје кадије. Надлежност кадије веома је пространа. Он, поглавито на основу корана, суди у грађанским, оставинским и сирочадским споровима, а покадшто се његова надлежност распростире и на ствари финансијске и административне природе. С обзиром на то да кадија суди на основу корана који, по турском схватању, није меродаван за невернике, јер људи разне вере не подлеже истом праву, успеле су веома рано Цариградска и Пећска Патријаршија да добију право суђења не само у стварима духовне природе, него и у брачним па, кадшто, и у грађанским споровима. Али, ипак, кадија је задржавао за себе право решавања у оставинским споровима, јер

је отуда имао леп приход. Кадије су, даље, нарочито пазиле да се њихову суђењу не измакну кривичне ствари, јер је суђење по њима доносило кадијама такођер леп приход. Ако се кривац не би могао пронаћи, плаћала би општина, где се злочин десио, па би она онда сама трагала за злочинцем.

Општина се, у опште, и код нас на Балкану и код Срба у јужној Угарској, и под Турцима одржала. Стање општина под Турцима требало би из основа проучити, али може се већ сада рећи да су се старешине општина старали за тачно давање дажбина и работа, за вршење радова код пролаза војске, за гоњење криваца и т. д.

И кадије и њихови помоћници, ваџи, именовани беху у Цариграду. Док су кадије, поред прихода, имали систематску плату из царске благајнице, ваџи су живели од такса и ванредних прихода. Нижи органи кадија, муселими, страли су се да се кадијина пресуда изврши, док су опет полицијски органи, мутесиби, старали се о држању реда по трговима и друмовима.

На царској су плати, како је речено, и муслимански духовници, ђатиџи и имами, а тако исто и мујезини који с танких минарета објављују вернима часове молитве. Поред њих су ниже врсте црквених служитеља, девркани. Сви они стоје под надзором кадије.

Турска Угарска подељена беше првобитно на три, а за владе Мурата III, на четири беглербегата или пашалука. Највећи беше будимски. Под собом је имао 18 санџака. Читава Барања, Срем, Бачка (сегедински санџак) северна Србија (смедеревски санџак) и источна Србија (алапахисарски санџак) спадали су под будемског пашу. Темнишварски паша имао је под собом шест санџака: Була, Јенопољ, Липова, Чанад, Темнишвар и Молдава. Јегарски и кањишки пашалук, овај последњи према хрватској и штајерској граници, беху далеко мањег обима. У сваком санџаку било је неколико градова, у којима беху доста јаке турске посаде. У Барањи,

напр., смештене беху турске посаде у Дарди, Брњевару, Мохачу и Сечују, а у сегединском санџаку у Бачу, Сомбору, Калочи, Суботици, Баји, Мадарашу, Тителу и др. Кадије су у турској Угарској, по правилу, седеле у местима санџакбегова. Сва та огромна војска спахија, јаничара и других врста војних родова, сав тај огроман број везира, паша, санџакбегова, духовних, верских, судских и просветних функционера издржава се радом и приносима потчињене раје. Док је управа у Турској, још за владе Сулејмана II Величанственога, добро функционисала, док се на двору султанову штедело и било неке равнотеже између државних прихода и расхода, стање поданика било је још и подношљиво. Али, већ пред крај владе петог великога султана, онака се корупција у пуној мери. Стеван Герлах, један од најбољих познавалаца Турске у другој половини 16 века, и Млечки Лоренцо Бернардо кажу, да се у Турској ни један чин, ни једно звање не може добити без мита и бакшиша. Бакшиши су примали везири и беглербегови од новопостављених санџакбегова. Ови, опет, наплаћивали су издатке на Порти од спахија, а ови од потчињене раје. Нико није био сигуран да ће дуго остати на своме месту, те је зато грабио да што брже наплати трошак око добивања места. Поред њих, финансијски чиновници, вазири, емини и амили, код прибирања дажбина за државу, купили су добар део и за себе. Сем њих, закупци појединих државних прихода пљачкали су такођер, истерујући два и три пута већу суму од оне коју су, у име закупа, полагали у царску хазну. Поред тога, незаконити кулуци и работе спахијама, несавесно искоришћавање сељачке снаге код подизања и оправке градова и друмова, дажбине код пролаза царске војске слабили су, с дана у дан, привредну снагу потчињене раје. Стање је, пред крај 16 века, било тако да су читава села опустела, особито на друмовима куда царска војска пролазаше, тако да су државни приходи онадали с два у дан. Рђаво стање турских финансија онака се и на турском новцу

који је, даномице, све лошији. Још за владе Сулејмана II од фунте сребра ковало се 500 аспри, а пред крај 16 века већ 1.000 аспри, што је само погоршало стање турских поданика.

Растројство у финансијама, правосуђу, администрацији, па и у војсци, онака се потпуно јасно већ пред крај 16 века. Кор јаничара није више оно што је био у 15 и првој половини 16 века. Па и број спахија смањује се услед све слабије радне снаге потчињене раје. Да западна Европа није била растрзана верским питањем, можда би се слабост Турске обелоданила још крајем 16 а не тек половином 17 века. Тешко економско стање терало је Србе као хајдуке у планину. Ужасним економским притиском и тумачи се уставак Срба у Банату 1594, први, можда, у пространој Турској Царевини. Банатски Срби, у очајању, почињу нападати на турске посаде у појединим местима. Немајући довољно снаге да воде даљу борбу с Турцима, банатски Срби траже помоћ предузимљивог ердељскога кнеза Жигмунда Баторија. Занимљиво је да су банатски Срби, преко својих изасланика, нудили Баторију деспотску титулу, тражећи од њега да им он, као «рачки краљ», пошаље свога војсковођу. Мојсеј Селељ, кога Батори посла Србима у помоћ, не дође даље од ердељске границе, али су Срби, ипак, заузели Бечкерек, Бечег и Вршац, одбивши у неколико махова темишварскога Сосишану. Идуће године, 1595, Срби, помогнути Баторијевим војсковођом, Ворћем Ворбељем, очистили од Турака добар део зарандске и арадске жупаније. Они даље потиснуше Турке из Фачета, Тотварада, Еперјеша, Липове, Шољмона, Арада, Фелака, Нађлака, Чанада, Вилагоша, Панкоте и Јенопоља. Да је кнез Батори добио више помоћи са Запада и да је било више искрености у његову опхођењу са Србима, можда би и Темишвар, 1596, опседан пуних 40 дана, пао у хришћанске руке.

II.

ПРЕТЦИ ЂОРЂА БРАНКОВИЋА. — ПОЧЕТАК
ЊЕГОВЕ КАРИЈЕРЕ.

Тада, када су банатски Срби понесени били идејом да се ослободе тешкога турскога притиска и створе чак и неку врсту полусамосталне територије с деспотом на челу, јавља се у историји породица од које потиче потоњи деспот Ђорђе Бранковић.

Ранију историју ове породице знамо врло мало. Највише и с пуно појединости говори о њој сам Ђорђе Бранковић у петој књизи своје Хронике. Али, Бранковићеву казивању и његовој генеалогској табlici породице Бранковића не може се много веровати, јер, одмах на први поглед, види се да је састављена с нарочитом тенденцијом. Међутим, колико веке појединости његова казивања долазе у опреку с познатим чињеницама, толико се, опет, извесне чињенице потврђују неколиким документима.

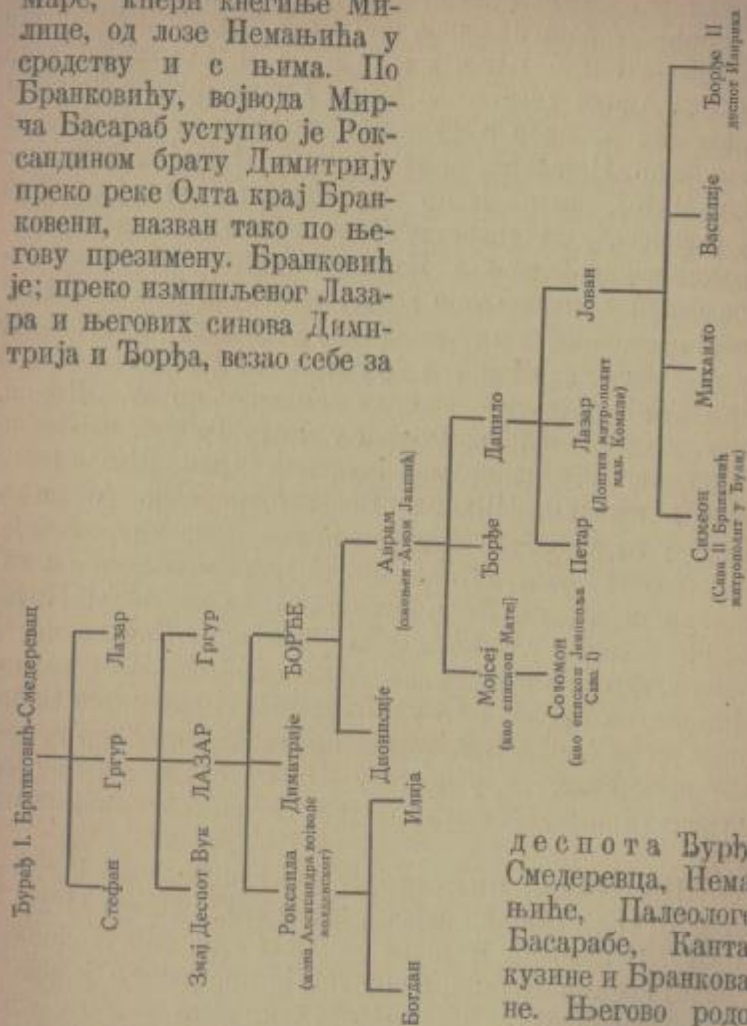
Приликом спременутих ранијих српских сеоба с Балкана у Ердељ и јужну Угарску преселили су се и претци Ђорђа Бранковића негде из западне Херцеговине, из краја Коренића. Народна традиција тога краја везала је порекло Вука Бранковића за тај крај. У једној народној песми кнез Лазар, позивајући велможе у бој на Косово, шаље књигу «у Требиње на Херцеговину, своме зету, Вуку Бранковићу.» Народна традиција сачувала је ту спомен на домају деда Вука Бранковића, Младена, који је, за владе Уроша III Дечанскога, држао Требиње.

У Требињу је војводу Младена наследио Бранко, отац Вуков, кога је доцније цар Стефан именовоа севастократором и предао му на управу град Охрид. Још и данас у селу Горњим Полицама, источно од Требиња, а у крају Коренићима, на стрму обронку Голуг Брда, има висока кула коју народ зове кулом Бранковића, док се поље испод куле назива Бранковином. Преселивши се из тога краја у југоисточну Угарску, у Помориније, понесли су Бранковићеви стари и ову традицију собом, називајући себе и Коренићима. Када су се Бранковићи из Коренића спустили у Помориније, крајем 15 или првих година 16 века, слушали су они овде још свеже приче о деспоту Ђурђу Смедеревцу и његовим синовима који су у тим крајевима имали велика добра. Можда је већ стриц нашега Бранковића, митрополит Лонгин, али је поуздано да су митрополит Сава II и наш Бранковић ову породичну традицију довели у везу са још живим успоменама на некадашње господство српских деспота у крајевима суседним Ердељу и на тамошње бављење последњих потомака Вука Бранковића пред крај 15 века. Породична традиција о пореклу Вука Бранковића из Коренића и успомене на господство последњих титуларних српских деспота у зарадској и арадској жупанији нудили су се сами собом браћи Бранковића да своју породицу везу за стару деспотску лозу коју они, први после Орбинија, називају Бранковићима. Материјал је био ту, али је још требало наћи спону између ердељских Бранковића и старе српске деспотске лозе која је, као што се зна, изумрла 1502 с деспотом Јованом Стефановићем, унуком деспота Ђурђа Смедеревца. До те везе дошао је Бранковић с помоћу угарскога историка 16 века, Николе Иштванфија, а за неке детаље искористио је и Мавра Орбинија, с крајем 16 и на поч. 17 века.

На једном месту своје угарске историје каже, наиме, Иштванфи за Роксанду, жену молдавскога војводе Александра IV Лапушињану, да је била пореклом од старе српске деспотске лозе. На основу тога доста неодређе-

ног казивања Иштванфијева о деспотском пореклу Роксанде, нашао је Бранковић за сходно да своју породицу веже не само за стару деспотску лозу Бранковића, него, преко ових, и за влашку кућу Басараба и Кантакузина. Не знајући да је Роксанда била ћерка молдавскога војводе Петра Рареша и Јелене, кћери деспота Јована Стефановића, дакле прауника деспота Стефана Слепога, а прапрауника деспота Ђурђа Смедеревца, измислио је Бранковић Теодору или Теклу Кантакузинову, с којом је, тобоже, ожењен био деспот Гргур Слепи, и с њоме, поред Вука, родио још и Лазара, претка ердељских Бранковића. По Бранковићу, тај измишљени Лазар био је отац Роксанди и њене тобожње браће Димитрија и Ђорђа. Но Роксанда није имала браћу под тим именом, него Богдана, брата по оцу, и рођену браћу Илију, Стевана и Константина. Бранковић је токоршњег Роксандина брата Димитрија нашао у Иштванфија, код кога се помиње неки *Demetrius Bulgarus*. Бранковић је, даље, тобожњег Роксандина брата Ђорђа измислио као и Лазара, да би преко Ђорђа ердељске Бранковиће приказао као потомке старе деспотске породице по мушкој лози. Да би себе довео у везу с влашким Басарабама, по Бранковићу они су «Славеновлахи», чије име изводи од имена Божираб, каже Бранковић да је војвода Њагоје Басараб ожењен био Милицом, ћерком деспота Лазара, а унуком деспота Ђурђа Смедеревца. Међутим, ово није тачно, јер је Басарабина жена била Десина, ћерка деспота Јована Стефановића, а унука деспота Стефана Слепога и прауника деспота Ђурђа Смедеревца. Но било како му драго, тек Басарабе су биле у сродству с правим Бранковићима, а преко измишљених Лазара и Ђорђа, и са ердељским Бранковићима. По Бранковићу, Басарабе су и са друге стране у сродству с његовом породицом. Код Орбинија нашао је он погрешан податак да је краљ Стефан Урош Дечански ожењен био ћерком Влајка Басарабе. Према томе, и с те стране, стара деспотска лоза била би у сродству с Басарабама, јер су Бранковићи преко

Маре, кћери кнегиње Милице, од лозе Немањића у сродству и с њима. По Бранковићу, војвода Мирча Басараб уступио је Роксандином брату Димитрију преко реке Олта крај Бранковени, назван тако по његову презимену. Бранковић је; преко измишљеног Лазара и његових синова Димитрија и Ђорђа, везао себе за

Бранковић у Хроници прича да се токоршњи брат Роксандин а постелиник молдавскога војводе Арона, Ђорђе Бранковић, пред крај 16 века, по дозволи Ароновој, населио у Чанаду и Араду, назвавши се великим жупаном јенопољским. Ово достојанство, вели, признао је

Ђорђе и ердељски кнез Жигмунд Батори, после чега је Ђорђе утврдио Јенопољ и Липову и распростро власт над Панкотом и Ширијом, где је и сахрањен. Син Ђорђев Аврам учествовао је, по Бранковићу, с Ђорђем Борбелјем у борби с Турцима, опсађујући безуспешно Темнишвар. Најстарији син Аврамов, Мојсеј, у калуђерству Матеј, постао је по том епископ Јенопоља, а син му Соломон, у калуђерству Сава, постао је, као Сава I, архиепископ Јенопоља. Како су Турци све више напредовали у јенопољском крају, пренесена је, вели Бранковић, јенопољска митрополија у ердељску Булу, камо су се, убрзо, склонили и сродници митрополита Саве I Бранковића, те онде подигли камениту цркву. Други, онет, утекоше испред Турака у место Трново, мађарски Теуш, па и ту подигоше каменити храм. После тога војвода влашки, Михаило Басараб, наредио је да у Були у будуће буде седиште православне митрополије.

У овој Бранковићевој причи мешају се тачни с нетачним подацима. Неће бити тачно да се Ђорђе Бранковић утврдио у Јенопољу и Липови, јер су та места била у турским рукама све до августа 1595. Али, како у Липови, на прелому 16 у 17 век, воде главну реч Срби, биће да је Аврам Бранковић, прадед нашега Ђорђа, помагао Борбелју да, у августу 1595, освоји Липову од Турака. Том приликом пала је и Панкота у хришћанске руке.

Православну митрополију у Були засновао је, пред крај 16 века, влашки војвода Михаило II Витез (1593—1601). Бранковић је добро ово знао, али, рад увеличати значај своје породице, измислио је преношење јенопољске митрополије у Булу. Међутим, нема разлога одбацивати Бранковићево казивање о митрополитима Јенопоља и Липове, Матеју и Сави I, тим пре, што је егзистенција овога последњег засведочена несумњивим документима, и што је и пре Саве постојала православна митрополија у Јенопољу и Липови.

Рекли смо да је Аврам Бранковић могао помагати Борбелју у освајању Липове, те је врло лако могуће да је он умро набрзо после заузећа Липове.

У исто време, скоро када и Аврам Бранковић, видву улогу играо је Србин Ђорђе Рац на крају 16 и с почетком 17 века, када су се о Ердељ отимали цар Рудолф II и влашки војвода Михаило II Витез. Ђорђе Рац поносио назива се оберкапетаном ћесарске војске у Ердељу, О делима тога Ђорђа Раца прича и Бранковић у својој Хроници. Он каже како неки говоре да је тај Ђорђе Србин био син Аврама Бранковића. Немамо изречних докумената који би ово потврђивали, али није немогуће да је овај Ђорђе Рац био син Аврамов, те према томе, стриц Јовану, оцу нашега Ђорђа Бранковића. Није даље немогуће да је онај Јован који се, у јуну 1605, помиње као официр у војсци тога Ђорђа Раца, отац нашега Ђорђа, а најмлађи син Данилов. Јован је тада морао бити веома млад, када му се још 1645 могао у Јенопољу родити најмлађи син Ђорђе.

Поред Јована, тада се видно истиче и његов брат од стрица, Соломон, син Мојсејев. Као Сава I, управљао је он јенопољском и липовском епархијом, па је као такав имао великих заслуга да је Липова, 1607, поново узета од Турака. Поред њега истакли су се тада не само чланови породице Бранковића, него и неки рођаци нашега Бранковића с материне стране. Ердељски кнез, Жигмунд Ракоци, даровао је овим Србима, 1607, поред места и цустара, још и племство, а владика Сава I добио је, такођер, нека имања у близини Липове и Арада. Владика Сава I и наследник му Лазар заложили су та имања, 1627, Петру Рацу из Липове. Сва тројица су чланови једне и исте породице. Петар и Лазар (у калуђерству Лонгин) су браћа од стрица владици Сави I, а рођена браћа Јовану, оцу ердељског митрополита Саве II и нашега деспота Ђорђа. Како Сава I назива Лазара (у калуђерству Лонгина) својим наследником, сигурно је, према томе и према казивању Бранковића у Хроници, да је Лон-

гин наследио у митрополитском достојанству свога брата од стрица Саву I, сина најстаријег му стрица Мојсеја.

Не знамо када и зашто је митрополит Лонгин напустио митрополију јенопољско-липовску и преселио се у Влашку, у манастир Коману. Да ли због несигурности од Турака или у страху од калвина? Но било како му драго, по одласку Лонгинову беше укинута та митрополија, а Јенопољ постаде седиште протопрезвитерата.

Старији брат Лонгинов и Јованов, Петар, помиње се у једној повељи Ђорђа I Ракоција од 8 новембра 1636. Већина тих чланова Бранковићеве породице помињу се у ердељским листинама под општим именом Рац, а презиме Бранковић почеће стално да носи млађа генерација, почев од Саве II Бранковића који је, видећемо даље, много давао на то презиме.

Као што се види, породица Бранковића почела је, већ од краја 16 века, јако да се истиче између осталих српских породица у арадској и зарадској жупанији. Из те породице изашло је неколико истакнутијих ратника и црквених великодостојника.

На основу архивалне грађе и докумената који су се чували у оставинтини деспота Ђорђа Бранковића, види се да је породица Бранковић, сем поменуте донације кнеза Жигмунда Ракоција од 1607, имала још и огромне поседе у таминској, арадској и зарадској жупанији. Већином су то донације ердељских кнежева. Отац деспота Ђорђа Бранковића, Јован, умножио је своје поседе новима које му је донела у мираз жена, Ђорђева мати, чија је породица била у сродству с угледном ердељском породицом Секељи. На основу исказа коморскога комесара у Араду, барона Хардегена, који је, поч. 18 века, по документима саставио списак имања породице Бранковића, вредност ових поседа цени се без мало на 27.000 форината, а годишњи приход на 1.618 форината. За оно време, дакле, када је новац јако био скуп, прилично знатна сума.

Ђорђе Бранковић, дакле, поникао је из имућне и угледне породице, која беше у доста тесним везама са ердељским кнежевима: Жигмундом Ракоцијем, Гаврилом Баторијем, Гаврилом Бетленом и Ђорђем I Ракоцијем. Његов отац Јован, који је као младић био у војсци чувенога Ђорђа Раца, преселио се из Липове, на Моришу, у Јенопољ. Када је Јован већ добро био зашао у године, родио му се у Јенопољу, 1645, најмлађи син Ђорђе.

Јенопољ или Јенова, подигнут на десној обали реке Кереша, бранио је добро арадску жупанију, због чега су и ћесаревци и Турци, у другој половини 16 века, борили се да га одрже сваки у својој власти. Почетком 17 века Јенопољ је у власти ердељских кнежева, а од 1620 главно место арадске и зарадске жупаније. Јенопољ, тада насељен највише Србима из Липове, опасан беше градским утврђењем, кроз које је водило у варош неколико капија. Тада је Јенопољ, како прича савремени турски путник, Евлија Челебија, имао лепе баште и воћњаке, богате винограде, кроз које се орила весела песма безбрижнога становништва. У близини Јенопоља држали су Турци неколико знатних места, као: Булу, Липову и Арад. Одатле би они често, у пазарне дане, долазили у Јенопољ. Бранковић је, већ од малих ногу, имао прилике да на јенопољском пазару гледа и слуша Турке, па да и сам, већ у детињству, научи нешто турски.

Бранковић је као дете изгубио оца, два старија брата и сестру, који су нагло поумирали од куге. Његова се мати од жалости закалуђери, оставивши најмлађега и слабуњавога синчића, Ђорђа, старијему сину, протопопу Симеону, да се о њему стара. Да је ова жена била мање примчива, да је била јачих живаца и да је на свет и прилике око себе гледала стварније и трезвеније, тешко да би напустила слабо и крхљаво дете и отишла у манастир. Свакако је ова жена неке своје апормалне особине морала пренети и на своју децу, особито Ђорђа који се, кроз цео живот, показује несрећен, нереалан,

лакомислен и лаковеран. Али, што је значајно, ова жена, пре свога одласка у манастир, беше много амбицијозна, па су ту њену особину наследили оба њезина сина: протопоп Симеон, познији митрополит Сава II, и Ђорђе, познији граф и изабрани деспот српски.

Када је Ђорђе Бранковић навршио једаваесту годину живота, десило се нешто што је много утицало на његов даљи живот. Пред крај 1656 године, наиме, поетао је његов старији брат, протопоп Симеон, ердељски православни митрополит. На то место довеле су га тадашње вереке и политичке прилике у Ердељу. У Ердељу, тада, од свих вероисповести главна беше калвинска. Уз њу су пристајали ердељски кнежеви и њихови великаши. Калвини су, пошто пото, хтели да покалвине православне (Србе и Влахе) у Банату и Ердељу. Наредбе ердељскога кнеза, Ђорђа II Ракоција, очито су ишле на то да се православни што брже и сигурније покалвине. И када се ердељски православни митрополит Данило почео противити тим наредбама, беше свргнут. На његово место постављен беше јенопољски протопоп Симеон који, као митрополит, узме име Сава II. Ердељски кнез и његови саветници мислили су да ће млади протопоп погодан бити за то место. Сем тога, Симеон је био синовац митрополита Лонгина Бранковића који је живео у манастиру Комани, у Влашкој. Лонгин, опет, био је у пријатељству с влашким кнезом, Константином Шербаном, на кога је кнез Ракоци рачунао да га помогне у Пољској, чију је круну жељан био ставити себи на главу.

Пошто је протопоп Симеон, у присуству влашкога кнеза Шербана, посвећен био за митрополита, пред крај 1656 у Трговишту, у Влашкој, пресели се из Јенопоља у ердељску Булу, седиште православнога митрополита. Нови митрополит повео је собом и млађега брата Ђорђа. Тако је Бранковић из убаве паланке, чија су куће товуле у зеленилу од дрвећа, доспео у престоницу ердељских кнежева. Ту се он, нарочито, интересо-

вао за неке појединости, којих није било у Јенопољу. Пре свега, велике и простране зграде, нарочито кнежевa палата, па онда раскошно и некићено одело ердељских великаша и богата опрема њихових коња занимали су примчиву машту даровитог дечка. Бранковићу су излазиле на сусрет нове прилике и нови људи које је, из прикрајка, посматрао и о којима се раснитивао код брата, припремајући се тако, већ од младих дана, за тада, немиран и доста опасан позив дипломате. Али, миран живот у Були није дуго трајао. Славолубиве тежње ердељскога кнеза, Ђорђа II Ракоција, и његова намера да стави пољску круну на главу, довеле су га у страшан сукоб с Високом Портом, којој је био потчињен и плаћао јој данак.

Круну пољску желео је Ракоци и стога, што је с помоћу Пољака мислио осигурати независност Ердеља од Турака. Због тога је султан Мухамед IV упутио, 1658, с турском војском у Ердељ великога везира Мухамеда Ђуприлију. Турци тада преплавише Ердељ, па опљачкаше у Були чак и гробнице, поскидавши драгоцености са лешина. Том приликом заузеше Турци и Јенопољ, место рођења Ђорђа Бранковића. У општем метежу и лому, пађе митрополит Сава с братом Ђорђем склоништа у ердељским планинама. У тим тешким временима, пуним несигурности и опасности, формирала се у младом Бранковићу представа о страшној моћи и величини турској. Осећање турске моћи и величине постало је у њему још јаче доцније за време његова бављења на Порти. Овде је он гледао сав сјај и сву блиставост Високе Порте, али и страшну корупцију на њој, што је све штетно утицало на развој његова карактера.

Погибија ердељскога кнеза, Ђорђа II Ракоција, и стални потреси и немири у ердељској кнежевини, задали су много муке и митрополиту Сави II Бранковићу. Како је тада Ердељ имао два кнеза, држао се митрополит Сава врло опрезно између обе стране. Мудар и прибран, успео је, најзад, Сава да га је нови ердељски кнез,

Михаило Анафи, потврдио, у пролеће 1662. за ердељског православног митрополита. Турци су, међутим, у Ердељу стално напредовали. Пала беше у њихове руке знаменита тврђава Велики Варад, те је изгледало да ће Турци ипак, на крају крајева, начинити од Ердеља пашалук, и ако су недавно поставили Анафија за ердељскога кнеза.

Онда, када је Турска била на врхунцу моћи, када су турски таласи под Сулејманом II заплуснули били чак и зидине бечке, нису Хабзбурзи, тако рећи тек од јуче угарски краљеви, могли одрећи се претензија на богати Ердељ. Сада, пак, под царем Леополдом I, могло је то бити још мање, јер је Леополд, још више него његови претходници, под утицајем своје околине, далеко свесније истицао своја права на Ердељ као на саставни део угарске краљевине. Стога је цар Леополд I подупирао у Ердељу ону странку која је, с кнезом Јованом Кемењем, радила на еманципацији од превласти турске. Све то утицало је на Порту да у пролеће 1663 објави рат цару Леополду I. 18 априла дао је серашер, вел. везир Ахмед Вуприлић, извикати у Цариграду рат против ћесара, па је, убрзо по том, с огромном војском и комором од Једрена кренуо према Софији, камо стиже 4. маја. У Београду примио је везир охоло изасланике цара Леополда. Понуђене услове за мир на кратко је одбио, царске изасланике бацно у тавницу, па тиме, уједно, и формално објавио рат цару Леополду I.

III.

БРАНКОВИЋ ДИПЛОМАТА У ТУРСКОЈ.

Те године када је дошло до сукоба између Порте и ћесара, улази у јаван живот млади Ђорђе Бранковић. Не знамо где је и како је он живео у времену између 1658—1663, када је Ердељ толико страдао од Турака и када је његов старији брат, митрополит Сава II, успевао с муком да се одржи у свом достојанству. Ђорђе се, по свој прилици, највише налазио у близини свога старијега брата, који му је био и отац и мајка, који га је учио и васпитавао и, у опште, много на њ утицао. Даровит, окретан и вешт, умео је митрополит Сава брзо стећи наклоност ердељског кнеза Анафија и његове жене Ане Борнемисе. Више светски човек и политичар него смеран црквени старешина, полагао је митрополит Сава нарочито много на старињу и углед своје породице. Како је у његовој породици живело предање да води порекло од Коренића у Горњим Полицама, близу Ластве, у околини Требиња, где се још и данас показују рушевине куле Вука Бранковића, назива се митрополит Сава Бранковић-Коренић. Од те народне традиције па до тврдње да јенопољски Бранковићи вуку лозу од Вука Бранковића само је један корак. Успомена на борављење потомака деспота Ђурђа Смедеревца у Банату, осваштена читањем историка Орбинија који први зове Ђурђа Смедеревца Бранковићем место Вуковићем, могла је, свакако, утицати на митрополита Саву да изведе своју лозу од Вука Бранковића, па, према томе, и од старих српских деспота. И када су се, након неколико година, политичке прилике тако стекле да су појединци могли

приступити ostvarenju velikih planova, razradio je on e mlađim bratom Borđem još bolje priču o njihovu poreklu od starih epskih despota. Dođivije he mlađi brat Borđe pokušati da opsežnom lektиром и novim доказима osnaжи ovo rodoslovlje. U svakom slučaju, stariji brat Сава, nešto под uticajem стрица, mitropolита Лонгина, dao je prvi ovoj породичној традицији stvarнији и одређенији облик. Под uticajem takvog човека одрастао је и васпитао се Borђе Бранковић. Њега је старији брат спремао за позив дипломате, те је, према томе, и удешавао његово васпитање.

Borђе Бранковић могао је започети дипломатску службу само као тумач ердељскога посланика (капућехаје) на Порти. За тај посао требало је да зна турски који је он нешто, као дете, научио у Јенопољу. Учење турскога језика морао је наставити и по одласку из Јенопоља, јер га на почетку дипломатске службе видимо већ као знаоца турскога језика.

Бранковић је мађарски научио у ердељској Були, где је такођер учио и латински. У доцнијим годинама научио је латински толико, тако да је с лакоћом писао латинске предетавке.

Влашки је Бранковић научио, такођер, у Јенопољу, али још пре у Були, где му је старији брат био митрополит не само Срба него и Влаха, којих је у Ердељу било више него Срба.

Српско-словенском, тада књижевном језику, учио се Бранковић на ербуљама и српским летописима, чија га је садржина привлачила нарочито. Ово учење многих страних језика, у једно исто време, учинило је да Бранковић није добро научио ни један језик. Писао он српско-словенским, мађарским, влашким, латинским па, доцније, и немачким језиком, свагда се његов начин писања истиче граматичким грешкама и неком чудном нејасноћом и магловитишћу.

У тим годинама учења језика морао је Бранковић заволети читање књига, и та љубав према књигама није

га остављала кроз читав живот. Али, та велика воља за читањем имала је и штетних последица. Претерано читање, особито старијих историјских дела, узбуђивало је и заносило осетљива и фантастичности склона младића који је те особине, по свој прилици, наследио од ексцентричне мајке. Ово много читање, маштање и повлачење у себе самог утицало је доста да је он на свет и прилике око себе гледао не стварно, него онако како се њему чинило. Опажа се, већ у почетку његове дипломатске каријере, да није био особито реалан и да је ствари и прилике много увеличавао. Ово му је, уосталом, једном приликом, и сам ердељски кнез Анафи згодно замерио. Ова склоност ка увеличавању, помешана са извесном мистичношћу, види се још боље у његовим односима према царском резиденту у Цариграду, Киндзбергу. Тим особинама придружила се још и урођена несталност карактера која ће, због прилика у којима је живео, да добије чак и ружне црте. Те његове карактерне особине допринеле су доста да је Borђе Бранковић свршио с неуспехом, да се одмах, на почетку извођења свога великога плана који је у њему сазревао годинама, скрхао. С таквим, дакле, душевним особинама ступио је Borђе Бранковић 1663, у својој осамнаестој години, на поље јавнога рада.

Бранковић је, нема сумње, на заузимање брата Савае примљен у дипломатску службу. У оно време у ту службу примани су били младићи из најбољих кућа, па и то на врло јаку препоруку. Пошто су на испиту испитивачи његовим рукописом и знањем турскога и латинскога језика били задовољни, узет је Бранковић за ђака, заједно с Давидом Рожњајем, који је о томе оставио занимљиве белешке. На тај начин започео је он своју дипломатску каријеру. Бацаи су тада код капучехаја вршили писарске послове, замењивали их у дужности ако би били одсутни. Али, пре свега, потребно је било да добро науче турски, како би се могли употребити за службу тумача. Бранковић је, заједно с Давидом Рож-

њајнем, упућен био ердељском посланику Јовану Дацо који је, по налогу кнеза и ердељске сталешке скупштине, имао да носи прописани данак Турцима. Из кнежевске канцеларије наређено беше да се сваком ђаку даде, у име путна трошка и издржавања, по сто талира, али због оскудице добио је сваки ђак доцније само по 40 талира.

Пред крај априла 1663 кренуо је из Буле ердељски посланик Јован Дацо. Њега су пратили ђаци: Ђорђе Бранковић и Давид Рожњаји. У Сибињу, камо стигоше с почетком маја, нашао их је Бранковићев потоњи старешина, Петар Јанко, који је био одређен за ердељскога капућехају на Порти. У Сибињу оба ђака примише сваки по 40 талира. Бранковић је своје паре предао био на чување Рожњају као старијем. Већи део тога новца сакрио беше Рожњаји у свој турбан, али га на путу, из Сибиња према Гвозденој Капији, окретни Сикуљци дограбише па испразнише. На граници хуџадске жупаније дочекао је био ово ердељско изасланство карансебешки бег Топуз-ага, па их је одвео на препоштите у Карансебеш. Из Карансебеша ударило је изасланство на Лугош, а одатле у Темнишвар, где је био заповедник Али-паша, чувени освајач Великога Варада који је, недавно, увео Апафија у ердељско кнежевско достојанство. Али-паша спремао је тада журно војску свога вилајета да се с њом придружи војсци вел. везира Ахмеда Ђуприлића који се долином Мораве спуштао ка Београду.

Када је ердељско изасланство предало Али-пашу, у име данка, само 50.000 талира место 80.000 који се, у брзини, нису могли прикупити, ражљутно се био Али-паша толико, да није много требало па да Ердељце, а са њима и Бранковића, баци у тавницу. Пошто је, преко једног капици-баше, наредио кнезу Апафији да са заосталим данком и помоћном војском крене што пре, повео је Али-паша ердељско изасланство са својом војском у Београд. На путу од Темнишвара према Београду имао је млади Бранковић прилике да проматра хучан и не-

правиан живот у турском табору. Из мирнога живота, под окриљем старијега брата, нашао се он сада у вртлогу и бујици, и он се, несигуран и плашљив, подао тој струји, не знајући куда ће га она изнети и да ли ће, уопште, изаћи на чистину.

Али-пашина војска пролазила је у вреви и жагору кроз Банат, па је код Сланкамена прешла Дунав и упутила се у Београд, камо је велики везир већ био стигао 8. јуна.

Изглед Београда са земунске стране привукао је пажњу младога Бранковића. На прилично високом каменим кљуну, на саставу Саве и Дунава, дизала се београдска тврђава, опасана вишеструким стенама. Испод тврђаве, и са дунавске и савске стране, простирала се велика варош, опасана, као и тврђава, зидовима и шанчевима. Силне дамије, огромни каравансераји, доста велике и простране куће с прозорима, окренутим Сави и Дунаву, многобројни пазари са нагомиланом разном персијском и арапском робом из Египта, Шама, Триполиса, Бајрута и Смирне, одређена за пијаци западне Европе, све то гледао је млади Бранковић с чуђењем и дивљењем. То је, дакле, био тај Београд, о коме му је брат причао и о коме је толико много читао.

Бранковић је са ердељским изасланством одсео у једном хану, «у српској улици,» која се простирала са дунавске стране. Велики везир журно је с војском у правцу Осека, а ердељско изасланство кренуло је за везирем, преко Земуна, Митровице, Товарника и Вуковара за Осек, тек пошто је остатак ердељскога данка стигао у Београд. Негде половином јула примно је у Осеку велики везир ердељско изасланство, па и младога Бранковића. Тада је млади ђак имао прилике да из прикрајка посматра силовитог великога везира, Ахмеда Ђуприлића.

На почетку своје каријере, у року од два месеца, млади Бранковић много је искусио. Имао је прилике да изблиза гледа, па можда чак и да говори са чу-

веним Али-пашом и сиљним великим везиром, Ахмедом Ђуприлићем. И такав сјајан, у извесним часовима и пемиран, улазак у јаван живот оставио је неизгладив утисак у његовој души. Много доцније, Бранковић почетак своје дипломатске каријере представља сасвим друкче. Он, наиме, у једном писму цару Леополду I, од 1691, каже да је он, приликом овога састанка, чак наговорио великога везира да повуче своју војску из Угарске. Бранковић је тада био у заточењу. Желећи да се ослободи затвора, хтео је да прикаже цару своје велике заслуге за хабзбуршки дом, па је, наравно, измислио читав разговор с великим везирем.

У Осеку утврђено беше да капућехаја, Петар Јанко, носи давак у Једрене. На том путу имао га је пратити ђак Ђорђе Бранковић као зналац турскога језика.

Бранковић је са Петром Јанком из Осека пошао опет у Београд. Из Београда стигли су у Ниш, који је тада био много опао и запуштен. Из Ниша, преко Широта и Драгомана, а кроз слабо насељене крајеве, стигли су у Софију, живу и велику варош без утврђења, која је својим мешовитим становништвом, многобројним зградама и мошејама, источњачким шаренилом морала изазвати жив утисак у души младога Бранковића. Из Софије водио их је пут преко Ихтимана, Сарамбеја, Татар-Пазарџика у Филипопољ, где су, поред цркве св. Павла и манастира Св. Ђорђа, могли још видети остатке старих античких грађевина. Прозлазећи кроз крајеве, насељене Турцима и Грцима, прешли су они, непосредно пред Једренима, Марицу преко великог каменитог моста Мустафа паше, и ушли у Једрене, тада скоро стално боравиште султана Мухамеда IV. Велике куће, зидане чвршће него игде у Турској, многобројни базари, ханови, купатила, мошеје, дамије, нарочито мошеја султана Мурата I, серај Мухамеда II и Селима I, живост и врева разноликог становништва у овој другој турској престоници, морали су изазвати силне утиске у души младога Бранковића. Ту је он, онако млад, стекао још јаче уве-

рење о великој моћи и величини Турака, а ту се он почео привикавати на Турке и њихов начин живота. Али, тек што је Бранковић ушао у нов живот, његов старешина, Петар Јанко, умре нагло од пића, у децембру 1663. У првом моменту, изгледа, Бранковић се збунио. Бојажљив и колебљив, молио је кајмакама, Кара Мустафу, да га са послугом пусти да иде у Ердељ. Но на наредбу кајмакама, остао је у Једренима до доласка новог капућехаје. Тако је Бранковић, одмах на почетку своје дипломатске службе, узео да води ердељске послове на Порти до доласка новог капућехаје. Као такав, долазио је он у додир са помоћником (кајмакамом) великога везира, Кара Мустафом. Бранковић са задовољством прича како га је кајмакам, једном приликом, обдарио кафтаном и почастио кафом и шербетом. Међутим, није истинита Бранковићева прича да га је, пред крај те исте 1663 године, у Једренима миропомазео за српскога деспота српски патријарх Максим који је, тобоже, прошао кроз Једрене, враћајући се из Свете Земље. Бранковић је ову причу о миропомазану измислио доцније, 1682 године. Тада му је ово требало с тога да увери царске саветнике у Вечу како он потиче од старих српских деспота и да они на њ, као таквог, могу рачунати.

Бранковић је био на дужности заступника ердељскога капућехаје скоро годину дана, све док није стигао у Једрене, у октобру 1664, нови капућехаја, Валентин Силвани.

Бранковић је проживео у Једренима врло тешко пуно годину дана. Ердељски кнез Апафи и његови саветници имали су, за време рата Турске с Аустријом 1663 и 1664, пуно брига и невоље. Ратујући с Турцима против хришћана, беху они скоро заборавили на младога Бранковића у Једренима. Остављен сам себи, злопатио је и сиротовао Бранковић међу Турцима. Али, и ако је у Једренима имао тешке дане, ипак у својим пшемима с Порте ердељском кнезу не заборавља на интересе ердељске кнежевине. Како је било много изгледа да ће

Порта склопити мир с царем Леополдом I, пише Бранковић кнезу Апафију нека свом снагом настоји да и Ердељ буде обухваћен тим миром.

Крај свих победа ћесареваца код Леве и св. Готхарда, Вашварски Мир, склопљен дефитинивно у септембру 1664, значно је понижење за Хабзбуршку кућу. Тим миром незадовољни беху немачки, али још више угарски сталежи, јер је Порта остала у поседу веома важних позиција на истоку Угарске. Сувише, цар Леополд I морао је, по свечаном и многобројном изасланству на челу с графом Леслејем, упутити, крајем маја 1665, султану «добровољан поклон» у износу од 200.000 талира.

Цар Леополд I морао је пристати на овако неповољне услове мира. Француска је полако али стално ширила сферу своје моћи у Елзасу и Лотрингу, а изборни кнежеви Бранденбурга и Баварске приближили се беху потпуно француском краљу Лују XIV, заклетом непријатељу куће Хабзбуршке. Поред тога, краљ Луј XIV гледао је на све начине да појача незадовољство мађарских сталежа са владом Хабзбурга у остацима Угарске. Због тога су у Бечу журно начинили мир с Турцима у Вашвару. Желело се осигурати залеђе на Истоку да би се имале слободне руке на Западу. Али, тај мир није ни близу довео оно што се очекивало у Бечу. Нарочито незадовољни беху мађарски сталежи због уступања извесних места Турцима у источној Угарској. Ердељци, опет, огорчени беху што су били остављени на милост и немилост Турцима. И ако су Турци зајемчили били Ердељцима слободу избора земаљскога кнеза и слободну управу, они су, убрзо по склопљеном миру, нарушили тај мир. И ако се аустријски изасланик на Порти, фелдмаршал граф Леслеј, у току 1665, заузимао за ствар Ердељаца, ипак је паша у Великом Вараду почео на турско-ердељској граници заузимати комад по комад ердељске кнежевине. Тако, дакле, Вашварски Мир, уместо да послужи као залога мирне будућности, давао је повода новим заплетима и сукобима.

У тим ердељско-турским пограничним сукобима имао је доста посла и Ђорђе Бранковић. Он је, као зналац турскога језика и као тумач, помагао у тој ствари, 1665, ердељске капућехаје на Порти, Владислава Бало и Михаила Чермењија. Али питање о спорним пограничним местима између банатских Турака и Ердељаца, крај свега труда, није могло да узме повољнији обрт. Помоћи се могло надати или посредовањем представника које стране силе, као што је био случај са графом Леслејем, или, још боље, поткуњљењем турских достојанственика на Порти. Положај Ердеља према Турској био је у толико гори што кнежевина, исцрпена до крајности, није могла чак ни да скупи и пошаље о року прописани данак на Порту. Стога је ердељска влада, пред крај 1665, наредила своје изванредном посланику, Христофу Пашку, да са капућехајом Михаилом Чермењијем и тумачем Ђорђем Бранковићем похита из Једрева у Цариград и онде закључи зајам од 20.000 талира. Тако је Бранковић кренуо у Цариград и стигао онамо лицем на Нову Годину 1666.

Бранковић се одмах дао на посао око закључења зајма. Али, како богате грчке куће и Јевреји никако не хтедоше дати зајам, настојао је Бранковић код моћнога великог тумача на Порти, Панајота, да утиче на меродавне кругове на Порти нека причекају док не стигне заостали део ердељскога данка.

Убрзо по том, упутио је Христоф Пашко Ђорђа Бранковића у Ердељ да извести кнеза Апафија о приликама на Порти. Положај кнеза и његове владе беше тада врло тежак. Ердељски сталежи незадовољни беху с кнезом што није умео повољно да реши пограничне спорове у корист Ердеља и да смањи велики данак Турцима.

Ово нерасположење гледао је да искористи незадовољни ердељски великаш, Никола Зољоми. Он се из Ердеља склонио био у Турску, па је онде на Порти гледао, на све могуће начине, да уклони Апафија са кнежевског достојанства. Осим тога, у Ердељ су из Хабзбуршке

Угарске стизале непрестано молбе за помоћ. Мађареки сталези незадовољни беху што је Вашварски Мир склопљен био без њихова знања и одобрења. Бојали су се крутога бечкога апсолутизма и бечке поруке да ће Мађарима, као и Чесима, навући «чешке панталоне». Протестантском племству и варошима у горњој Угарској тешко беше подносити обест немачке солдатеке, круту управу, али особито претерану нетрпљивост римокатоличких кругова. Помишљали су, у очајању, да поведу с Хабзбурзима борбу на своју руку. Но пошто су брзо увидели да би та борба свршила на њихову штету, обратили се они за помоћ Ердељу, обећавши кнезу Апафију круну Угарске. Обећање беше привлачно, али и веома опасно. У случају да се одазове позиву незадовољника из Угарске, кнез Апафи, несумњиво, морао би доћи у отворен сукоб с царем Леополдом. Поред Њесара, Апафи би доспео у незгодан положај и према Порти, која никако не би допустила да се трибутарни ердељски кнез толико осили. Али, како је, у случају интервенције, опасност Ердељу грозила и с једне и с друге стране, ипак је кнез Апафи одлучио да помогне протестанте Мађаре у Угарској. Мислио је само да ће бити корисно ако, преко свога посланика на Порти, добије за то пристанак великог везира. Требало је, осим тога, ослабити и онемогућити рад ердељскога емигранта на Порти, Зољомија. Ердељски посланик, Јован Немеш, и ако је утрошио силан новац на Порти, није успео. У ствари Зољомија морао је Ђорђе Бранковић да иде са капућехајом Јованом Давидом султану Мухамеду IV у Димотику. Међутим, немирни и нестални султан није сачекао ердељско изасланство у Димотику, него је питање Зољомија решено без Давида и Бранковића. Бранковић је, вративши се из Димотике у Једрене, одмах, половином јуна 1667, кренуо у Ердељ. Носио је собом наредбу султанову кнезу Апафији, да изда Зољомију места и имања која му је био одузео.

Бранковићу је ово путовање са Порте у Ердељ, поред личне таштине, добро долазило још и с тога, што је

био у могућности да помогне брату, митрополиту Сави. Митрополит Сава, наиме, потајним роварењем влашких свештеника дошао беше у незгодан положај према кнезу Апафији и ердељском евангеличком црквеном стареџини.

Када је Бранковић стигао са султановим чаушем у Раднот, камо је кнез Апафи сазвао био скупштину ердељских сталеза, обавестио је детаљно кнеза и његове саветнике о политичкој ситуацији на Порти. Завршујући реферат, Бранковић је саветовао кнезу да се покори наредби Портини. Одмах, за тим, упутио је кнез Апафи Бранковића са султановим чаушем заповеднику Темишвара, Кучук Мехмед-паша, због пограничних спорних питања. Бранковић је поверену мисију извршио добро. О томе је кнеза обавестио и Кучук Мехмед-паша, обећавши да ће кнезу учинити све онако како му је то изложио Бранковић. Не знамо с колико је успеха Бранковић помогао у невољи старијем брату Сави. Али, несумњиво је да се положај митрополита Саве у Ердељу тада, и у прво време после тога, знатно побољшао.

Са извршеном мисијом у Темишвару завршује се први одсек Бранковићеве дипломатске службе. За време те четири године долазио је он у такве прилике, у којима је, кадшто, морао радити сам на своју руку, кад му се пружала прилика да покаже своје способности. У тим тешким и компликованим односима, наравно, његов положај није био лак. Требало је заступати интересе кнеза и Ердеља, али, при том, пазити да се не замери политичким факторима на Порти. Положај дипломатских представника на Порти није тада био лак. Поред свих свечаности и ејаја, са којима су дочекивани и испраћани представници страних сила, десило се ипак, по кад и кад, да су били злостављани, ако би се њихови владари или они замерили Порти. Када су Французи, 1665, бомбардовали Алжир и Тунис, француски посланик злостављан је био без икаква обзира. С јесени 1666, по наредби султановој, нишибан је био молдавски агент на Порти. Дешавали су се кадшто и смешни призори на

Високој Порти. Тако, напр., посланик московског цара Алексија Михайловића дошао је, 5. новембра 1666, потпуно пијан у опроштајну аудијенцију султану. Када је требало да поздрави султана, није могао проговорити ни речи. Због тога је изостало уобичајено одликовање с кафтаном који је већ био спремљен. Почетком 1668 имао је султан опет неприлике с московским послаником. Како се овај, у свечаној аудијенцији, није доста дубоко пред султаном поклонио, ражљућене кацици-баше гурнули су посланика толико снажно пред султана да је посланик добро главом ударио о под. Но није се само на томе свршило. Увређени султан наредио је да се посланик, са секретаром и тумачем, избије, што је одмах и извршено на лицу места. Како се, дакле, на Порти тада слабо водило рачуна о неприкосновености чланова дипломатског кора, морао је човек бити опрезан да не би незгодним поступцима доснео у сличну ситуацију. Дешавало се, кадишто, да су и турски достојанственици бивали кажњени за учињене грешке. У Једренима 1665, чауш-баша, приликом свечане аудијенције код султана, заборавио беше да испуни једну уобичајену формалност. На доставу султанову, велики везир наредио је да се чауш-баша одмах удари сто дегенека по табанима.

Бранковић је, за време свога бављења на Порти, путовао два пута у Цариград и онде остао дуже времена. Ту у Цариграду сретао се он, на сваком кораку, са остацима византијске културе и величине. Поред сјајне и величанствене Аја-Софије, привлачно је његову пажњу стари Хинодром, турски Ат-мејдан, на коме је гледао високи и витки обелиск и бронзани стуб с три змијске главе на врху. Поред још добро очуваних градских стена, у његово време виделе су се још рушевине двора византијских царева. Бранковић је на сваком кораку наилазио порфирне стубове, остатке од старог водовода, а у Фанару, седишту Патријаршије, књиге, утвари и реликвије из доба византијског царства. Ови споменици византијске цивилизације појачали су у њему интересовање за прошлост, за што га је већ раније био

спремно његов брат Сава. Од турских грађевина падала је, пре свега, у очи Сулејманова џамија која се по лепоти и величини приближавала Аја-Софији. Бранковићеву пажњу привлачила су, близу Сулејманове џамије, још и два тулбета. У једном је био сахрањен султан Сулејман II, а у другом жена му Роксана. У близини Сулејманове џамије беше подигнута још и огромна болница. Лепотом и пространством одвајао је и султанов двор на кљуну цариградског троугла, као и огроман безистан са разноврсном робом.

У Цариграду и Једренима имао је Бранковић прилике да се диви богатству, сјају и оријенталном шаренилу за време светковања великога и малог бајрама, у дане када султан у царској палати држи свечан диван, о светковини пророкова рођења и целивању његова огртача, о светковини рођења и обрезивања принчева и т.д. Дошав у такву средину, стекао је Бранковић брзо уверење да се такав сјај може одржавати једино сталним и великим приходима. А да би се имало сталних и великих прихода, све на Порти, од великог везира па до најнижих чиновца, примало је мито. На Порти се без «бакшиша» ништа није могло постићи, а са новцем и поклоницама све, па и најнеправедније ствари.

Особити пример безобзирности имао је Бранковић у турском великом тумачу, Грку Панајоту Никузију. Овај се, без икакве бриге савести и без икаква осећања за личну част и достојанство, упуштао у најпрљавије послове, само да би задовољио своје личне интересе. Та покварена околина на Истоку штетно је утицала на Бранковићев и овако већ не особито чврст карактер.

Није много боље људе гледао Бранковић ни у Ердељу. И онде је он сретао на сваком кораку поквареност, која беше изазвана тежњом за што лакшим, удобнијим и сјајнијим животом. Повучен примером других, зажелело је и он да живи лакшим и удобним животом, да се што више истакне и да што сјајније и достојанственије исту-

ни пред свет. Како је по својој служби долазио у додир с представницима страних сила, почео је он много да даје на своју личност, па да себе и прецењује. Мало по мало, па ће њиме потпуно да овлада мисао да је рођен за велика дела. Захваћен, дакле, источњачким начином живота и са још нејасним надама у души, вратио се он из Турске у Ердељ. Одатле ће он, убрзо, кренути с братом Савом у далеке крајеве, у Русију, где ће да дође у додир с великим руским народом. Тамо ће за њ да се отвори нов свет, да пукну нови видици, и он ће, обогаћен новим појмовима и јачим искуством, да се врне у Ердељ. Ту ће он убрзо, у споразуму с братом Савом, да почне акцију на своју руку, која ће бити наперена против кнеза Михаила Апафија и ердељских сталежа.

IV.

БРАНКОВИЋ У РУСИЈИ.

После пада Византије и хришћанских држава на Балкану формира се на Истоку прво велико кнежевство, па онда Царство Московско, које се сматра наследником Источнога Римскога Царства и браниоцем православља. «Сва хришћанска царства бише и прођоше, кличе у завосу један руски писац 16 века, и стојаше се на твом царству благочастиви царе; два Рима падоше, а трећи, Москва, стоји, и четвртога веће бити...., јер ти си цар свих хришћана у васионом свету!» Што је беда под Турцима била већа, све су више потчињени и подјармљени Срби упирали очи на православну Русију која, под Иваном IV Васиљевићем, постаје првим политичким фактором источне Европе. У тешким данима робовања Турцима, манастири српски све су више опадали, црквене утвари и обредне књиге пропадале, због чега су српски калуђери, епископи и митрополити предузимали често далеки пут у Русију, да траже помоћи од московских царева, особито од прва два Романова, Михаила Феодоровића и Алексија Михайловића. Међутим, српски јерарси, поред купљења милиостиње, путовали су у Русију и из чисто политичких мотива. Успеси Московскога Царства у Белој Русији и Литавској, прилазак хетмана Богдана Хмељницког с Малом Русијом Московском Царству, пирицење Русије под царем Алексијем Михайловићем према границама Турског Царства будили су у подјармљених Срба наде да ће их једног дана православна Русија ослободити турске тираније. Таквим надама заносио се и митрополит Сава када је, на почетку 1668, с братом Борђем и пратињом кренуо из Ердеља у Москву. Митро-

полит Сава кренуо је у Русију поглавито због купљења милостиње, јер је једном одредбом кнеза Апафија, која га је стављала под надзор калвинских црквених старатеља, знатно био оштећен у својим приходима. Али, он је имао и поверљиву политичку мисију. Имао је, наиме, добро да се информира о политичким односима између Пољске и Русије с једне, и Русије и козака с друге стране, као и о намерама и будућем држању Руса према Турцима.

Праћен млађим братом Ђорђејем, двама сестрићима, архиђаконом Иваном, ђаконом Стојком и са шесторо послуге, кренуо је митрополит Сава из ердељске Бистрице, преко Мункача у Лавов. Ту се Сава састао са кијевским митрополитом, Антонијем Виницијем, који му је дао, 1 априла 1668, препоруку за цара Алексеја Михаиловића. Из Лавова кренуо је Сава у Варшаву, камо је стигао у другој половини априла. Пољска је последњих година била у сталном врењу и трзавицама. За време Северног Рата, Пољска је много трпела од Руса, али нарочито од шведског краља, Карла Густава, који 1655 узе од Пољака Познањ, Гданско, Калиш и Варшаву, па у октобру, и Краков, тако да се пољски краљ, Јован Казимир, морао склонити на аустријско-шлеско земљиште. Наслоном на Шведску, желео је слабост Пољске искористити и изборни бранденбуршки кнез, Фридрих Вилхелм. Пољско-аустријску алијансију од 1657 против себе умео је шведски краљ Карло Густав да ослаби савезом са ердељским кнезом Ђорђејем II. Ракоцијем, чија је акција против Пољске, како смо видели, донела велику несрећу Ердељу. За време трајања Северног Рата Пољска беше у веома тешким приликама, близу распада. И ако је миром у Оливи код Гданскога, у јануару 1660, спречена била деоба Пољске, унутрашњи немири и разни утицаји са стране не дадоше Пољској да се среди. На дневном реду беше питање наслеђа пољског престола, о који се отимаху Русија, Француска и Аустрија. После мира у Оливи јаки беше утицај Француске у Пољ-

ској. Противник Француза беше крунски маршал Ђорђе Љубомирски. Оптужен због велеиздаје, дигао је он устанак и, 1665, започео грађански рат. Тада, када је митрополит Сава стигао у Варшву, носио се краљ Јован Казимир мишљу да захвали на престолу. Ову ситуацију гледали су да искористе Луј XIV и Леополд I, те су с пуном паром радили за своје кандидате. Луј XIV за принца Конде, а Леополд I за принца Карла Лотриншког. Пољски краљ, Јован Казимир, примио је, пред крај априла 1668, митрополита Саву с пратњом, па им је дао писмо за московског цара Алексеја Михаиловића. Не зна се како је митрополит Сава извршио своју политичку мисију у Пољској. По неким речима у његовом писму цару Алексеју Михаиловићу, могло би се закључити да су га у Пољској дочекали с извесним неповерењем и резервом.

Из Пољске је Сава с братом Ђорђејем и пратњом стигао у Смоленск 8 маја, а одатле, после дванаестодневног путовања, у Москву, престоницу цара Алексеја.

Тада, када је митрополит Сава с братом Ђорђејем ступио на земљиште пространог Московског Царства, налазило се оно у великом врењу и комешању. Довело беше време када су поједини разборитији и ученији људи почели увиђати да народ у Московском Царству, ако хоће да напредује, мора почети да живи новим начином живота. Осећало се у ваздуху како је потребно да се Руси приближе начину живота осталих народа на западу Европе. Потребу за променама, нарочито за просветом, осећао је даровити цар Алексеје. Да се то велико дело почне с успехом изводити потребно је било, пре свега, отворати школе, ширити просвету, те с њом сузбијати старе штетне навике.

Под утицајем тих напредних идеја почео је, у споразуму с царем, одлучни и безобзирни московски патријарх Никон да заводи извесне новине. Међу овима, на првом месту, беше исправљање црквених књига које беху искварене дуготрајним преписивањем неуких преписи-

вача. Али, пут и начин, којим је патријарх почео изводити новине, није могао задовољити чак ни његове пријатеље. А када је патријарх Никон извесне новине, у суштини незнатне, почео уводити у црквени живот, изби, дотле пријатно, незадовољство и одлучан отпор људи који нису хтели да чују ни за какве новине у цркви. Силовити патријарх Никон умео је, међутим, одлучно да скрха сваки отпор. Занесен успехом, почео је енергични и безобзирни патријарх присвајати чак и царска права. Његова је намера била да власт цара подвргне цркви, па да он, патријарх, води прву реч у Царству. Па као што се и раније на западу Европе водила огорчена борба о првенство између римских папа и римских царева немачке нације, тако је сада и Русија била поље огорчене борбе између цара и патријарха. Сви они који беху противни увођењу новотарија, и као такви противници патријархови, груписали су се били око цара Алексеја. У тој борби између царства и патријаршије, у којој су оба противника, и цар Алексеј и патријарх Никон, развили били необичну снагу, долазило је, кад-шито, до веома живих призора. Нарочито много и живо препричавао се онај приказ који се одиграо, једног студеног зимског јутра, пред Божић 1664. Напустивши Васкресенски манастир, где је био интерниран, појавио се Никон изненада у архијерејској одежди на јутрењу у Успенском Сабору. Његов достојанствени, императорски улазак и мрачан изглед толико је изненадио, узбудио и запрепастио присутне да је клир Успенскога Сабора, заједно с патријарховом пратњом, и нехотице громогласно запојао Никону «ис-пола-ети».

Осећајући велику отпорну снагу патријарха Никона, позвао је цар васеленске патријархе да дођу у Москву и испитају његов спор с патријархом. И када се патријарси Александрије и Антиохије одазваше позиву цареву и стигли су, у јесен 1666, у Москву, свечано дочекани, решена је, најзад, у децембру 1666, дуготрајна борба поразом патријарха Никона.

Васеленски патријарси, са још неколико грчких и страних епископа, бавили су се дуго у Москви, тако да су их онде затекли оба Бранковића.

Уморни од напорна путовања преко Карпата, Галиције и Пољске, стигли су митрополит Сава и брат му Ђорђе 29 маја 1668 у Москву, престоницу православног и васеленског цара, како је, с почетком 1665, назвао цара Алексеја јерусалимски патријарх Нектарије. Простравство Москве, високи зидови тврђаве Кремља, многобројне цркве с интересантним кубетима, мноштво православних црквених достојанственика, узбудили су, несумњиво, митрополита Саву и брата му Ђорђа који су долазили из једног забаченог зајетка православља, из далекога Ердеља, у коме су православни, па с њима и Сава, много патили од нетрпљивих евангелика.

Цар Алексеј примио је у аудијенцију митрополита Саву 31 маја. Поред ванредно вешто изрезаног крста, икове свете тројице и панагије, искићене драгоценим камењем и рубинима, предао је митрополит цару писма ердељског кнеза Анафија, кијевског митрополита Антонија и пољског краља Јована Казимира. Трећи дан по свечаној аудијенцији, 2 јуна, поднео је митрополит царском двору веома значајну представку. Она показује његово јако интересовање за тадашње политичке прилике у источној Европи и његове наде које је везивао за православној Русију. Чули смо, вели Сава, да је начињен мир између Москве и Пољске, али не знамо како је склопљен тај мир, да ли само за извесно време или на вечито, јер се о њему говори различито. Он би се о том, наставља митрополит, распитао код пољског краља, али тешко да би што сазнао, јер Пољаци не верују Ердељцима због недавног ратовања Ђорђа Ракоција с Пољском. Сем тога, и Турци су овде ближе, па би могли дознати да се они радују, што се владари против њих (т.ј. Турака) уједињују. Дознали су, каже даље Сава, да ће Турци ратовати и помагати козаке, у ком случају Сави и његовој пастви неће бити добро.

Мир Русије с Пољском, склопљен у јануару 1667, у Андрусову, приближио је ове две силе и упућивао их на заједнички рат против Турске. Могућност сукоба ових држава с Турском, изазвала је у Саве велике наде о могућности великих промена на европском југу. Сава је даље могао, на путовању кроз Влашку, слушати о могућности руске интервенције у корист православних у Влашкој, Молдавској и на Балкану. И што је притисак ердељских евангелиста био јачи, могао је он све чешће мислити на корист такве интервенције. На помоћ римског цара Леополда I није се могло рачунати због претеране ревности језуита, због које су нарочито патили протестанти у Угарској. И је ли чудно онда, што је митрополит Сава, поред интересовања за руско-пољске односе, додирнуо у својој представи и питање, које га је толико интересовало. Он каже да би подјармљени хришћани предузели акцију против Турака, али је то немогуће без помоћи великих хришћанских сила. «У овим крајевима, наставља Сава, има силна множина православних хришћана: Срба, Бугара и Влаха. Све је то спремно, само чекају да се хришћанство дигне против Турака, па да и они устану против њих, јер тешко подносе невољу, беду и насиље».

Свакако је митрополит Сава у те смеле политичке планове посветио и свога млађег брата Ђорђа. Већ му је тада, можда, наменио крупну улогу у том великом покрету, о коме је, у последње време, много мислио, и чије је могуће остварење истицао у Москви. Млађи брат митрополитов, Ђорђе, развиће, пет година доцније, сличне, и још срећеније, мисли о могућности хришћанскога устанка пред Киндзбергом, ћесарским резидентом на Порти.

Нема сумње да су искази и планови митрополита Саве у пуној мери морали занимати цара Алексија и његову околину. Као православни цар и заштитник православља, цар Алексије морао је водити рачуна о тежњи подјармљених балканских народа да се ослободе Тура-

ка. Ово, тим пре, што би покрет балканских хришћана ишао на руку његовој намери да избије на обале Црнога Мора, јер му Шведи нису допустили излаз на Источно Море. Цар Алексије и његова околина уочили су политички талент митрополита Саве, па је том приликом удешено било да митрополит, у будуће, извештава цара о политичким приликама на југу.

Оба Бранковића смештени беху у Москви у кући московскога митрополита, па су онде дочекали и Петров дан. Тај дан било је свечано богослужење у саборној цркви, које Бранковић описује нарочито радо у својој великој Хроници. Чинодејствовање оба васеленска патријарха, уз припомоћ многих митрополита, па међу њима и Саве, архимандрита, обучене у скупоцене златоткане одежде, присуство цара Алексија у царском орнату, опкољеног многобројним бољарима у богатом оделу, занели су младога Ђорђа Бранковића који је, такођер, био у цркви. Необичан сјај, бљештање свећа, светлуцање кандила пред богатим иконостасом, и свечаност богослужења утицали су на њ толико да је доцније, пишући о овом, у заносу истицао како је тада мислио да се налази на небу пред престолом божјим. Али Бранковић, описујући овај сјај и красоту, не може а да своју личност не истакне на једно од првих места. Он каже да га је цар, угледавши га у цркви, поздравно по коморнику, кнезу Богдану, позвавши га да као деспот заузме место међу најугледнијим царским бољарима.

Наизгурно знамо из других поузданих вести да о Ђорђу Бранковићу, ердељском тумачу, тада у Москви скоро нико није водио рачуна. Бранковић је читаву причу о царској пажњи према њему, као и о цареву позиву да остане у Москви, измислио од почетка до краја. Но он је, причајући ово, остао само доследан своме ранијем казивању у Хроници да га је, пред крај 1663 године, патријарх Максим миропомазао у Једренима за деспота српског. Пошто се пре тога приказао читаоцима као миропомазани деспот, морао је он и даље измишља-

ти причу која би одговарала његову тобожњем положају и достојанству.

Бављење Ђорђа Бранковића у Москви било је од велика утицаја на његов даљи живот и рад. Као и у Турској, нашао је он и у Русији крути апсолутизам, само је то био апсолутизам православног цара, заштитника подјармљених православних. И у Москви нашао је он на источњачки начин живота, само је тај оријентализам, с примесама византијским и татарским, имао неке своје специјалне особине. Али, пре свега, то моћно царство било је његове вере. Поданици тога царства говорили су језиком од кога је повешто разумевао, а, при том, они беху православни, што је за њ, према тадашњем схватању, било важније од језика, и он је осетио да му је тај велики руски народ ближи од других народа. Ту, у Русији тек, осетио је он да је Ердељ за њ и за брата му туђинска земља, а Русија и Словенство да су му много ближи. На том путовању и бављењу у Русији уживео се Бранковић више у политичке планове свога даровитог брата Саве. Док је на почетку 17 века патријарх Јован покушао да се с помоћу западних сила ослободи од Турака, митрополит Сава, за то велико дело, узима у комбинацију Московско Царство. Лако је могуће да је митрополит Сава већ тада наменио брату Ђорђу видну улогу у тим важним догађајима, уводећи га постепено у те планове и припремајући га за њихово извођење. Али како Москва, у питању источне политике, иступа тада веома опрезно и обазриво, није чудно што ће оба Бранковића, након неколико година, покушати да с помоћу цара Леополда I остваре ове планове, у којима, ипак, главну улогу играју њихови лични интереси.

V.

БРАНКОВИЋ ПОНОВА КАО ДИПЛОМАТА У ТУРСКОЈ. — ЊЕГОВЕ ВЕЗЕ С ВЛАШКОМ.

Када се Ђорђе Бранковић вратио из Русије, ступио је поново у дипломатску службу ердељског кнеза Михаила Апафија. Ердељска кнежевина стајала је тада на Порти врло рђаво. У то време ишла је Порта на руку Турцима у Великом Вараду који су се трудили свом снагом да преотму од Ердељаца неколико села у околини Клужа и Дежа, позватих са својих богатих соних рудника. Ово се могло спречити једино богатим поклонима и подмићивањем моћних достојанственика на Порти. Ту је дужност поверио кнез Апафи ердељском племићу Сигисмунду Бојеру. Њему је као тумач додељен био, у августу 1669, Ђорђе Бранковић који је развио на Порти веома успешан рад у корист ердељске кнежевине. Почетком 1670 налазио се Бранковић у Солуну, где се тада бавио султан Мухамед IV. Бранковић је у Солуну имао да придобије за ердељску ствар турског тумача на Порти, Али-бега. Окретним држањем, а још више новцем, успео је Бранковић да је Порта наредила ревизију пограничног спора између Ердељаца и Турака. У ту сврху упућен је био у Ердељ чауш, Шахин-ага, кога је пратио у Ердељ тумач Ђорђе Бранковић. Том приликом прошао је Бранковић с Шахин-бегом спорне пограничне крајеве, па је тада посетио и Јенопол, своје место рођења. Бранковић је поверену задаћу извршио вешто и успешно, тако да му је кнез Апафи поклонно једино имање у месту Алвинцу.

Радост кнеза Апафија и његове владе, због сретно свршенога спора с великоварадским Турцима, није била дуга века. На Порти ништа није било стало. Створено добро расположење меродавних личности на Порти убрзо је попустило. Онда када се најмање надао, ердељски је кнез добио наредбу великог везира да изда спорна погранична места Турцима у Великом Вараду.

У тим данима, када је Ердељ налазио се између две ватре, безобзирне Порте и цара Леополда I, љутитог на кнеза Апафија што је помагао цареве непријатеље у Угарској, играо је доста видну улогу Ђорђе Бранковић. Расположење Порте према Ердељу због пограничног спора толико се било, у пролеће 1671, изменило на штету Ердеља да је велики везир са дивана дао избацити напоље ердељско изасланство, на међу њима и тумача Ђорђа Бранковића. Место свечаног ручка на Порти, даваног при свечаном пријему код султана, доживели су Ердељци срамоту и понижење. Осрамоћен и заплашен, упутио је ердељски посланик на Порти, Јован Дацо, Бранковића у Ердељ. По упутству Дацоа, имао је Бранковић детаљно обавестити кнеза Апафија и његове саветнике о промењеном расположењу на Порти. Ердељска влада, у главном под утицајем Бранковићева реферата, изјавила је да се покорава Портиној наредби. Тако је и овога пута окрњена била територија ердељске кнежевине.

Ђорђе Бранковић играо је извесну улогу још у једном важном питању које је тада, у пуној мери, занимало ердељске политичке кругове. То је било питање Мађара, особито мађарских протестаната који су, пошто нису хтели да се ослободе владавине безобзирних римокатоличких Хабзбурговаца. Склапање Вашварскога Мирa 1664 с Турцима изазвало је страховито незадовољство у хабзбуршкој Угарској.

Римокатолички мађарски магнати замерали су цару Леополду I да је овај мир склопљен без питања угарскога сталешкога сабора. Ниже племство и варо-

шани, највише протестанти, на челу са Стефаном Витњедијем, жалили су се на тај мир нарочито с тога што су предани били Турцима Велики Варад и Ершекујвар, без којих се горња Угарска не може бранити. Преплетали су се ту политички са верским мотивима. На чело угарских незадовољника стављају се хрватски великаши Крето Франкопан и шурак му Петар Зрински који је, у марту 1666, удао своју лепу кћер Јелену за младога мађарскога магната, Фрању Ракоција. У заверу против цара Леополда I, ради одбране сталешких слобода и привилегија, ушли беху од мађарских магната палатин Вешелењи и врховни судија Надажди. Завереници су, с помоћу Француске и Турске, желели ослободити Угарску од Хабзбурга, док су, опет, протестанти Мађари у северној Угарској желели да се споје с Ердељем. Међутим, завера угарских, а нарочито хрватских великаша не нађе никаква одзива у народу, јер су завереници имали пред очима само своје сталешке интересе. Завера, убрзо, беше откривена и завереници погубљени 30 априла 1671 г. Поред ових, осуђени беху на смрт силни угледни људи, док стотине и стотине пребегаше у Ердељ и на турску територију. Завладала беше најцрња реакција са искључивом влашћу немачке солдатеске и језуита. Звање угарскога палатина није се више попуњавало, него је за гувернера хабзбуршке Угарске именован био, у фебруару 1673, велики мајстор Немачкога Реда, Јован Каспар од Ампрингена. Протестанти који су, у одбрани своје вероисповести, нападали на владавину царя Леополда I, гонили су се немилнице из Угарске.

Угарски протестанти, одмах после погибије угарских и хрватских магната, поново су обратили се за помоћ ердељском кнезу Апафију. Кнез Апафи, опет, надао се да ће, помажући мађарске незадовољнике против цара Леополда I, једнога дана спојити хабзбуршку Угарску с Ердељем. У том веровању подржавали су кнеза многобројни мађарски бегунци који су нашли

склоништа у Ердељу. Емигранти су из Ердеља одлазили и на Порту. Онда је су они слали извештаје у Ердељ, поручујући како је Porta вољна да их помогне у њиховој борби против цара Леополда I. Под утицајем тих вести, упутио је кнез Апафи, у августу 1671, Њеѓа Бранковића на Порту. Његова је задаћа била да проучи расположење Порте према мађарским емигрантима, па да о свему реферире.

Бранковић је извршио врло брзо ову важну задаћу. Након кратког времена известио је он кнеза да Porta, крај свих обећања мађарским емигрантима, никако није вољна да за љубав мађарске опозиције ремети добре односе с царем Леополдом. Бранковићеве опсервације потврдило је и писмо великог везира кнезу Апафију од 1 новембра 1671 из Доспат Дага.

Али, и ако је Бранковић у извештају препоручивао кнезу да се не меша у прилике угарске, ипак је кнез Апафи упутио ердељску војску, под командом Михаила Телекија, у Угарску да помогне онде ствар мађарске опозиције. Приличан број кнежевих саветника није одобравао овај корак кнежев. Они су страховали да ће Ердељ, водећи овако смелу политику, изгубити, на крају крајева, своју самосталност. Када, пак, у септембру 1672 стиже глас да је царска војска потукла Ердељце код села Вашвара, у близини Сатмара, одлучише неки саветници да порадe на Порти да уклони Апафија са кнежевског достојанства. Неки, опет, противници Апафијеви тражили су помоћи од влашког војводе Гике. Збацивањем кнеза Апафија мислили су предупредити провалу ћесарске војске у Ердељ, од које су страховали. Али, иако је добар број кнежевих саветника незадовољан био кнежевом политиком, ипак кнез Апафи, жељан постати краљем угарским, није напустио ствар мађарске опозиције у хабзбуршкој Угарској. Његово држање тада беше дволично. Док је цара Леополда I уверавао како је далеко од тога да се меша у угарске прилике,

молио је он у исто време, преко Бранковића, Порту да помогне и њега и мађарску опозицију у Угарској.

С Бранковићем пошао је, позно у јесен 1672, на Порту и вођа мађарских незадовољника, Павле Сепеши. Он се већ од дуже времена бавио у Ердељу, преклињући непрестано за помоћ кнеза Апафија. Велики везир, кришом од ћесарског резидента на Порти, Киндзберга, примио је ноћу Сепешија и Бранковића. У присуству чауш-баше и два коморника, потурчена Мађара, изјавио је везир Сепешију како Porta симпатично прати покрет незадовољних Мађара, само те своје симпатије још мора да крије, док се не буде спремила за рат. Када буде толико спремна да непријатеља изненада нападне, доћи ће онда и опозиција до жељене слободе.

Одмах после аудијенције, кренуо је Бранковић у Ердељ, овај пут преко Влашке, јер је баш о Божићу 1672 стигао у Букурешт. Бранковић је сврнуо у Букурешт да би придобио и влашког кнеза Гику за ствар православних у Ердељу. Сем тога, имао је он поверљиво саопштити Гики како се снажи у Ердељу опозиција против кнеза Апафија, с магнатом Павлом Белдијем на челу, уз кога је већ тада, изгледа, пристао митрополит Сава.

Бранковић је из Букурешта стигао у Ердељ када и депеша са Порте. Извештај о тајној аудијенцији код великог везира изненадио је много кнеза Апафија, јер му је везир, месец дана раније, поручио био да се чува да не наруши мир између Порте и ћесара.

Саслушавши извештаје Сепешија и Бранковића, одлучише мађарски бегунци у Ердељу да, поред Сепешија и Бранковића, пошаљу на Порту још неколико својих поузданих људи. Ово изасланство кренуло је на Порту у марту 1673. Њему беше стављено у задатак да одржава добро расположење Порте према ствари мађарских емиграната и пожури Порту да пружи што пре помоћи.

Али Бранковић, коме беше поверена тако важна задаћа, решио се био већ тада да изневери кнеза Апафија и интересе мађарских емиграната. Патње и невоље митрополита Саве и православних у Ердељу које су им наносили калвини, нагнале су митрополита Саву и брата му Ђорђа да се приближе противницима кнеза Апафија. Бранковић је, већ о Божићу 1672, како је речено, покушао у Букурешту да заинтересује кнеза Гику за православне у Ердељу и да га расположи да помогне опозицију против кнеза Апафија.

Ердељско изасланство, пошав на Порту, путовало је преко Влашке. Под изговором да је болестан, Бранковић се задржао неко време у Букурешту, да сврши посао који је онде, крајем 1672, био започео. На основу добивених инструкција од ердељске опозиције, имао је он, поред својих и братовљевих интереса, да настави преговоре с кнезом Гиком против кнеза Апафија. Преговори између Бранковића и кнеза Глигорашка Гике довели су, 20 априла 1673, до тајног уговора између ердељскога дипломате и влашкога кнеза. По том уговору, кнез Гика обвезује се Бранковићу да ће њега и његову породицу држати у великој части, да ће га бранити и штитити, у оскудици помагати све дотле, док Бранковић буде остао веран Гики и његову роду. Поред тога, кнез Гика обвезује се да ће њихов споразум, склопљен за опште добро и снажење њихове свете цркве, чувати и држати.

Човек се пита како то да кнез Влашке склапа не само пријатељство, него чак и неку врсту уговора са обичним ердељским тумачем, сразмерно још младим, тек у 28 години? Како се Бранковић, убрзо после тога, приказао ћесарском резиденту на порти, Кицдзбергу, као потомак старих српских деспота, зар није могуће да се као такав приказао и влашком кнезу Гики? Негде позно у јесен 1672 стигли беху из Беча у Ердељ гласови о предузетим мерама за формирање Хришћанске Лиге против Турака. И митрополит Сава и брат

му Ђорђе почели су одмах да мисле на могућност устанка подјармљених балканских хришћана. У својој живој машти гледали су они Турско Царство како се руши и пада, те жељни беху и сами да учествују у тим важним догађајима. Оно што је митрополит Сава у Русији само овлаш додирнуо, што је тада било још далеко, изгледало је сада близу. И зар је могао митрополит Сава П да пропусти, а да у тим великим догађајима не намени важну улогу брату Ђорђу који се, дотле, већ прилично био истакао у ердељским политичким круговима? Али, да би обојица могли ући у вртлог очекиваних великих догађаја, потребно је било још боље и тачније разрадити породично веровање о сродству банатских Бранковића са старим деспотима српским Па као што је Ђорђе Бранковић, нешто доцније, уверавао ћесарскога резидента Кицдзберга да је потомак старих српских деспота и да као такав може побунити балканске хришћане против Турака, исто тако могао се он приказати и влашком кнезу Гики. Сам Гика, налазећи се пред могућношћу рата Турске с Пољском, дакле у његову непосредном суседству, није се осећао сигуран на кнежевској столици. Због тога су му пријатељске везе добро долазиле било то ма са које стране. Па као што је, у 16 веку, пробисвет Јаков Ираклијски уверио био молдавскога кнеза Александра IV Лапушњану и његове савременике да је у блиском сродству с Александровом женом, Роксандом, тако је и Бранковић могао уверити кнеза Гику о свом високом пореклу. Прилике су онда такве биле да се претендентима, и ако су се често јављали, лако веровало. Када ствар тако стоји, онда нам је уговор, «склопљен за опште добро» између Гике и Бранковића, много јаснији. Овај уговор имао је остати у снази дотле док Бранковић буде остао веран кнезу Гики и његову роду. Самом верношћу Бранковића ни Гика ни његови нису добивали толико да би се кнез Гика обвезао Бранковићу да ће га штитити и бранити од његових непријатеља. Него ту се мисли на услуге Бранковића у будућности,

када Бранковић, силом прилика, буде постао толико моћан да, у споразуму, с Гиком може радити на општем добру.

Пошто је Бранковић склопио тајни споразум с кнезом Гиком, отпутовао је за емигрантима на Порту. Међутим, велики везир Ахмед Туприлић није смео примити емигранте. Бојао се да ће за његове везе са мађарским бунтовницима дознати ћесарски резидент Киנדзберг. Велики везир био је толико опрезан да чак није допустио емигрантима да станују у Једренима него у једном оближњем селу. Али, на наваљивање емиграната и тумача Ђорђа Бранковића, примио је велики везир Бранковића с три изасланика поћу, 23 маја 1673, у једној банти у забаченом крају једренском. Велики везир обећао беше помоћ, чим Турска буде завршила рат с Пољском. У разговору с њима, наредио је да се емигранти одмах врате у Ердељ, а Бранковића нека оставе у Једренима, па ће их он извештавати о Портиним плановима и намерама.

Када је Бранковић видео колико се велики везир стара да прикрије своје везе с бунтовницима цара Леополда, решио се да читаву ствар открије ћесарском резиденту на порти, графу Христофу Киנדзбергу. Бранковић је, како је речено, незадовољан био кнезом Апафијем због тога што је, у последње верме, гонио митрополита Саву и православне у Ердељу. То је био разлог да је с братом Савом одлучио да напусте Ердељ и да ступе у службу цара Леополда. Добром успеху могао се Бранковић надати само тако, ако учини крупну услугу цару. За то је он, не водећи много рачуна о чисти и положеној заклетви кнезу Апафију, одлучио да изда интересе кнежеве.

Чим је изасланство мађарских емиграната отишло у Ердељ, састао се Бранковић с графом Киנדзбергом. Довео их је у везу грчки митрополит у Једренима, у чијој је кући становао Киндзберг.

Бранковић је, одмах на почетку разговора, саопштио Киндзбергу са важношћу и неком тајанственошћу како га њему сам бог шаље да отклони велику несрећу која грози хришћанству. Пошто је Киндзберг, на захтев Бранковића, изјавио да ће оно што му буде Бранковић рекао, чувати као највећу тајну, почео је Бранковић причати на дугачко и на широко. Он не само да је испричао појединости са поћне аудијенције код великога везира, него је изложио и намере кнеза Апафија који силно жели да стави на главу круну Угарске. Угарска је, говорио је Бранковић, не само сва сложна против Хабзбурга, него је спремна да се, с помоћу Турске, дигне на оружје, особито сада када је цар Леополд у запетим односима с Француском. Пошто је Киндзберг чуо да је Порта вољна помоћи устанике у Угарској; чим буде регулисала односе с Пољском, желео је да сазна још по нешто о намерама кнеза Апафија и мађарских емиграната. Бранковић је причао пуно и много. У његовој причи мешали су се истинити са нетачним подацима. У цртању неких појединости могао је и хотимце претерати, само да би ствар приказао страницијом а своју услугу крупнијом, како би се могао што боље наплатити. Неке, опет, детаље могао је и нехотично прикрати живљим бојама из урођене склоности да претерује, да на ствари другчије гледа него што су биле у истини.

При расстанку обдарио је Киндзберг Бранковића с 25 дуката. Бранковић је, по споразуму с Киндзбергом, имао подвести резиденту и писмену представку, на основу које би Киндзберг могао код цара Леополда предузети кораке у интересу Бранковића.

Бранковићева писмена представка веома је занимљива. У њој он, одмах у почетку, истиче да његове везе с ћесарем треба да остану у највећем поверењу све док с братом не напусти Ердељ. Како је живот у Једренима скуп, добро би било када би га резидент помогао повучано, како би што пре с братом могао започети рад у

интересу цареви. У том случају, он би писао брату нека и он подробније изложи шта жели од цара, нека прода своја добра у Ердељу и исели у Влашку или Молдавску онда, када Киנדзберг вађе да је то најзгодније. У сваком случају, нека бесар ништа не предузима, док он са својима не напусти Ердељ. Цар не треба да верује Ердељцима, са којима преговара, јер ће га они поуздано обманути. Бранковић даље уверава Киндзберга да ће се мађарски емигранти покорити цару, чим буду сазнали да је Бранковић ступио у цареви службу и да их Турци обмањују. Када се тако придобије маса незадовољника, с вођама је лако, јер их Турци неће помоћи. У осталом, они се могу, с помоћу његових пријатеља у Ердељу, похватати или потровати. Је ли цар вољан да зарати с Турском, створиће он, Бранковић, на граници Угарске неку врсту државе, налик на Хрватску, која би бранила Угарску од турских провала. Створиће је тако, што ће, у случају бесарева рата с Турцима, сви Срби из Илирика (т. ј. из балканских земаља) и Ердеља, заједно с Власима, пристати уз цара, када буду чули да су он и брат му Сава прешли на цареви страну. Јер ти Срби знају да су у провинцијама, тамо према Београду, владали некада његови преци. С тако великом војском Срба, Влаха и Ердељаца, коју би он скупио у току две године, могао би он на граници задовољити царева очекивања.

Овај документ просипа пуно светлости на карактер и идеје Ђорђа Бранковића. Пре свега, пада у очи велика несарамера између великих планова и његове мале личне храбрости која, скоро, прелази у малодушност. Свакако, за послове такве врсте, какве је мислио Бранковић изводити у споразуму с царем, потребна беше велика обазривост и опрезност, али оно нарочито и поновљено настојавање да ствар остане у тајности, постаје скоро комично. Међутим, он, ипак, није био довољно обазрив. Он није такве мисли и предлоге смео стављати на хартију. С том представком и ранијом писменом обвезом,

од 28 маја, Киндзберг га је имао у рукама, те га је могао плаћати онако како је хтео, а не како је Бранковић желео.

Овај докуменат важан је нарочито стога, што сведочи да се Бранковић, већ у својој 28 години, почео јасно да истиче као потомак старих српских владалаца. И митрополит Сава и брат му Ђорђе мислили су тада да је устанак хришћана на Балкану не само могућ него и веома близу. У том устанку намерно је митрополит Сава брату Ђорђу важну улогу. Ни мање ни више, млађи брат имао се, као потомак старих српских деспота, ставити на чело ослобођене и новоформиране хришћанске државе. Сличност презимена Бранковић са презименом Вука Бранковића и породична традиција, да јенопољски Бранковићи потичу из тобоже постојбине Вука Бранковића у Коренићима, у Ластви, околини Требиња, нудили се сами собом да банатски Бранковићи изведу своје порекло од старе српске владалачке породице. Ништа чудно да се, на прагу очекиваних великих догађаја, Бранковић јавља као потомак старих српских владалаца. Њему, до душе, није јасно где су владали ти стари деспоти. Оно «у провинцијама према Београду» потпуно је неодређено. До тога времена, Бранковић је, забављен дипломатским послом, слабо доспевао да чита и испише из старих историјских дела. Доцније, пак, где год му се дала прилика, особито у Букурешту, чита он историјска дела и хронике, прибирајући и сређујући градиво, с помоћу кога ће моћи доказати свој легитимитет. Тако се, дакле, постепено снажи у њему уверење да је позван да изврши велика дела. Доцније, у зрелим годинама, у затвору, те идеје толико су биле овладале њиме, да већ ни он сам скоро није више сумњао у владалачко порекло своје породице.

Занимљиво је да Бранковић, већ на првом кораку као деспотски потомак, излази са идејама свога брата о формирању државе. Те идеје у представци, истина, неодређене су и нејасне, али, ипак, из њих могу се назрети

намере Бранковића. Он је чуо и знао нешто колико је важна Војна Граница у Посављу, Подрављу и према Штајерској за одбрану јужних граница хабзбуршких земаља. Таква Војна Граница, само са још нешто већом самоуправом, имала се, по Бранковићевим мутним појмовима, формирати не само снагом ердељских и банатских Срба, Влаха и Мађара, него и Срба с десне стране Дунава. Доцније ће Бранковић, читајући Бонфинија и Орбинија, да створи себи јаснију слику о облику и државноправном положају те замишљене државе према кући хабзбуршкој.

Бранковић је, у представци графу Киндзбергу, потпуно нереалан. Његова је машта толико јака да не може хладно да размишља о начину и средствима како да се остваре замишљене идеје. Он је тврдо уверен у могућност устанка подјармљених хришћана и могућност формирања нове Војне Границе.

Он ни за један моменат не размишља о средствима како да се устанак изазове и каквим и чијим средствима да се подржи. При том, он је своју личност и сушине прецењивао. По његову мишљењу, довољно је било да се само сазна да су он и брат му Сава прешли у царску службу, па да и Срби, и Власи, и Мађари такођер пређу на цареву страну. У својој бујној машти он иде чак тако далеко да тврди како ће и Срби с оне стране Дунава, који за њ нису никада чули, дићи се на оружје на његов позив и брата му Саве.

Царски резидент Киндзберг, наравно, није озбиљно узимао ову Бранковићеву представку. Он је одмах увидео нереалност Бранковићевих планова о устанку балканских хришћана и формирању нове Војне Границе према Турцима. Али, ипак, није га одбио. Гледао је да га више придобије, јер је, с помоћу његовом, мислио ослабити сваку акцију мађарских бунтовника на Порти. Због тога се он и одазвао Бранковићевој молби да спомену ту његову представку пошаље цару Леополду и да му изда сведоштво о указаној услузи ћесару. Научен

примером угледних личности на Порти да тргује поштењем и савешћу, Бранковић је ове своје услуге намеравао добро наплатити у будућности.

Бранковић је, после тога, још неко време извештавао Киндзберга о намерама великог везира Ахмеда Буприлића и мађарских емиграната. С јесени 1673, из непосредне околине великог везира, у чијој се пратњи налазио за време ратовања с Пољском, извештавао је Бранковић стално Киндзберга о намерама великог везира и мађарских устаника. Једном приликом опет послао му је пројект о подизању устанка и о ратовању с Турцима. Киндзберг је о томе обавестио, 21 октобра 1673, цара Леополда I, изразивши се скептично о Бранковићевим фантастичним плановима. Служећи Киндзбергу, Бранковић се није жацао да, у исто време, тражи новчану потпору и од кнеза Апафија, чију је ствар издао.

Када су Пољаци, у позну јесен 1673, потукли Турке у битни код Хоћима, променила је Порта своје држање према мађарским устаницима.

Њој је сада нарочито било стало да одржи добре односе с царем Леополдом I, због чега је одмах и напустила ствар мађарских емиграната у Ердељу. С променом турске политике према емигрантима излишно је било даље бављење Бранковића на Порти. Бранковић је, пред полазак из Једрена, саопштио графу Киндзбергу држање везирево према мађарским бунтовницима у будућности, о чему је Киндзберг обавестио цара Леополда у марту 1674 године. Бранковић је дакле, и пред крај своје мисије на Порти, био на услузи ћесару, у нади да ће ове услуге бити кад тад наплаћене.

БРАНКОВИЋ НА ПОРТИ. — ЊЕГОВЕ ВЕЗЕ
С ВЛАШКИМ КНЕЗОМ ШЕРВАНОМ. — МИ-
ТРОПОЛИТ САВА II БРАНКОВИЋ.

Пораз турски код Хоћима, 1673, одјекнуо је силно у југоисточној Европи. Молдавски кнез пристаде отворено уз Пољску, те позва и кнеза Апафија да се угледа на њ. Сличан позив упутио беше кнезу Апафију и славом овенчани пољски војсковођа, Јован Собјески. На Западу, опет, настојањем Римске Курије, предузете беху мере за формирање европске коалиције против Турака. Према томе, кнез Апафи могао је сваког часа добити позив да и сам пристане уз ту хришћанску коалицију. Али жељена коалиција није се дала лако створити. Француски краљ Луј XIV био је у рату с царем Леополдом I, па је свом снагом радио да омете споразум цара Леополда с Пољском, а да Пољску измири с Турском. А када је, смрћу краља Михаила Вишњовјецког, на упражњени пољски престо засео, утицајем Француске, пољски војвода Јован Собјески, у мају 1674, француски утицај у Пољској порастао је још више. Француска је тада помагала и ствар мађарских бунтовника само да и с те стране напаости цару Леополду.

Кнез Апафи није смео од Порте пристати отворено уз Пољску, али је и даље кришом помагао мађарску опозицију у хабзбуршкој Угарској. Како Порта, због цара Леополда, није хтела да подупире ствар мађарских емиграната у Ердељу, опозван је, како је речено, и Ђорђе Бранковић с Порте.

Када се Бранковић вратио у Ердељ, затекао је у Були брата митрополита у веома незгодном положају. У Ердељу је, наиме, пред крај 1673, постао евангелички старешина ватрени калвин, Гапшар Тисабетини. Заузевши тај положај, почео је одмах да пакости митрополиту Сави. Пошто се посаветовао с братом Савом, кренуо је Ђорђе кнезу Гики у Букурешт да га моли да се заузме за православне у Ердељу. Када је стигао у Букурешт, видео је Бранковић одмах да је положај кнеза Гике врло тежак. И ако је Гика учествовао с Турцима у рату против Пољака ипак, крај свега настојања да се одржи, збачен беше са управе Влашке, већ с пролећа 1674. год.

Пошто није нашао помоћи у Влашкој, Бранковић се обраћа кнезу Апафију да га прими поново у службу. И ако је недавно злоупотребио поверење кнежево, преклиње он сада кнеза да се смилује на њ, а он ће му, до краја живота, служити верно и с поносом.

Како је ердељски магнат, Павле Белди, са којим су браћа Бранковићи били у добрим односима, стекао био, током 1674, пресудан утицај у Ердељу, биће да се његовим заузимањем побољшао положај митрополита Саве и Ђорђа Бранковића. Пред крај 1675 узео је кнез Апафи нарочитим декретом у заштиту митрополита Саву II. Од прилике у исто време, поверена беше Ђорђу Бранковићу, на ердељском сабору у Радноту, дужност ердељскога посланика (капућехаје) на Порти. Бранковић је, као такав, положио заклетву верности кнезу, кнегињи и сталожима. Некако тада опет беше избио пограничан спор између Ердељаца и Турака. Та околност, по свој прилици, поред заузимања Белдијева, такођер је утицала да се дужност капучехаје повери Ђорђу Бранковићу, добром знаоцу турскога језика и прилика на Порти.

Поред пограничног спора, имао је Бранковић пуње руке посла на Порти због тадашњих односа Ердељске Кнежевине с Пољском и Француском. Настојање Римске

Курије да коалира Пољску са царем Леополдом I против Турака није успело. Француски краљ, Луј XIV, радио је свом снагом преко жене новог краља Собојског, маркизе Марије д'Аркијен, да Пољску измири с Турском, те обе ове силе да окрене против Хабзбурга. Да нашкоди цару Леополду I, ступио је Луј XIV у везе с мађарским бунтовницима у хабзбуршкој Угарској и с ердељским кнезом Михаилом Апафијем. Пре него што је Бранковић кренуо као капућехаја на Порту, стилизован беше у Фогарашу пројект савеза између Ердеља, мађарских устаника, Француске и Пољске против цара Леополда I. Кнез Апафи мислио је да, с помоћу Француске и Пољске, преотме Угарску од цара Леополда I. Али како је знао да Porta неће лако пристати на спајање хабзбуршке Угарске с Ердељем, наредио је Апафи новом капућехају Бранковићу да према томе подешава своје држање на Порту. Бранковић је преговоре Ердеља с Француском и Пољском имао пред Портом правдати тако као да Ердељ, тобоже, посредује за мир између Пољске и Турске. Али је Porta била о свему добро обавештена, због чега је Бранковићу сваки час пребацивала неискреност кнеза Апафија.

У пролеће 1677 смењен је био Бранковић с дужности капућехаје. Чим је стигао у Ердељ, одмах је, с братом Савом, био увучен у заверу против кнеза Апафија. Завереници, на челу с магнатом Павлом Белдијем, незадовољни беху кнежевом спољном политиком коју је водио свемоћни саветник кнежев, Михаило Телеки. Завереници замерали су кнезу што се меша у унутрашње прилике у хабзбуршкој Угарској и што стално води преговоре с Француском и Пољском. Они су истицали да ће Ердељ, једнога дана, dospети у веома незгодан положај према Турској и цару Леополду, па тако изгубити и своју самосталност. Стога су се они, када завера беше откривена, склонили на Порту, радећи онде свом снагом да султан збаци с кнежевске столице Апафија. На Порту су, поред Павла Белдија, много радили против кнеза

Апафија још и граф Владислав Чаки и племић Христоф Пашко, познаници и пријатељи оба Бранковића. Али, кнезу Апафију пође за руком да богатим поклонима и даровима поврати на Порту изгубљено поверење. Поклонци су, шта више, толико утицали да су, по наредби великог везира Кара Мустафе, Павле Белди, граф Чаки, Христоф Пашко и др. затворени били у тврђави Једикеле у Цариграду.

Браћа Бранковићи са страхом су пратили развој ових догађаја. Они су се плашили да кнез Апафи, како год, не дозна за њихове везе с његовим противницима. Њихова бојазан није била без разлога. Против митрополита Саве радио је не само нови калвински старешина, Михаило Тофеји, него и православни свештеници, особито Румуни. Под утицајем Тофеија, митрополит Сава оптужен беше да је несавесно руковао црквеним имањем. Црквени синод у Були нашао је да је тужба оправдана, па му је, у јулу 1679, одузео управу над црквеним имањем и забранио да врши дужности митрополита. Али, на заузимање новог влашког кнеза Шербана Кавтакузина, утврдио је кнез Апафи, у октобру 1679, поново Саву у достојанству Влаха, Раца, Грка и Рутена у Ердељу.

Непријатељи митрополита Саве, међу тим, нису мировали. Кивни беху на њ због његова богатства. Између непријатеља митрополитових најопаснији беше рођак његов, Владислав Секељ. Опасан беше стога, што је имао јаки утицај на кнеза Михаила Апафија. Овај Секељ носио је, пред крај 1679, ердељски данак на Порту, па је у Цариграду сазнао за везе митрополита Саве са противницима кнежевим. Када се Секељ вратио из Цариграда, почела је акција против митрополита Саве II, у страху, пође у Влашку, али га, с почетком фебруара 1680, задржаше у Брашови и вратише назад. Кнез Апафи нареди одмах истрагу. Истрагом је руководио калвински суперинтендант Тофеји, што је било некаванично, јер је митрополиту Сави могла судити само васеленска

патријаршија у Цариграду. Сава беше оптужен да је несавесно руковао црквеним имањем и да је уцењивао свештенике. Оптужба је дотакла се и Савина приватна живота. Њега су, наиме, тужили да живи у конкубинату с рођаком, Катарином Теменваријевом, с којом чак да има и ванбрачно дете. Ову Катариноу, каже се у тужби, довео је Сава из Клужа у мушком оделу, па га је она, једном приликом, пратила чак у Турску, преобучена као мушко. Митрополит Сава, наставља тужба, толики је блудник да одржава интимне везе и са Катарином младом сестром, која је наложница митрополитова брата Ђорђа. Узалуд су браниоци Савини доказивали неистинитост ових тужби. Црквени синод већ у напред расположен беше да Саву осуди. Тако је Сава, као крив, свргнут с митрополитског достојанства и бачен у тавницу.

Ове оптужбе биће преувеличане. Могуће је да је митрополит Сава, као човек жив и импулсиван, имао интимних веза у младости. Али сада, мучен подагром и остарео, тешко да је могао дати повода таквим оптужбама. Сава је више страдао због вере, јер није хтео одрећи се православља по захтеву суперинтенданта Тофеија. Сем тога, његову паду допринела беше много и његова грамзивост за новцем. Његово велико имање мамило је његове противнике да га код кнеза оцрне и, на крају крајева, сруше.

Када је митрополит Сава био затворен, допао је тавнице и брат му Ђорђе Бранковић, осумњичен да одржава везе с кнежевим непријатељима. Њему пође за руком да се брзо ослободи, али труд његов да старијега брата изведе из тавнице оста безуспешан. Сломљен, невољан и неутешан одлази Ђорђе у Раднот, где је митрополит Сава чамно у тавници. Митрополит Сава, знајући колико је кнез Апафи несталан, молио је Ђорђа да одмах бежи из Ердеља, да га не би Апафи поново затворио. Тежак беше овај расанак. Млађи брат осећао је да последњи пут гледа старијега брата. Опраштајући се с изнуреним и несретним братом, млађи брат сећао се

свих Савиних брига и старања око њега. Млађи брат напуштао је, поред брата, још и учитеља, наставника и саветника, на кога се свагда могао поуздано ослонити у свом несигурном и опасном положају. И сада, када је напуштао земљу, где је младост провео и толике везе стекао, када је кретао у туђину без икаква одређена плана, сада му је тај расанак падао тим теже. «Боље да се нисам родио, те не бих доживео толико велику жалост!», вапије Ђорђе, описујући много доцније овај расанак с братом.

Ердељски период у животу Ђорђа Бранковића завршен је с неуспехом. Али, неуспех и несрећа брата митрополита нису га сломили. Он који је, до сада, толико често гледао нагле промене прилика и падање и подизање људи на Порти и у Ердељу и донекле свикао то, није ни за тренутак помислио да се повуче. Његов немирни дух гонио га је на стварање и пројектовање нових планова. У првом реду, требало је предузети кораке за ослобођење брата, па онда потражити средства како да себи и брату обезбеди живот удобан, сјајан, пун славе и части.

Како Бранковићу није ништа стизало од цара Леополда I преко резидента Киндзберга, куда је знао пего у Влашку. Бранковић је новог влашког кнеза, Шербана Кантакузина, већ од раније знао, а с њиме се и рођакао по, тобожњем, старинском пореклу своје породице.

У Влашкој је, пре Ђорђа Бранковића, живео његов стриц Лонгин Бранковић, раније митрополит јенопољско-липовски. Митрополит Лонгин био је у добрим односима са знаменитим влашким кнезом, Матијом Басарабом. Наследник Матијин, Константин Шербан Басараб, подигао беше у Влашкој манастир Коману. Доцније је у том манастиру стално боравио митрополит Лонгин који се, такођер, назива «от Коревн». Сестра овога Константина Басарабе удата је била за оцем кнеза Шербана Кантакузина, па су тако Кантакузини, преко ње, доспели у еродство са Басарабом. Старији брат

Ђорђевић, митрополит Сава, пре него што је рукоположен, долазио је у Влашку стрицу Лонгину и живео дуже време код њега. Ту се он могао познати не само са кнезом Константином Басарабом, него и са његовим рођацима по сестри, Кантакузинима. Већ тада су Лонгин и Симеон (Сава) Бранковић уживали леп углед код Басараба и Кантакузина као потомци старе лозе Бранковића, за које су ердељски Бранковићи, на основу породичне традиције, држали да су пореклом из њихове постојбине Коренића, у Херцеговини. Ђорђе Бранковић нарочито је, изгледа, ближе познајство са Шербаном Кантакузином на Порти 1671, а од прилике, у то време, морао се Бранковић ближе познати и са сестрићем Шербановим, Константином Бранкованом, потоњим господарем Влашке. Обојицу је Ђорђе Бранковић, који је боље од њих знао прошлост еписку, уверио да је у сродству с њима преко старих Бранковића. Обојица, особито Бранкован због сличности породична имена, сматрали су Бранковића својим рођаком. Константин Бранкован, под утицајем Бранковића, потписује се, кадшто, и Бранковићем, а родословна табла Бранкована, опет под утицајем казивања Ђорђа Бранковића, изводи порекло влашких Бранкована од Вука Бранковића, зета кнеза Лазара.

У трибутарној Влашкој, од смрти кнеза Матије Басараба, 1654, често су се мењали кнежеви. Онај који је највише платио у Цариграду, постављен је био за влашкога кнеза. Већином су то били изданци богатих фанаријотских породица у Цариграду који су, дошав за кнежеве у Влашку, гледали да безобзирним наметима што пре накнаде огромне издатке на Порти.

У оно време када је Бранковић дошао у Букурешт, престоница влашких кнежева имала је око 50.000 душа. Главни део вароши био је на левој обали Димбовице. Ту су били и кнежев двор и куће бојерске.

Влашки кнез, господар Угро-Влахије, давао је Турској данак, а иначе, у управи, био је потпуно самоста-

лан и неограничен. По угледу старе византијске дворске праксе, за којом се повели и Турци, кнез је био опкољен многим достојанственицима. Ту су били велики дворник (врховни судија), врховни логофет (канцелар), велики вистијер (благајник), велики спатар (врховни заповедник војске), велики пехарник, велики кључар, велики столник, велики комес (коњушар), велики постељник и т. д. Главни друштвени ред били су племићи (бојери) који су становали у својим масивним дворовима, са пространим терасама, са многобројном послугом, својим занатлијама, највише Циганима. Прост народ био је потпуно бесправан, сатирући се у раду да подмири потребе кнежевскога двора и бојера. Живот на дворовима кнеза и бојера текао је живо и доста раскалашно. Забаве и гозбе беху на дневном реду о великим празницима, када су и широки народни слојеви налазили забаве у прослављању старих народних обичаја о Ускресу, о Тројицама, о Ивану две и т. д.

Кнез Шербан и његови бојери примили су лепо Бранковића у Букурешту. Чим се Бранковић мало средно, предузео беше кораке да ослободи свога брата Саву. На успех је само тако могао рачунати, ако ердељским незадовољницима, које је Порта у августу 1680 пустила на слободу, буде пошло за руком да сруше кнеза Апафија. Стога је он уложио много напора да придобије кнеза Шербана за ствар ердељске опозиције. Пред крај 1680 успео је био толико да су тада граф Владислав Чаки и Христоф Пашко ступили у везе са кнезом Шербаном Кантакузином. А када је, половином 1681, дошао у Цариград, као агент кнежевине Влашке, сестрић Шербанов, Константин Бранкован, везе ердељских емиграната на Порти са Влашком постају још чвршће и интензивније. Бранкован се, настојањем Ђорђа Бранковића, заузео био код графа Чакија и Христофа Пашка толико да су ови обећали ослободити митрополита Саву, чим буду почели водити главну реч у Ердељу. Бранкован је, у име кнеза Шербана, обећао по-

моћ само тако, ако се Чаки и Пашко буду обвезали да неће гонити православне у Ердељу. Тако су онда, у августу 1681, и Чаки и Пашко писмено изјавили да је кнез Апафи дао затворити митрополита Саву ни крива ни дужна. Они, пак, обвезују се да ће Саву поново поставити за митрополита, чим буду постали одлучан чинилац у Ердељској Кнежевини.

Граф Чаки је, после неколико дана, упутио, у септембру, Борђу Бранковићу један акт на мађарском језику. У том акту заклиње се граф Чаки да ће с Бранковићем остати у вечитом пријатељству. Он му, даље, обећава да ће га помагати против сваког и поверену тајну, као и споразум међу њима, верно чувати.

Ердељски емигранти, међутим, погрешно су мислили да ће их кнез Шербан одмах помоћи против кнеза Апафија. Кнез Шербан заузет беше тада другим пословима. Он је, по заповести великог везира, Кара Мустафе, морао помагати мађарске устанике у хабзбуршкој Угарској. Због тога је граф Чаки, позно у јесен 1681, одлучно да се склони из Цариграда, где се био много задужио, у Букурешт. Његова је намера била да покуша лично убедити кнеза Шербана да предузме кораке на Порти против кнеза Апафија, па да ова њега, Чакија, посади на ердељску кнежевску столицу.

VII.

БРАНКОВИЋЕВЕ ВЕЗЕ С ХАБЗБУРЗИМА. — БРАНКОВИЋ 1683 ПРОГЛАШЕН БАРОНОМ.

Када је граф Чаки стигао у Букурешт, почео је одмах код кнеза Шербана да ради у том правцу. С друге стране, опет, сви знаци говорили су да ће доћи до рата између Турске и цара Леополда I. Нови ћесарски резидент на Порти, Христоф Куниц, јављао је, већ у августу 1680, да се Турска полако и опрезно спрема на ћесара. У том правцу утицао је на Порту Луј XIV. Он је желео заплести Леополда на истоку, да би могао из западу несметано изводити своју политику на штету хабзбуршке куће. Када је миром у Рађину, у фебруару 1681, окончан био руско-турски рат, показала је Porta отворено своје непријатељске намере према цару Леополду I. Ова је, наиме, обећала помоћ изасланицима чувенога мађарскога одметника, графа Имре Текелије, а кнеза Апафија именовала за команданта ердељско-угарске војске. Подједно су темишварски и великоварадски паша добили наредбу од Порте да своје трупе сједине са четама мађарских бунтовника.

У Бечу су, пред крај 1681, тврдо били уверени да је рат с Турском на прагу. Могућност борбе на два фронта, с Француском и Турском, гонила је бечке политичке кругове да потраже савезнике у неравној борби. У првом реду требало је учинити све да се начини савез с Пољском.

Бранковић је у тој ситуацији осетио да је дошло време да приступи остварењу великога дела, о коме је

годинама мислио и говорио с братом, митрополитом Савом. Њему јасно беше да је устанак подјармљених хришћана против Турака могућ само у случају сукоба Турака с царем Леополдом I. Због тога је он, из раније, почео припремати земљиште за тај замашан посао. Он је увиђао да се ово с успехом може извести само тако, ако буде радио споразумно с царем Леополдом и влашким кнезом Шербаном. За тај посао нашао је он помагача у графу Владиславу Чакију, са којим је, како је речено, још од септембра 1681 имао известан уговор. Бранковић је, у споразуму с графом Чакијем, гледао да приволе влашкога кнеза Шербана да, у случају аустријско-турскога рата, пристане на цареву страну. Кнез Шербан, потомак старе византијске владалачке породице, сањао је непрестано о том да понесе царску византијску круну. Но ово се могло постићи само тако, ако се Турци потисну из Европе. Стога се кнез Шербан Кантакузин врло радо упуштао у разговоре о савезу хришћанских сила против Турака, али је за то, као опрезан и mudar човек, добро пазео на сваку своју реч и на сваки свој корак да се не би замерио Турцима.

Како Бранковић и Чаки нису престајали истицати кнезу Шербану користи ако ступи у хришћанску лигу, пристао је, најзад, кнез Шербан да почне преговоре у том правцу. Лети 1682, ступио је он, преко Чакијева поузданика, у везу с ћесарским интернунцијем на Порти, графом Албертом Капраром, братом генерала Енеје Капраре, заповедника у горњој Угарској.

Секретар графа Капраре, Ђовани Венаља каже да је Капрара из Беча кренуо 3 фебруара 1682, а стигао у Цариград 12 маја. Већ на путовању за Цариград опазио је Капрара да се Турци спремају на ћесара. У Софији срео је Капрара изасланство мађарскога бунтовника Имре Текелије које је, на Порти, молило да Porta призна Текелију за угарскога краља. Када је Капрара стигао у Цариград, слушао је на сваком кораку да се велики везир спрема с војском за Београд, а одатле за

Угарску. Задаћа Капрарина, да обнови с Портом вапварски уговор о миру, била је веома тешка. Она је, тако рећи, била илузорна, јер је, поред осталог, и француски посланик на Порти, Гилраг, по налогу краља Луја XIV од 8 априла 1682, имао свом снагом радити да осујети мисију Капрарину. Преговори графа Капраре, у јуну и јулу 1682, с реје-сфеидијом (министром за спољне послове), чауш-башом (дворским маршалом) и јаничар-агом, показали су јасно да се Porta најозбиљније спрема против цара Леополда I. Природно је онда што се граф Капрара, у тако тешкој ситуацији, пуштао у преговоре са сваким од кога се могла очекивати помоћ. Он је стога веома радо прихватио преговоре с влашким кнезом Шербаном. Капрару је о намерама графа Чакија, да потисне с ердељске столице Апафија, противника цара Леополда, информисао, одмах по доласку у Цариград, резидент Куниц. Исти Куниц јављао је, у августу 1682, у Беч да је велики везир, посредовањем кнеза Шербана, обећао да ће при смени ердељскога кнеза имати у виду графа Владислава Чакија. Због тога се Капрара пустио у преговоре с поуздаником графа Чакија, можда будућега ердељскога кнеза.

Међутим, граф Чаки и Бранковић радили су свом снагом у Букурешту да придобију кнеза Шербана да се стави на страну цара Леополда, надајући се, при том, да ће отуда сваки извући што више користи за себе. Бранковић је у Букурешту причао графу Чакији да вуче лозу од старих српских деспота, да га је, као таквог, српски патријарх Максим миропомазао за деспота у Једренима 1663 и да је он у стању, у случају аустријско-турског рата, да подигне на устанак хиљаде и хиљаде подјармљених хришћана.

Све то примао је граф Чаки и јављао преко свога повереника графу Капрари у Цариград, истичући да ће ћесар, у случају сукоба с Турском, имати, сем влашкога кнеза, још једнога савезника, Ђорђа Бранковића. Граф Чаки је познавао Бранковића још из Ердеља, па тешко

да је могао примити за истину све оно што му је испричао Бранковић. Али, Чаки имао је пуно разлога не само да прими причу Бранковићеву, него да је још мало искићену саопшти царском интентуацији, Капрари. Што је нови савезник обећавао веће користи за Ђесара, тим се лепши изгледи отварају за претендента Чакија, тим је веће заслуге стицао он код цара Леополда, од кога је, онда, с више права могао захтевати да му помогне да се пошне на ердељску кнежевску столицу. Бранковић, опет, петицањем свога знаменитог порекла и хвалисањем да ће дићи на оружје многе хиљаде хришћанских бунтовника, желео је приволети цара да га подигне у ред угарских магната. Он је, с пуно разлога, рачунао да ће овом високом титулом и моћним својим везама утицати на српски народ да се дигне на оружје. Кнез Шербан, опет, заносно се надом да ће, можда, с помоћу цара Леополда I доћи до царске византијске круне. И Шербан, и Бранковић, и Чаки имали су, дакле, сваки својих разлога да понуде своје услуге графу Капрари. Но они су, при том, заборављали да је у Хабзбурга вагда био велики апетит за новим територијама и да, можда, ниједна европска династија није упорније умела да брани, и у најтежим тренутцима, своја уображена историјска права на поједине земље и крајеве.

Граф Капрара имао је пуно разлога да прихвати понуде графа Чакија и Ђорђа Бранковића. Положај цара Леополда I био је тада врло тежак. Луј XIV спремао се тада да баца трупе у Елзас и Фландрију, да би припојио Француској Штразбург, Мец, Тул и Верден. Одметник Ибре Тебели, ожењен у јуну 1682 лепом Јеленом Зринском, с помоћу трупа будимскога везира, Ибрахим-паше, постао је, у јесен 1682, господарем горње Угарске, па почео ковати чак и свој понав.

У Турској је, у јесен 1682, одлучено било дефинитивно да се зарати с Ђесарем, па су султан и велики везир, у октобру 1682, кренули за Једрене, водећи са собом царског интентуација Капрару и резидента Куница. У

јануару 1683 забрањено беше Капрари да не сме општити с царем, али је он, ипак, успео да, преко Молдавске и Пољске, обавести цара о критичној ситуацији. У Бечу су, већ од новембра 1682, свом снагом радили на склапању савеза између Пољске и цара Леополда I. 31 марта 1683, када је велики везир, Кара Мустафа, кренуо с војском на Беч, закључен је био савез између цара Леополда I и Пољске, а ратификован 2 маја.

Како су се догађаји брзо развијали, осетили су и Чаки и Бранковић да је крајње време да ступе у непосредне везе с царским двором у Бечу.

Граф Владислав Чаки добио је од кнеза Шербана и Ђорђа Бранковића потребне инструкције, па је, у пролеће 1683, кренуо у Беч и стигао онамо с почетком маја, дакле када и турска војска у Београд. Беч је Чаки затекао у највећем узбуђењу. Командант Беча, граф Ернест Ридигер Штаремберг, радио је грозничаво на још бољем утврђењу бечких фортификација, израђених, недавно, по правилима италијанске и француско-холандске фортификационе науке. 21 априла именован беше за врховног команданта царских трупа, способни херцег Карло Лотриншки који је, заједно с царем Леополдом, с почетком маја прегледао трупе у Китсеју. Царска војска није била велика. Свега 21.600 пешака и 10.800 кирасира и драгона. Поред тога, 6.000 Мађара, под командом палатина, графа Павла Ђестерхазија, од којих је највећи део запосео био најважније позиције у горњој Угарској. Испрва је Ратни Савет у Бечу мислио да превесе бојиште у турску Угарску. Тај је план, међутим, био напуштен када стигосе гласови да велики везир, Кара Мустафа, хита с војском од Осека у правцу Ђура и Коморана.

Није онда чудо што су, у овако тешкој ситуацији, цар Леополд I и његови саветници најлепше дочекали графа Чакија. Чаки им је обећавао помоћне трупе влашкога кнеза, Шербана Кантакузина, а поред тога и помоћ тобожњег потомка старих српских деспота. У

Бечу је тада, у оној великој невољи и забринутости, свако обћање помоћи оберучке било прихватао. Према томе, ништа није необично да су писмени захтеви Бранковића, или боље у Букурешту састављени концепт за Леополдову диплому, којом су се оба Бранковића имала прогласити за угарске бароне, примљени били у Бечу без икаква устезања. Није даље чудно што ни цар Леополд I, ни његови саветници нису запели чак ни за тврдњу у концепту да Бранковићи вуку лозу из давних времена, из доба Карла Великога. Све то усвајао је тада бечки двор, па и грб баронски који је, још раније, саставио Ђорђе Бранковић, у споразуму с братом Савом, према грбу Божицара Вуковића у његову Зборнику од 1538 г. Цар Леополд I и његови саветници лака срца призвали су тада Бранковићу балканске земље на које је он, као деспотски потомак, подизао претензије. У тим критичним тренуцима ове земље и крајеви беху ван домањаја ћесареве сфере. Тада, када су се Турци, у страху, очекивали пред зидинама Беча, нико није ни за часак могао помислити на брзи и велики обрт ратне среће. А када је ратна срећа напустила Турке, цар Леополд ће, као наследник угарских краљева, са познатом упорношћу Хабзбурговаца да подигне претензије не само на Ердељ него и на Влашку, па и неке земље на Балканском Полуострву. У таквим приликама, дакле, издава је у привилегијалном облику, преко Угарске Дворске Канцеларије, 7 јуна 1683, диплома цара Леополда I. Препоручен му је, вели цар у дипломи, Бранковић са своје верности, прегалаштва и разборитости. Осим тога, цар је разабрао да он вуче лозу од породице, чији су чланови некада били краљеви у Босни, Бугарској, Далмацији, а неки опет у Хрватској и свима краљевинама у Илирику. Неки, опет, чланови ове породице, каже цар даље, заслужили су одличним даром, ретким врлинама и сјајним делима од Карла Великога титулу кнеза свете римске империје, као напр. Вук Бранковић Подгоричанин, наследни господар Херцего-

вине, Срема и Јенопоља. Имајући све то на уму, цар не само да прогласи Ђорђа, Саву и њихове потомке за праве и несумњиве државне бароне, него их утврђује и у наследству Херцеговине, Срема и Јенопоља.

Тако је, дакле, Бранковић, на рачун будућих услуга, уврштен у ред правих барона угарске краљевине, исто као и деспоти српски у 15 и 16 веку. Врло лако могуће је да је баш сам Бранковић, преко Чакија, обавестио бечки двор о односима старих српских деспота према Угарској онако, како је то нашао код угарскога историка Бонфинија. Подизањем у ред високога угарскога племства њему беше признато и право на земље балканске и крајеве у турској Угарској, земље које тада беху турске, а на које, у оној забуни у Бечу, нико није ни помишљао да подиже нека историјска права.

Бранковић је много постигао баронском титулом. Тиме што је обмануо цара Леополда I измишљеном причом да је потомак старих српских деспота и да га је као таквог, још 1663, миропомзао за деспота српски патријарх Максим, стицао је Бранковић згодно средство да лакше диже српски народ на устанак. Бранковић је с разлогом мислио да ће српски народ вољније и одушевљеније пристајати уз њ, када се буде уверио да га је и римски ћесар признао за потомка и наследника старе српске владалачке породице.

Тада када је Бранковићу издава била баронска диплома, турска војска стигла је до Осека. А када је велики везир, Кара Мустафа, ударио на Стони Београд, јасна беше његова намера да брзим маршем и прелазом преко реке Раба одсече од Беча војску херцега Карла V Лотриншког. Када турска војска стиже, 1 јула, пред Бур, Аустријанци се стадоше повлачити према Бечу, да би заштитили царску престоницу. Не задржавајући се дуго око Бура, кренуо је везир 8 јула, са стиглим топovima из Будима, у правцу Беча. Два дана пре тога, напустио је херцег Лотриншки своје позиције југозападно од Пожува, те се, преко Алтенбурга, хитно стаде

повлачити према Бечу. 7 јула нападеше Турци и Татари једну аустријску провијант-колону код Петронела, што изазва велику панику у штабу херцега Лотриншког. Погрешно обавештен, да се турска главна војска налази веома близу ове турско-татарске претходнице, упутно је херцег Лотриншки неколико курира у Беч с поруком да се цар Леополд одмах с породицом склања из Беча. Весници су стигли у Беч већ око 4 часа по подне. У Бечу се за тили час пронесе глас да је војска херцега Лотриншког потучена. Са високе куле св. Стефана и осталих црква ударише звона наопако. Из незаштићених предграђа свет гомилама поче да бежи у Беч, да се ту склони. Двор и дипломатија спремилу су се тако брзо, да је цар Леополд I с породицом, већ око осам сати увече, напустио Беч. У највећем трку, преко Кремса, јурио је он у Линц, а одатле у Пасау. Сем цара и дипломатије, напустише Беч многе аристократске и богате породице. У Бечу је остао граф Ридигер Штаремберг са 11.000 људи, међу њима и студентски батаљон под командом професора Павла Сорбајта. 14 јула стиже турска сила пред Беч, а херцег Карло Лотриншки повуче се с војском испред Турака на леву обалу Дунава.

Пуна два месеца водила се очајна борба између опсађених и Турака, пуна два месеца очекивала је западна Европа страховит глас да је славни царски град пао Турцима у руке. Да несрећа буде још већа, француски краљ Луј XIV провалио беше с 35.000 људи у шпанску Нидерландију, у намери да примора притешњеног цара Леополда да му призна његове захтеве. Али, крај све тежине положаја, нада на брау помоћ од стране главног команданта, херцега Карла Лотриншкога, и пољскога краља, Јована Собјескога, подржавала је свагу и отпор изнурених бечких трупа и грађана. Влашки кнез Шербан, који се са својим трупама налазио у турском табору под Бечом, чинио је велике услуге опсађеним трупама. Раније започети пријатељски односи између њега и цара Леополда настављени су, дакле, и

под зидинама Беча. И ако је под зидинама Беча изгледало да је турска сила на врхунцу, чекао је, ипак, кнез Шербан zgodну прилику па да збаци несносну турску власт над Влашком.

12 септембра 1683 турска војска одбијена беше с великим губицима испод Беча, и то поглавито заслугом пољског краља Јована Собјеског. И династија хабзбуршка и западна Европа, запрепаштене због тако дубокога продирања Турака у срце Европе, дахнуле бежу душом. Али, и ако су Турци с великим губицима одбијени били од Беча, и ако је херцег Лотриншки, још у току септембра, од Турака преотео био Паркањ и Острогон, седиште примаса Угарске, ипак цар Леополд I и његови саветници, заплашени и застрашени, желели су да се што пре склони мир с Турцима. На то их је гонила још и провала Луја XIV у шпанску Нидерландију, због чега је Шпанија објавила рат Француској. Када буде склопио мир с Турском, мислио је Леополд I да се свом снагом обори на Француску. Међутим, и сталези и кнежеви у Немачкој, и Римска Курија вољни беху сада још више жртвовати само да се Турци што више ослабе у Европи. Римски Папа Ивођентије XI претио је Леополду да ће у будуће ускратити сваку новчану помоћ, ако цар буде помагао Шпанију у рату с Француском. Република Млетачка деловала је на цара такођер у том правцу, жељна да преотме Турцима Крит и Мореју. С друге стране, утицао беше папа Ивођентије XI на Луја XIV, те је овај, с почетком новембра 1683, изјавио, преко свога пуномоћника у Хагу, да је вољан склонити с царем Леополдом примирје на двадесет година на основи status quo. Осигуран тако на западу, могао је Леополд I с пуно енергије изводити своју оријенталну политику, показавши, одмах на првом кораку, велики апетит за крајеве које је требало освојити. Под утицајем Римске Курије склопише Леополд I, Пољска и Млетачка Република, 5 марта 1684, тз. Свету Лигу против Турака. Сепаратним уговором између цара Леополда и Млетака,

од 20 марта, utvrđeno беше да што год Млени буду освојили у Далмацији има њима да припадне, а освојења у споредним земљама Угарске цару Леополду. Све то због тога што ти крајеви, по наследном праву, припадају краљевини Угарској, па према томе и Леополду као законитом угарском краљу. Када је, уз то, Луј XIV, у августу 1684, начинио био с Леополдом двадесетогодишње примирје у Регензбургу, могао је ћесар сву своју пажњу обратити приликама на истоку.

За рат с Турцима требало је много средстава. Финансије цара Леополда, међутим, беху слабе, али још више несређене. Због тога се у црквеним круговима, исцрпљеним силним давањем средстава за вођење рата, све чешће чули гласови о потреби финансијских реформи. И баш због те финансијске исцрпљености велике су наде полагане биле на Влашку, Молдавску и подјармљене хришћане у Турској. О њима су у Бечу мислили да ће сигурно устати на Турке, те тако појачати положај царев према Турцима. Када је, пак, царска војска, крајем јуна 1684, ушла у Пешту, а неколико дана за тим опсела и Будим, у Бечу су били опијени овако брзим и неочекиваним напредовањем. Бечки политички кругови почели су сада све више и јаче да наглашавају права Хабзбурга, као наследника угарских краљева, на извесне земље, као на, тобоже, саставне делове круне угарске. Не само Ердељ, него Влашка, Молдавска, Бугарска и балканске српске земље улазе сада у сферу интереса хабзбуршке куће. Још пре опсаде Беча, 1682, упутио је хрватски песник и историк, Павле Ритер, похвалну песму цару Леополду, у којој се истичу царска права на Далмацију, Хрватску и Славонију, чији делови из млетачких и турских руку треба да припадну цару као наследнику угарских краљева. Нешто доцније, 1683, после одбијања Турака од Беча, писао је угарски палатин, Павле Естерхази, да успостављена Угарска више цару вреди не територија од Беча до Холандија, <јер

ће сви крајеви од Црнога до Јадранскога Мора признати Ваше Величанство за угарскога краља.>

Те велике и претеране претензије царске довеле су, одмах у почетку рада Свете Лиге, до неспоразума и неповерења између чланова Лиге, прво између цара и Пољске, а доцније између цара и Млетачке Републике.

Пораз Турака под Бечом, споменути успеси хришћанске војске још у току 1683, склапање Свете Лиге 1684 одјекнуше широм целе Европе, али особито у земљама које беху непосредно заинтересоване. Дубровачка Република упутила беше, већ 24 априла 1684, властелина Рафаила Гучетића у Беч. Гучетић је лично цару требало да испоручи како је Република вољна да се стави под заштиту цара као наследника угарских краљева. Република је вољна, даље, дати чак и данак од 500 дуката, али никако 12.500, колико сада Турцима даје, јер се толико данак даје с тога, што трговци Републике воде трговину по целој Турској Царевини. Дубровчани предвиђају у страху чак и ту могућност да их цар, можда, неће узети у заштиту, него да их може упутити на Млетке. У том случају, нека Гучетић каже цару да то никако не би добро било.

И ако су опрезни Дубровчани желели да ови преговори остану строго поверљиви и да их цар не износи пред своје Веће, ипак је цар вођење тих преговора поверио даровитом канцелару, графу Стратману. Гучетић је преговарао са Стратманом све до краја лета 1684, када је, најзад, 20 августа, утврђена основа за односе дубровачко-аустријске. Ови преговори важни беху нарочито с тога, што су Дубровчани доста допринели да се у цара Леополда I и његових саветника још боље утврдило веровање о несумњивом историјском праву Хабзбурга, наследника угарских краљева, па балканске земље.

Успеси ћесареваца 1683 одјекнули су особито силно и у Ердељу, Влашкој и Молдавској, у земљама које дотле беху под врховном влашћу Турака са обвезом плаћања данка. Ердељски кнез, Михаило Апафи, који се

дотле ослањао на Турке и сметао цару Леополду у Угарској, вољан беше сада да ступи у пријатељске везе с царем, само још не отворено. Влашки кнез, Шербан Кантакузин, преговарао је био већ и раније с ђесаревцима. Сада, пак, одушевљен њиховим успесима, вољан беше да кида с Турцима. Отворен, добродушан и поштен, мислио је испрва да ђесаревци искрено желе слободу и миран развој у до сада трибутарним кнежевинама: Ердељу, Влашкој и Молдавској. Али, он је убрзо стекао уверење да ни Пољска, ни цар Леополд I не мисле добро кнежевинама, него желе да их освоје. Стекавши ово горко искуство, он је, од тада, врло вешто подешавао своје држање, само да би спасао кнежевину Влашку посред неситних суседа: Турске, Пољске и цара Леополда I.

За то време, у коме су се догађаји развијали тако брзо и у коме се из основа потресала силна Турска Царевина, срљајући потад низбрдицом, налазио се Ђорђе Бранковић у Букурешту, у близини кнеза Шербана. Бранковића су, још више него друге, морали занимати планови о рушењу Турскога Царства, јер је он само на рушевинама његовим могао васкреснути стару српску деспотовину, о чему је толико година сањао и мислио. Али, на жалост, Бранковић није имао ни близу државничких способности једнога кнеза Шербана. Он је тако био далеко од тога да правилно схвати и оцени тежње и намере великих сила које су из тога лоза хтеле, свака за себе, што више да приграбе. Бранковић је, неспособан да прозре намере меродавних политичких чињеница у Бечу, изашао, 1688, пред цара и његове саветнике с великим планом, а тај план косио се сасвим с интересима хабзбуршке политике. Та околност да Бранковић није умео да оцени прилике и чињенице посред којих је и с којима је мислио створити нову државу, један је од главних разлога што је одмах, већ на почетку извођења свога замашнога плана, подлегао.

VIII.

ОСЛОБОЂЕЊЕ УГАРСКЕ ОД ТУРАКА. — ЕРДЕЉ И ВЛАШКА ПРЕМА ЦАРУ ЛЕОПОЛДУ I.

И ако ђесаревци нису могли 1684 освојити Будим, и ако цела та година није забележила никакав крупан успех ђесареваца, ипак је Порта вољна била да преговара о миру с царем Леополдом. Опасност од Персије и Русије гонила је великог везира, Кара Ибрахима, да покуша преговарати с Пољском и бечким ђесарем. Међутим, Римска Курија је свом снагом наваљивала да се рат настави. Она је спремила, у фебруару 1685, силна новчана средства за вођење рата, те је, стога, одлучено било у Бечу да се рат настави свом снагом. Херцег Карло Лотриншки одлучио беше да освоји од Турака Ершек-Ујвар, знамениту тврђаву, северно од Дунава, која од 1664 беше у турским рукама. 19 августа освојише ђесаревци ову тврђаву, а у јесен исте године преотеше ђесаревци све знатније позиције одметника Текелије у горњој Угарској. Зими 1685 и поч. 1686 падоше ђесаревцима у руке на средњој Тиси места: Солнок, Сарвар, Св. Јоб, па чак и Арад. Весаревци су се приближили Ердељу.

Пре него што би, у пролеће 1686, повели одлучно рат против Турака, требало је да се чланови Св. Лиге претходно споразумеју, јер су се њихови интереси очито косили. Млетачка Република, још у току 1684, планирала је офанзиву према Босни, али су је бечки политички кругови спречили у томе, истичући да Босна никада није била под Републиком, него под врховном влашћу угарских краљева. Босански бискуп, који се у пролеће

1684 налазио у Бечу, стављао је њесаревцима у изглед устанак Босанаца против Турака.

На Ердељ је, опет, бацно био око пољски краљ Јован Собјески, због чега су царски саветници у Бечу били много забринуте. Без Ердеља освојени крајеви у Угарској нису много вредели. Због тога је, пошто пото, требало спречити акцију Пољске у овом правцу. Неповерљивост између цара Леополда I и Пољске била је толико велика да се Пољска приближила била Лују XIV, огромном противнику цара Леополда I. Римска Курија морала је напрегнути све снаге да успостави добре односе између савезника. Настојањем њеним изјавила је, најзад, бечка влада да не мисли подизати никаква права на Влашку, а пољски краљ обвезао се да не мисли заузети Ердељ. Али, ни једна ни друга страна није била ни најмање искрена. У фебруару 1685, упућен је био у Ердељ бургундски језуита Антидије Дино. Његова је задаћа била да придобије кнеза Апафија за ствар Свете Лиге. У априлу 1685 придобијен беше за цара Леополда главни саветник Апафија, Михаило Телеки. Задовољан овим успехом, упутио беше Дино, 15 априла, једно писмо генералу Шулцу који је оперирао против Имре Текелије у горњој Угарској. У том писму Дино позива генерала да опседне Темешвар, па ће одмах кнежеви Ердеља и Влашке пристати уза њ. Из Влашке нека пређе преко Дунава, где ће уз њесара одмах пристати Бугари, Силетријанци и Срби. Одзив побуњених хришћана биће тако велики да ће генералова војска, у најкраћем времену, од 10.000 повећати се на 50.000 војника. Као што се види, већ тада су њесаревци полагали не мале наде на устанак подјармљених хришћана. После успеха царске војске на средњој Тиси, зими 1685 и 1686, било је само питање времена када ће њесаревци с војском ући у Ердељ. У мају 1686 генерал Шерфенберг ушао је с царском војском у ерд. градове Клуж и Деву на Моришу. Чим је ове градове заузео, тражио је да Ердељ узме на се обавезу исхране царских трупа у тим крајевима. Кнез А-

пафи остављен је био на кнежевској столици, а обећана беше, од стране њесара, и толеранција према признатим вероисповестима у Ердељу. Но кнез Апафи, крај свих успеха њесареваца у Ердељу, није смео отворено да пристане уз Леополда. Тек када цар Леополд буде освојио Будим, Јегру, Велики Варад, Темешвар и Београд, тек онда би кнез и ердељски сталежи смели отворено устати против Порте.

И ако је цар Леополд изјавио да не мисли полагати никаква права на Влашку, упутио беше ипак у Влашку графа Владислава Чакија и језуиту Дино. Они су имали утицати на кнеза Шербана да пређе на цареву страну. Положај кнеза Кантакузина био је веома тежак. Као и кнез Апафи, ни он није смео отворено устати против Турака. Но још је мање смео одлучно одбити понуђени савез са хришћанским силама које су, очито, ишле за тим да Влашку покоре. Он је врло већто развлачио преговоре, наставши да ће бити боље причекати развој догађаја, па тек онда да се одлучи на коју ће страну.

Догађаји, међутим, развијали су се доста брзо. Почетком јула 1686 притиснула беше Будим угарска војска од 70.000 људи. У исто време, провалио беше пољски краљ у Молдавску, са намером да уђе и у Влашку. На тај начин краљ Собјески олакшао беше акцију њесареваца под Будимом, јер је спречио Татаре да, преко Молдавске, провале у Угарску. Најзад, 2 септембра беше Будим јуришем освојен, и већ сутра дан у подне сазнало се у Бечу за овај велики догађај. Сада када је Будим пао и када је, мање више, сигурно било да се Турци неће моћи одржати у Угарској, развила беше Римска Курија сву акцију да се рат против Турака настави с највећом енергијом. Папски нунције у Бечу, Буонвизи, тражио је, ни мање ни више, него да царска војска од Будима маршира право на Београд, Пољска, преко Влашке, да иде ка Једренима, а млетачка флота најхитније да отплови за Цариград. Све то беху планови, пројектовани у првом одушевљењу и заносу, али још тако далеко да

се остваре. За тако огромну задаћу требало је далеко више средстава, много јача војска, а, што је најглавније, много више поверења и слоге међу савезницима, нарочито међу Пољском и царем Леополдом I. Но ипак је за то један одред угарске војске, под командом маркграфа Лудвига Баденскога, убрзо, по освојењу Будима, преотео од Турака тврђаву Шимонторњу, Печуј, Шинлош и Дарду, доспео до Осека, а на повратку освојио и Капошвар. Источно од Дунава освојише Ђесаревци и Хатван и Сегедин на Тиси. Срби, врло живав и ратоборан елемент у Банату, латини се оружја, охрабрани доласком царских трупа у Потисје под генералом Карафом. Изгледа по неким знацима да је кнез влашки Шербан, преко калуђера, подржавао ратно расположење код банатских Срба. Иако је могуће да је кнезу Шербану у том послу могао бити на руци Ђорђе Бранковић. Он је, у устанку Срба, гледао почетак остварења давно замишљених планова. Кнез Шербан, пак, утичући преко калуђера на банатске Србе, што се није могло доказати на Порти, чинио је услуге цару Леополду I, уз кога још није отворено пристао.

Крупни и брзи успеси царске војске, далеко на југу Угарске, завели су били толико царске саветнике у Бечу да су се и они почели заносити мишљу могућности претеривања Турака у Азију. По како финансијска средства цара Леополда, крај све помоћи Римске Курије, беху много исцрпљена, а без њих се није могла одржати велика и добро спремна војска, полагане беху у Бечу велике наде на устанак балканских хришћана и на Влашку. Пошто је претходно, преко језујите Дино, дошао у везу с цариградским патријархом Каливиком VII, упутио је цар Леополд I патријарху манифест 8 фебруара 1687. У том манифесту позива цар патријарха љубавно и скоро повизно да ступи с њим у везе. Цар истиче како је свога љубљенога генерала и војсковођу, кнеза Шербана Кантакузина, овластио да са суседним хришћанским легијама ступи под царску заштиту.

У исто време упућен је био, с калуђером Дел Монте, граф Чаки у Влашку да приволе дефинитивно кнеза Шербана за хришћански савез. Кнез Шербан, и овога пута, није изјавио отворено да пристаје уз цара. Он је истицао да се Ердељ лакше могао одлучити да пристане уз цара, јер је Ердељ од природе већ боље утврђен од Влашке, изложене са свих страна непријатељским провалама. Стога он, крај све своје жеље да одлучно пристане уз цара, не сме то још отворено да покаже, да не би, несмотреним и преухитреним кораком, упропастио и себе и земљу.

Када су се ови преговори водили, Бранковић се налазио у непосредној близини кнеза Шербана. Он је, као поузданик кнежев, био чак и посвећен у те преговоре, па је сасвим јасно видео како је цару Леополду и његовим саветницима много стало да се турска раја што бројније дигне против Турака. Он је осећао да долази време када треба да почне с акцијом, о којој је толико много мислио. Али, још једнако неодлучан, он је извођење тога дела непрестано одгађао. Као да је осећао да још нема ни довољно средстава, ни довољно доказа с којима би могао покретати већ узнемирени и заталасани народ. Због тога је мислио да ће бити корисније ако још мало причека развој догађаја. Међутим, развој ратних догађаја 1687 доводио је Ђесаревце све ближе земљишту, на коме је Бранковић мислио да почне акцију.

И ако међу царским војсковођама, генералисцима и херцегом Карлом Лотриншким с једне, и изборним кнезом баварским, Максом Емануилом, и маркграфом Лудвигом Баденским с друге стране није било потребне слоге, и ако се царска војска, у први мах, морала повући испред Осека, ипак је пораз Турака на подножју брда Харшања, у околини Мохача, 12 августа, био од страховитих последица по Турке. Турска војска претрпела је толике губитке да се више никако није могла прибрати. Генерал Диневалд с једним корпусом од 10.000 војника очистио беше од Турака, у октобру, целу средњу Славо-

нију са Сремом и Петроварадином, а језгро царске војске пређе, од 21—23 августа, Дунав више Мохача са намером да освоји Темнишвар и уђе у богати Ердељ да онде презими. Неуспеси турски одјекнуше страховито у Цариграду. Незадовољни јаничари побунише се. Велики везир Сулејман би убијен, а султан Мухамед IV свргнут са престола, да начини место брату Сулејману III, кога бунтовници изведоше из тавнице. Преостале турске тврђаве у Угарској нису се могле одржати. Током новембра и децембра 1687 падоше Ћесаревцима у руке Палота, источно од Сегедина, и Јегра, а у јануару 1688 предаде Јелена Зринска, жена графа Имре Текелије, тврди град Мункач, који је бранила преко две године дана. У октобру 1687 уђоше Ћесаревци у Ердељ, на челу с херцегом Карлом Лотриншким. Кнез Анафи с двором утече у Сибињ, те упути оданде једну делегацију херцегу да преговара с њиме. На основу уговора у Балажфалви, од 27 октобра, обвезао се био кнез Анафи да ће пустити аустријске посаде у 12 најважнијих ердељских градова и вароши, да ће царску војску хранити, а, уз то, још исплатити 700.000 форината. Херцег Карло, пак, гарантовао је сигурност и владалачка права кнезу Анафију, наслеђе његову сину, а поврх тога обавезао се да ће поштовати признате вероисповести у Ердељу. Пошто је ердељску кнежевину поделио на четири војне области, херцег Карло отишао је у Беч да изради планове за ратни поход у г. 1688.

Кружни успеси Ћесареваца у Угарској, Славонији, Срему и Ердељу, морали су утицати и на регулисање односа између Угарске и куће Хабзбуршке. Почетак управе у новоосвојеним крајевима Угарске показао је јасно да Ћесаревци нису били вољни да воде рачуна о правима мађарских сталежа и жупанија. Освојена Угарска сматрана је по ратном праву као тековина куће Хабзбуршке, па је као таква, у прво време, предана била на управу војним властима. Није протекла ни пуна година дана од освојења Угарске, а једна комисија поднела је

била пару детаљан предлог о уређењу Краљевине Угарске. Признати се мора да је комисија у овај елаборат унела много модерних идеја о уређењу управе и судства, које се сада потпуно одваја од администрације. Једино је комисија, под утицајем кардинала Леополда Колонића, показала се потпуно нетрпљива према вероисповестима. Али ужи одбор ове комисије, чији чланови беху тада најзнатнији државници: Кивски, Стратман, Ридигер Штаремберг, Брајнер и др., мало је водио рачуна о мађарским сталешким слободама. Под утицајем прва два државника, цар Леополд I беше решен да Угарску деградује на степен аустријских наследних земаља.

Пројект скроз и скроз идејом да је власт од бога, није се цар Леополд I никако могао помирити мишљу да у Угарској подели власт са сталешима. Подржаван у тим апсолутистичким идејама од стране својих саветника графа Кинског и графа Стратмана, морао се Леополд сукобити с угарским сталешима. И ако ослобођени од Турака с туђом помоћу, не хтедоше сталези напустити скоро ништа од својих некадашњих привилегија. Међутим, цар Леополд I, свестан своје моћи, сазвао беше за 18 октобар 1687, сабор угарских сталежа у Пожун. На том сабору, где су били и хрватски делегати граф Франа Ивановић и поджупани Јаков Илијашевић и Балтазар Патачић, требало је, у првом реду, решити питање да ли је Угарска изборна или наследна краљевина, да ли ће се угарски сталези и даље држати 31 члана Златне Буле краља Андрије II од 1222, којим се племству допушта отпор према краљу, и да ли ће, најзад, сталези инстинктивно и даље на инаугуралној дипломи пре крунисања, којом би се нови владалац обвезао сталешким на уступке. Свестан тога да је он својом војском Угарску очистио од Турака а најмање с помоћу Мађара, васпитан, даље, у духу апсолутистичком и подржаван у томе од својих саветника и високог клира, цар Леополд I кренуо је у Пожун с царипом и наследником Јосифом, тврдо решен да не попусти. Тако су онда угарски сталези у

Пожуну, после извеснога отпора, а под утицајем великога успеха царева у Ердељу, признали хабзбуршкој кући право наслеђа на Угарску, одрекли се 31 чл. Златне Буле краља Андрије II, и пристали на заклетву младога краља Јосифа онако, како су је царски саветници формулисали. Нови краљ Јосиф заклео се, код крунисања 9 децембра 1687, да ће чувати и поштовати сталешке слободе и правине, како оне буду растумачене заједничком сарадњом краља и сталеза на једном од будућих сталешких сабора. На тај начин могли су цар и његови саветници тумачити сталешке правине како су хтели, а њихово схватање силом натурити угарским сталезима. Тим је, дакле, престала угарска сталешка држава, престао је кондоминиум владара са сталезима и завладао крути апсолутизам. Опустошена и депопулисана Угарска погнула је главу, али су се њени сталези у потаји спремали за борбу, коју ће свом снагом, на поч. 18 века, да поведе млади великаш, Фрања II Ракоци. У тим и таквим приликама нетуна на површину Ђорђе Бранковић, а у брзо ће и патријарх Арсеније III Црнојевић, с добрим делом српског народа, да се спусти у крајеве хабзбуршке Угарске, да се стави по средини између Мађара и бечке царске куће.

IX.

ПОЛИТИЧКА СИТУАЦИЈА НА ЈУГОИСТОКУ
ЕВРОПЕ 1687 и 1688. — ЂОРЂЕ БРАНКОВИЋ
У МАЈУ 1688 ОДЛАЗИ У БЕЧ.

Сада, када је централна Угарска доспела под власт хабзбуршке куће и када је све спремно било да и Ердељ призна врховну власт цара Леополда као краља Угарске, морао је и влашки кнез Шербан да напусти донекле своје неодређено држање. Но он је и у овим тешким данима успео да отезањем и преговарањем још не пристане сасвим отворено уз савез хришћавских сила. Бојао се да су ови успеси ћесареваца пролазни, те с тога није хтео отказати послушност Турцима. Да би ствар што више развучио, упутио је он у Беч, у децембру 1687, никополског епископа Антонија Стефанија. Стефани је имао испословати од цара гаранције да ће кнеза Шербана и његове потомке оставити и даље на кнежевској столици.

Како је Пољска, пред крај 1687, поново почела да полаже своје право на Влашку, упутио је цар Леополд, у фебруару 1688, са Стефанијем графа Владислава Чакија у Букурешт. Цар је, преко Чакија, гарантовао Шербану и његовим потомцима кнежевско достојанство, титулу графа, коју је Шербан тражио, и све земље, освојене од Турака, које су раније припадале Влашкој Кнежевини. Цар је, још, уверавао да ће чувати и поштовати православну веру и старе влашке обичаје. За све то тражио је цар од кнеза извесну суму у име ратних трошкова. Цар је, даље, обећавао да ће послати Шербану по-

моћну војску од 6.000 људи, коју ће кнез Шербан издржавати о свом трошку.

Кнез Шербан је, на сваку од тих порука, одговорио посећце, показавши, при том, како мало верује у искреност царевих порука. Он истиче да је вољан дати цару тражену повчану помоћ, само не 75.000 него 50.000 леја. Кнез је дирнут царевом пажњом да му пошаље 6.000 људи у помоћ, али моли цара да му их не шаље, док он то изреком не затражи. Влашки кнез је, наиме, зазирао од те помоћи, јер се бојао да ће, као и Ердељ, приморан бити да ту војску прими као сталну посаду у своје тврђаве и вароши. Међутим, и језуита Дино и граф Чаки навалили беху на кнеза Шербана да положи заклетву верности цару као краљу Угарске, јер су и ранији влашки кнежеви полагали такву заклетву угарским краљевима. Као што се види, услед ратне среће у Угарској, апетит цара Леополда за новим територијама много беше порастао. Поред оружја, имала су још и тобожња историјска права круне угарске да поткрепе цареве захтеве. Но Шербан се и овога пута извукао од заклетве. Он је само обећао да ће, у случају потребе, дати своје трупе и потребан материјал за подизање дрвенога моста преко Дунава.

У те преговоре не само да је био посвећен Ђорђе Бранковић, него га је кнез Шербан, у мају 1688, упутио у Беч да настави преговоре, по могућству на истој основи. Бранковић је, у току до тадашњих аустријско-влашких преговора, видео да је цару особито било стало до помоћи подјармљених хришћана. Како кнез Шербан, у страху од Турака, а не верујући цару, никако није смео ни хтео одлучно пристати уз цара, одлучно је Бранковић да сада, лично, као тобожњи потомак старих српских деспота, понуди своје услуге цару. И док је кнез Шербан, брижан и заплашен, страховао да Турци и Татари, због ових преговора с царем, не провале у Влашку, дао се Бранковић на састављање опширне представке коју је мислио поднети цару.

Бранковићева представка писана је под утицајем Шербанових преговора с царем. Том представком иудио је Бранковић цару Леополду помоћ српских устаника. Као и кнез Шербан, тражио је он од цара гаранције да ће устаници у будуће живети слободно, исто онако како су некада живели њихови преци под старим својим владарима и деспотима. Према томе, Бранковић, као и кнез Шербан, захтева да царске трупе, које буду ратовале с Турцима у хришћанским крајевима, напусте те крајеве, чим Турци буду потиснути оданде. Па и друге главне мисли, у Бранковићевој представи, показују да је Бранковић дошао на њих под утицајем аустријско-влашких преговора.

Бранковић је, поред израде меморандума, силом политичких прилика, увучен био још у један посао. Тај посао доводио га је, врло zgodно, у ближе везе са поглавцима српскога народа, са којима је догле имао врло слабих веза. С тим новим везама могао је он рачунати на већи успех у дизању српскога народа на устанак.

Када је, наиме, кнез Шербан Кантакузин због непосредне близине царских трупа у Ердељу већ скоро приморан био да отворено пристане уз цара Леополда I, обазрео се он, у последњем тренутку, за новим савезником. Било је то православно Московско Царство. То је Царство православном влашком кнезу било много ближе од нетрпљивог римокатоличкога хабзбуршкога царства, у коме су се тада свом свагом прогнали протестанти и предузимале мере да се поунијате православни у недавно освојеном Срему. С тим је Царством православна Молдавска одржавала већ од раније извесне везе. 15 августа 1679. писао је молдавски митрополит Доситеј московском патријарху Јоанину молећи га да му пошаље у Јаш «типографију, да створим себје книги, ихже претолковахом от грецка и словенска на волоски јазик». Ово Царство, добивши од Пољске 1686 Кијев, желело је тада да избије на Црно Море, па је с пажњом и неповерењем пратило напредовање савезника према Турцима. Тур-

ска, опет, притешњена од хришћанских сила савезница, са задовољством слушала је гласове о нерасположењу Русије према Пољској и цару Леополду I. Вечном двору ово није било непознато. Посред сјајних успеха и журне спреме да се пође ка Београду, бечки двор је почео да страхује од евентуалног споразума Русије с Портом. По још већу бригу бринули су бечки политички кругови због могућности споразума између православне Русије и православних хришћана на Балкану. На тај начин могла би Русија, сама за свој рачун, почети решавати источно питање које је, већ тада, сасвим отворено искр-свудло на површину.

Кнез Шербан морао је тачно бити обавештен о нерасположењу Русије према Аустрији, па је гледао да ступи у везе с руским царевима Иваном и Петром Алексијевићима. Ову своју намеру поверио је кнез Шербан бившем цариградеком патријарху Дионисију, који се тада бавио у Букурешту. Кнез Шербан надао се, с разлогом, да ће посредовањем православног црквеног поглавице лакше успети код руских православних царева.

Бранковић, у непосредној близини кнежевој, саветовао је Шербану да ће за саму ствар далеко боље бити ако кнез у те преговоре увуче и српског патријарха Арсенија III. Црнојевића. Прошле године, 1687, пропутовао је био кроз Букурешт, идући за Москву, скопски митрополит Јефтимије. Он је на двору влашкога кнеза причао какве све невоље и беде наносе патријарху и Србима Млечнићи и царске власти. Митрополит Јефтимије свакако је причао и о раду кат. надбискупа у Скопљу а ранијега питомца конгрегације *de propaganda fide*, Петра Богдана, који се 1685 бавио неко време у Бечу. Несумњиво је да су већ тада сазнали били у Букурешту и о покушајима бечких привених кругова да православно становништво у Срему и Славонији преведу на унију. И сам митрополит Јефтимије напустио је био своју епархију због насиља римокатолика. Стога је била оправдана нада да ће и патријарх Арсеније претати да се,

заједно с православним влашким кнезом, обрати Русији за помоћ против римокатолика. Бранковић, пак, свратио је био кнезу пакњу на српскога патријарха не толико због заштите православља, колико због својих личних интереса. Он је, наиме, желео да ступи у везу с патријархом, духовном поглавном Срба, који би му могао издати уверење да вуче лозу од старих српских деспота. С тим уверењем постигао би Бранковић двоје: прво уверио би цара и његове саветнике да је потомак старих српских владалаца, друго, доказао би да је у вези с духовном српском поглавницом, на кога се у Бечу много рачунало за кампању у г. 1688. Једном речи, имајући у рукама патријархово сведочанство, добивао је Бранковић могућност да се с помоћу њега прочује и популаризује у Срба, а у Бечу, опет, стече већи углед и поверење.

Рано у пролеће, 1688, стигао је у Букурешт светогорски архимандрит Исаија са намером да, преко Молдавске и Мале Русије, отпутује у Москву. Извештен о томе, кнез Шербан нашао је да ће бити најбоље ако, преко Исаије, ступи у везу с руским царевима, Иваном и Петром. Исаија је, пре тога, већ неколико пута ишао у Русију и знао добро тамошње прилике.

Опрезни Шербан могао је Исаији поверити ову мисију много пре него неком од својих поданика, за чији би одлазак у Русију могла лако сазнати Порта па и цар Леополд.

Због крупних догађаја који су се тада очекивали у Букурешту, затекао је архимандрит Исаија влашкога кнеза и његове доглавнике узнемирене и узбуђене. Сви су они осећали да преживљују тешке и судбоносне дане, у којима се старо руши из основе, а контуре онога, што треба да замени старо, беху још тако нејасне и неодређене. «Турска владавина, говорио је архимандрит Исаија у Москви, приближује се савршеној погибији. Такве погибије муслимана није било никада, а такве згодне прилике, да се хришћани ослободе и неверници до краја

погубе, није било за читавих хиљаду година.» Забринутост православних у Букурешту због насиља и верске нетрпљивости Ђесареваца илуструју лепо ове речи архимандрита Исаије које су узбуњиле меродавне кругове у Москви. «Ако Римљане, истицаше Исаија у име оних који су га послали, послужи срећа, те нешто крупније сврше с Турцима и узму под своју власт православно-хришћанске земље или освоје Цариград, онда ће они православне хришћане поменутих земаља довести у гору погибао него што је турска, и вера православно-грчка сва ће изгинути и искоренити се, јер ће Римљани све манастире и цркве претворити у своје, а неке принудити у проклету унију.»

Тако је, дакле, после свестраног саветовања, одлучено било у Букурешту да архимандрит Исаија понесе руским царевима писма грчкога патријарха Дионисија и кнеза Шербана.

Хаџи-Јеврем, из манастира Сланаца у Србији, упућен беше српском патријарху Арсенију III да донесе од њега писмо за руске царе. Хаџи-Јеврем носио је собом упуство за патријарха, по коме је имао стилизовати писмо за Русију. Али Хаџи-Јеврем, поред упуства, понео је собом још и готов концепт сведочења коју је патријарх имао издати Бранковићу да потиче од лоаз старих српских деспота.

Патријарх Арсеније III бавио се тада у крајевима данашње источне Србије, где га је Хаџи-Јеврем брзо нашао. Забринут за православље, патријарх је, без устезања, прихватио предлог влашкога кнеза Шербана, и он је писмо руским царевима написао онако, како се то желело у Букурешту. У свом писму од 5 маја 1688 црта патријарх беде и невоље српске цркве и народа, па наглашава да су му руски цареви једино уздање. Стога он, у договору са својим митрополитима и епископима, а заједно с господарем земље Угровлашке, Шербан-војводом Кантакузеном, «о коме сведоче и грчке хронике а и наша смиреност да је он од светле лозе благочести-

вих царева грчких,» позива руске царе да дођу што пре да им помогну, да се спасу и обнове.

Патријарх је пристао и на други захтев, па је, 5 маја, дао свој потпис на спремљени текет сведочења коју му је, од стране Ђорђа Бранковића, поднео Хаџи-Јеврем, калуђер сланачки. Патријарх, раније обичан и неук црногорски калуђер, могао је, уз добру награду од 150 дуката, потврдити тражено сведочење о Бранковићеву деспотском пореклу. Ово је патријарх могао учинити утолико пре, када је чуо да се Бранковић, као угарски барон, налази у непосредној близини влашкога кнеза Шербана. Бранковић је, дакле, с помоћу новца и баронске титуле, утицао на патријарха да му изда жељену сведочењу и ако га патријарх није лично познавао.

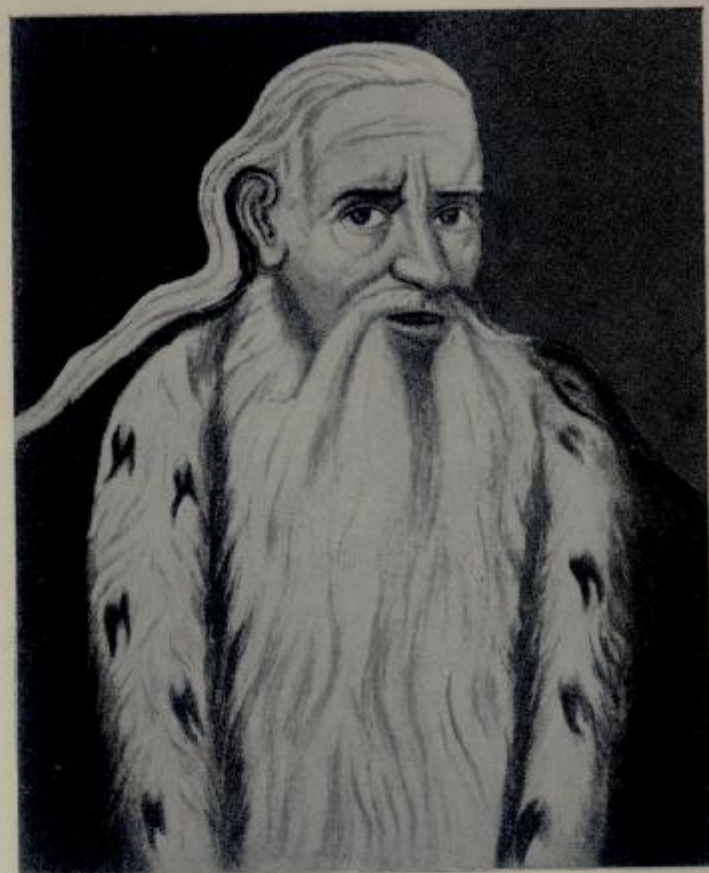
Када је Хаџи Јеврем стигао у Букурешт с патријарховим писмом, кренуо је архимандрит Исаија у Русију. Собом је носио писма патријарха Арсенија III, патријарха Дионисија и влашкога кнеза Шербана. Кнез Шербан, у свом писму, није додиривао ни једно питање политичке природе, јер се бојао да његово писмо не дође, какогод, у непозване руке. Али је, за то, усмено дао Исаји потребна упуства. Нека Руси, поручивао је кнез Шербан, зарате на Турке, па ће им он одмах прискочити у помоћ. А када се он дигне, с њим ће поћи сви Срби, Бугари и Молдавци, те ће Русима лако бити доћи до Цариграда. Сви ти Срби и Бугари, на броју 300.000, дићи ће се на оружје, јер не маре за Немце. Он, пак, не пристаје ни на једну страну. Истина, немачки цар шаље му многа посланства с поруком да устане на Турке и пређе у његово поданство, али он би најрадије био под православним господарем.

Прилике, у којима се тада налазио кнез Шербан, биле су веома тешке. Кнез Шербан страховао је да ће царски генерал Ветерани из Ердеља, и без позива, упути своје трупе у Влашку. Долазак царских трупа, несумњиво, изазвао би провалу Турака и Татара у Влашку. Због тога је кнез Шербан непрестано поручивао ге-

нералу Ветеранију да остане с војском где је. Свакако, овакво његово држање, изазвало је неповерење царских генерала у Ердељу и централних власти у Бечу. Због тога је кнез Шербаи, скоро у исто време када се архимандрит Неанђа спремао за Русију, упутио у Беч своје изасланике да увере цара и његове саветнике о његову добром расположењу према хришћанској ствари.

У инструкцији посланицима: Ђорђу Бранковићу, епископу Антонију Стефанију и Василију Нађу наређује се да, поред изражене захвалности на обећаној заштити, затраже од цара за кнеза раније обећану графовску диплому. Посланици су, даље, имали жалити се на сплетке и смутње језујите Дино, обећати цару 50.000 леја годишње и помоћну војску, само цар треба да јави е које стране намерава напасти на Турке. На крају, кнез Шербаи наређује Бранковићу и епископу Стефанију да остану у Бечу, а Нађ да се врати и о свему реферше.

Тако је Бранковић, полазећи у Беч последњих дана маја 1688, мислио не толико на политичку ситуацију Влашке и њенога кнеза Шербана колико на себе. Дошло беше време да искористи што боље цара Леополда I и његове саветнике за остварење свога давно замисљенога плана, формирања Илирске Краљевине под врховном заштитом римскога ћесара.

ДЕСПОТ ЂОРЂЕ БРАНКОВИЋ

савремена слика у Метернихову дворцу у Ненигсварту
према копији сликара Шилхобла (у Хелском Музеју).

X.

СКЛОП ХАБЗБУРШКЕ МОНАРХИЈЕ. — БРАН-
КОВИЋЕВ МЕМОРАНДУМ ЦАРУ ЛЕОПОЛДУ I. —
БРАНКОВИЋ ИМЕНОВАН ГРАФОМ.

Бранковић је, полазећи у Беч, сем опширне представке цару и сведоџбе патријарха Арсенија III, послао собом још и уверење бившег царског посланика на Порти, Киндзберга. Том сведоџбом, у којој се говорило како је Бранковић, 1673, издао Киндзбергу планове мађарских бунтовника, желео је Бранковић стећи поверење политичких кругова у Бечу.

Преко Влашке, Ердеља и Угарске, стигао је Бранковић, са епископом Стефанијем и Василијем Нађем, половином јуна 1688 у Беч. Он, који је живео у Једренима и неко време у Цариграду, затим у престоници пољској, Варшави, и столици руских царева, Москви, нашао се сада у резиденцији римскога ћесара, о којој је толико много мислио и сањао. И ако је Беч био доста мањан становништвом и простором, ограничен тада на данашњи први, варошки квартал, ипак су Бранковићу морале пасти у очи неке поједивости у Бечу које није могао видети у Једренима, Цариграду, Солуну, Варшави и Москви. Претерано уске улице са вишеспратним зградама високих кровова, огромни царски булевар из 16 века, доста бројно немачко доброћудно становништво са потпуно другим начином живота него на истоку, свакако су необично утицали на новог дошљака. И ако је Бранковић у Цариграду узбуђен посматрао величанствени храм Аја-Софију, с огромним кубетом које, тако рећи, лебди у

ваздуху, ипак му је много импоновала и црква св. Стефана са својом високом кулом, масивним стубовима и вандредном орнаментиком споља и изнутра. Али, Бранковић је нестриљиво чекао час састанка с царевим саветницима, па, можда, и са самим царем.

Цар Леополд I, син цара Фердинанда III и шпанске принцезе, Марије Ане, рођен беше 9 јуна 1640. Као млади син царев, одређен беше за свештеника. Његовим васпитањем руководили су учени језуита Христов Милер и граф Јован Фердинанд Порција, раније посланик у Мленима. И ако слаба телесна састава, млади кнежевић Леополд напрезао се врло много да се што боље спреми за високи положај у цркви. Више Шпанац него Немац, говорио је он савршено шпански, италијански и немачки, слабије француски, па и то нерадо. Латински је знао одлично, врло добро историју и археологију, али с особитом љубављу бавио се и астрономијом и алхемијом, трудећи се непрестано да начини вештачко злато. Под утицајем маџехе, царице Елеоноре, треће жене Фердинанда III, и њених дворкиња, млади Леополд беше празноверан, верујући у сва могућа чудеса. Страсно је волео музику, па је чак и компоновао. Изненадна смрт старијег брата Фердинанда, у јулу 1654, који је у мају 1653 изабран био, у Аугзбургу, за римскога краља, изменила је све из основе. Требало је из младога кнежевића, дотле кандидата за бискупа, истесати будућег краља чешког и угарског и римског цара немачке нације. Пуно бриге задавало је болешљивом цару Фердинанду III питање наслеђа царског достојанства у Немачкој, јер се шведски краљ, Карло Густав, и француски краљ Луј XIV, свом снагом спремали да оспоре царско достојанство кући Хабзбуршкој. Волестан и слаб, журно је цар Фердинанд III да осигура Леополду круну чешку и угарску. Његовим настојањем, млади Леополд изабран и крунисан беше за краља Угарске већ у јуну 1655, а за краља Чешке у септембру 1656. А када је, 2 априла 1657, преминуо цар Фердинанд III у 49 години, требало

је напрегнути све снаге да се млади краљ Угарске и Чешке одржи у Немачкој. Најзад, после многих интрига, подвала, обећања и много издатих талира, изабран беше у Франкфурту, престоници Римског Царства немачке нације, 8 јула 1658, Леополд за цара.

И ако је млади владалац живео веома правилно у сваком погледу и био необично вредан, ипак не беше дорастао за тако тешку задаћу. Без икакве одлучности и чврсте воље, без способности познавања људи, затупани римокатолик и верски фаталист, управљао је он својим земљама више као бискуп својом дијецезом. При том, па њ су много утицали његови саветници, за којима се непрестано поводио. Особито јаки утицај имали су па њ његови исповедници, којима је поверавао своје најскривеније намере и жеље. У првом перијоду Леополдове владавине велики су утицај имали царев стриц, надвојвода Леополд Вилхелм, онда фини, али неспособни граф Порција, фелдмаршал граф Рајмунд Монтекуколи, председник Дворског Савета, граф Ернест Етинген и председник Дворске Коморе, граф Лудвиг Синцендорф. После смрти графа Порције, одлучан фактор на двору беше кнез Јован Ауерсперг. Њега је убрзо истиснуо кнез Лобковиц, неко време свемоћни управљач спољном и унутрашњом државном политиком. Као и кнез Ауерсперг, и Лобковиц је оптужен био да одржава везе са царевим непријатељима, због чега је, у октобру 1674, уклоњен био са двора, а његове покретности конфисковане. Вођство државних послова преузима после тога извршни јуриста Хохер, а доцније граф Кински и граф Стратман.

И ако је цар Леополд био лично скроман и без великих претензија, његов двор трошио је врло много. Државни приходи износили су око 12 милијона форината, али су расходи далеко надмашили приходе, тако да је цар Леополд I стално био у финансијској кризи. Дворски персонал, који беше многобројан, проводио је време у теревенкама, концертима и забавама. Издржавање дворске музике стајало је два пута више од издатака за

Дворску Комору, тадашње Министарство Финансија. При том, корупција је захватила све друштвене слојеве, особито на врху. Споменути шеф Дворске Коморе, граф Синцендорф, био је толико безобзиран и грабљив да је, за кратко време, нагомилао грдно имање од неколико милијона форината. Официри, такођер, трошили су недозвољено новац, одређен за исхрану пукова. Финансијске незгоде беху у толико осетљивије и веће, што је цар Леополд I, и ако лично без икаквих војничких подобности, већи део своје владавине провео у ратовању, за што је требало врло много средстава. И ако је Римска Курија цара Леополда издашно помагала у рату с Турцима, и ако су и државни сталези давали такођер и војнике и новац, цар Леополд I налазио се непрестано у повчаној кризи. Исплата војницима стално је неуредно и слабо стизала. Због тога је долазило до изгреда, отимачине и пљачкања, те је становништво Леополдових земаља, особито у Угарској, патило од солдатеке скоро онолико колико и од турских нерегуларних трупа.

Тада, у другој половини 17 века, ренесанса је била у корист владоца дуготрајна борба између земаљских сталеза и владоца. Ранији кондоминијум између сталеза и владара престао је и владалац је постао искључивим меродавним чиниоцем у спољашњој и унутрашњој политици. Угарска, чији су сталези имали необично јако развијену свест о својим сталешким слободама, лежала је, такођер, сатрвена пред Леополдовим ногама. Цара Леополда, као и његове претходнике, подржавало је и помагало у апсолутистичком режиму многобројно чиновништво. Оно беше васпитано у духу апсолутизма под утицајем римског права које је, током 16 века, потпуно освојило Немачку. Сви послови, свака акција преузима се у интересу владоца и хабзбуршкога дома. Интереси куће хабзбуршке потискују у позадину интересе империје. Тим интересима руководе се Хабзбурзи у 16 и 17 веку, када су свом снагом прионули да у својим многобројним земаљама спроведу и изведу јединствену др-

жавну идеју. Али, те намере беше тешко остварити. Скоро свака од тих земаља доспела је у руке Хабзбурга нарочитим путем, скоро свака, особито Чешка и Угарска, имала је своју посебну прошлост, свој особити живот, па је, према томе, крај свих централизаторских тежњи Хабзбурга, задржала, донекле, и своју посебну организацију. И Чешка и Угарска имале су, за владе Леополда I, свака своју канцеларију у Бечу, своје врховно надлештво са многобројним чиновницима. Свака од њих имала је своју комору, врховно звање за финансијске ствари. Однос ових земаљских институција према царским централним властима регулисан беше нарочитим уредбама и правилницима. Кадашће су канцеларије појединих земаља, руковођене способним људима, утицале на послове укупне монархије. Тако је окретни и даровити чешки канцелар, граф Удрик Кински, у многим ограничио био делокруг Аустријске Дворске Канцеларије, којој су стајали на челу барон, а после граф Теодор Стратман (1683—1693) и граф Фридрих Бучелини (1694—1705). Централна државна звања беху: Аустријска Дворска Канцеларија за спољну и унутрашњу политику монархије, Дворска Комора, финансијска централа за све земље и провинције и, најзад, Дворски Ратни Савет који је, поред ратне спреме и одбране земаљске, све до владе царице Марије Терезије, водио и спољну политику монархије на истоку, особито према Турској и Русији.

Тајни Савет, формиран још у 16 веку, за владе Фердинанда I, за вођење спољне политике, изгубио беше, за владе Леополда I, сваки значај. То је било велико тело, састављено од представника најугледнијих аристократских кућа, потпуно неспособно за вођење спољне политике. Због тога је цар Леополд I, 1669, Тајни Савет заменио са сталном Тајном Конференцијом, која је имала врло мали број чланова. Строго поверљиве ствари решавао је цар Леополд I, кадашће, само са најмањим бројем саветника. Тако напр., у своје преговоре са принцем

Вилхелмом Оранским, у мају 1688, посветио је само аустријског канцелара Стратмана и шпанског посланика Боргомајнера. Подложан утицају језуита, цар је многа питања источне политике решавао по савету црквених кругова, без знања централних власти. Тако су онда поједине непозване личности захватале чак и у делокруг Дворског Ратног Савета коме је, како је речено, поред одбране земаљске, поверено било руковање политичким односима с Турском и Русијом. Али, потребнога јединства није било ни у овој институцији, јер је и у Грацу постојао посебан Ратни Савет са доста самосталним делокругом. Сем тога, Дворски Ратни Савет у Бечу није самостално решавао него у споразуму с Дворском Комором и Депутацијом, а са властима у Грацу, Инсбруку и Прагу општно је тек преко Аустријске Дворске Канцеларије. Све то смањивало је много његову иницијативу која му је, пре свега, била потребна.

Као што се види, многобројне институције, са често сличним делокругом а недовољно одређеном компетенцијом, уносиле су само хаос и збрку у државне послове. Невоља је, даље, била што се није никада имало јасна прегледа о приходима са крунских домена, још увек важног дохотка владалачке куће. Нису се тачно знали ни остали приходи. Контролу над њима тешко беше водити још и стога, што су били врло променљиви и нестални. Међутим, трошило се без плана и много, без обзира на слабо стање државних прихода. Једном речи, опште стање у Хабзбуршкој Монархији није могло задовољити. Оно беше погоршано дугим ратовањем Хабзбуршке Монархије, нарочито с Турском. Када је Монархија повећана била освојењем скоро опустеле Угарске, настаде још већи неред и збрка. Требало је, стога, предузети веома енергичне мере да се среде и поставе на здраву основу и судство, и управа, и финансије, па, најзад, и војска. Али и овога пута спасење се очекивало од комисија које су се, често, својим многобројним персоналом губиле у пројектима. Добро је било што су у ко-

мисију, која је била одређена да изради план за уређење Угарске, ушли старешине централних власти: аустријски канцелар граф Стратман, чешки канцелар граф Кински, председник и потпредседник Дворске Коморе граф Розенберг и граф Брајнер, председник Дворског Ратног Савета граф Ридигер Штаремберг и још неки. 29 јула 1688 издвојен је био из ове комисије један Ужи Одбор, на челу са кардиналом графом Леополдом Колонићем, који беше све до скоро председник Угарске Дворске Коморе, а од 1689 калочки надбискуп.

Овај Ужи Одбор предложио је добру основу за уређење правосуђа. Он је, у првом реду, одвојио судство од администрације, уставовио апелационе судове у Капнави, Будиму и Загребу за ниже судове у варошима, жупанијама и за патримонијалне судове на имањима велнеоседника. За тим је Одбор предузео мере да се опустела Угарска насели и то, по могућству, Немцима, како би се Мађари што боље држали у шаху. Предузете беху, даље, мере за подизање заната, индустрије, уређење катастра, регулисање непосредних и посредних пореза, царина, и то подизањем нових царинских звања и уклањањем унутрашњих и транзитних царина. Поред тога, Ужи Одбор имао је још да утврди и имовне односе у новоосвојеној Угарској, па имања без сопственика да прода у корист Дворске Коморе.

Крај свих тегоба и унутрашње несређености, војни и свештенички кругови, па и сам цар, вољни беху 1688 повести најенергичнију акцију против Турака. Птићини пријатељ царев, капуцинач Марко Давијано, предлагао је, у јануару 1688, цару да што пре крене с војском на југ. Када цар буде освојио Београд, истицао је он, придобиће брзо Србију, Босну, Бугарску, Молдавеку и Влашку, Турке потиснути до Једрена, па онда лако угарскога краља крунисати за краља Романије. У истом правцу утицао је и папски нуције, кардинал Буонвизи. По њему, Београд, кључ Угарске, треба прво освојити, па онда продирати даље на југ. И палатин Угарске, граф

Павле Естерхази, подвлачно је, такођер, у предетавци цару, од 9 априла 1688, како ће се освојењем Београда силно проширити државне границе.

Ратни Савет, најзад, решио је да се током 1688 освоји Београд и продире у унутрашњост Турскога Царства. Невоља је била, што се још ни с почетком лета 1688 није знало ко ће добити врховну команду над херцеговском војском. Због својих досадашњих успеха, херцег Карло Лотриншки наметао се сам собом, али, врховну команду желео је и млади изборни кнез баварски, Маке Емануило, зет царев. Тешка болест херцега Лотриншког у јуну дала је могућност цару Леополду да, у јулу, пренесе врховну команду на баварског кнеза Макса Емануила.

У таквим приликама беху двор и монархија хабзбуршка када је Бранковић стигао у Беч. Требало је, наравно, доста времена и умешности да се човек о свему томе информира. Но Бранковић није имао ни времена ни потребне мирноће да сам све испита на лицу места. За оно време, пак, док је чекао да га цар с друговима прими, упознао је Бранковић и привремено узео у своју службу Јована Доманиског, нотара Угарске Дворске Канцеларије. Нема трага о томе да ли се Бранковић састајао са дубровачким изаслаником, Матијом Марина Бунића, који се од јесени 1687 налазио у Бечу.

Пошто је Доманиски упознао Бранковића у најглавнијим потезима о приликама на двору и у Монархији, изашао је Бранковић много поузданије пред цара Леополда, негде у јулу 1688.

Као и раније, цар је и овога пута, 29 јула, у уверењу да ће царска војска брзо притиснути Београд, позвао кнеза Шербана да га помогне с трупама и животним намирницама. Бранковић је осетио да је цару и његовим саветницима, због финансијских тешкоћа, много стало да терет ратовања у Турској што више пребаце на устанике. Због тога је гледао да ову прилику искористи што боље за себе.

Оставши сам у Бечу, упутио је он Ужем Одбору или Неоаквистичној Комисији молбу да му се поврате његова добра у Ердељу и Угарској. Бранковић је, несумњиво, на основу података италијанско-угарскога историка Бонфинија подизао претензије на многобројне поседе деспота Вурђа Вуковића и његових наследника у Угарској. Бранковићевим тврдњама, крај све учености, није се одмах поверовало у Бечу. Царевни саветници селали су се добро недавне молбе Николе Матије Илијановића, «наследнога графа Илирије» који је, ни мање ни више, тражио да му се издаду конфискована добра Франкопана. Илијановићеву молбу, по наредби царевој, одбила је Угарска Дворска Комора у јануару 1682. Такве молбе и захтеви јављали су се и током 1684 и 1685 г. Са успехом царскога оружја према Турцима све се више јављало у Бечу авантуриста који су подизали претензије не само на поједине поседе него и на читава места и области. Њихови захтеви обично су остајали без резултата. Међутим, Бранковић није био одбијен. Поред молбе за враћање поседа у Угарској и Ердељу, Бранковић је поднео још и сведочанство резидента Киндзберга, баронску диплому од 1683, патријархово уверење да потиче од старих српских деспота и, најзад, представку безимених хришћанских старешина на Балкану са изјавом да су, под извесним условима, вољни помагати цара у његовој борби с Турцима. Мали број царских саветника, посвећен у ово, није могао тако лако прећи преко свега тога, а нарочито преко обећане помоћи устаника, на коју су у Бечу много полагали. Због тога је ужа околина царева нашла да се Бранковић не сме одбити, него да га ваља искористити што више.

У представци цару, одмах у почетку, истичу се велике заслуге царева за хришћане. Због тога народи Илирске Империје, великога дуката Мизије и других крајева, а наиме Србијанци, Бугари, Рашани, Трачани, Албанци и Македонци прилазе цару, као свом будућем ослободителу, с понизном молбом и извесним захтевима.

Као што су у старо време илирски народи слободно, из своје средине, бирали себи владатеље, тако Илири и сада, по примеру својих старих, желе себи изабрати деспота као краља, с титулом царском, коју су Московци преотели од старих Илира. Илирски народи, поред слободног избора деспота, траже, даље, слободно исповедање православне вере и поштовање њихових старих граница, правина и повластица. Они моле цара да их помогне да се ослободе, а они се обвезују да ће цару помагати против његових непријатеља на истоку. На тај начин начиниће они, према Турској, брану и уставу за суседну Угарску и остале царске краљевине и покрајине. Али, итиче се у предствци, она војска, коју им цар буде послао у помоћ, да се плаћа и издржава царским средствима. Они, пак, издржаваће ону војску коју буду давали цару у помоћ против Турака и осталих непријатеља на истоку.

Пошто је у главним потезима обележио начин ослобођења и будући државноправни однос укресте Илирске Краљевине према Хабзбуршкој Монархији, покушао је Бранковић да и примерима из српске прошлости, разуме се по Бонфинију, објасни и образложи такав државноправни однос.

Као и Власи у преговорима с царем Леополдом I, Бранковић, такођер, тражи да освојене вароши и територије остану у рукама оних који су их држали пре турскога освојења. Београд и Осек, заједно са Сремом, имају да припадну новом Илирском Царству, како је и раније било. Ако је, пак, цар вољан да Београд остане у Угарској, дужан је, у замену за Београд, садашњем деспоту уступити сва она места и крајеве које је некада, по сведошћу Бонфинија, цар Сигизмунд дао деспоту Ђорђу I Бранковићу. Сем тих посела, нека цар призна садашњем деспоту покрајину Јенопољску или Рашку, некада саставни део Илирскога Царства. Нека цар, наглашава се даље, над читавом том Илирском Краљевином призна пуну власт пресветлом деспоту и нашем великом војво-

ди Ђорђу II Бранковићу. Овај деспот нека буде заповедник и помоћне царске војске која ће, када више не буде потребна, напустити крајеве Илирске Краљевине. Породица деспотова, а нарочито деспот, кога шаљу као свога пуномоћника цару, нека буде уврштен у ред кнежева Свете Римске Империје. Ово право припада деспоту већ по сјајном пореклу његових предака. Ово му је признао и потврдио још раније и сам Ђесар, чиме Бранковић упућује на баронску диплому од 1683 год.

Исто тако, нека се споменутом деспоту Ђорђу II Бранковићу, с обзиром на ранију диплому цареву, признаду на вечито, као законитом власнику, нарочитом царском и краљевском дипломом и привилегијом Херцеговина, Срем, Јенопољ или Рашка, Темишвар и остала места и тврђаве, преотете од Турака. Како Босну, Србију, Бугарску и остале крајеве Илирскога Царства још једнако Турци држе, требало би садашњем деспоту давати сталну новчану годишњу потпору од 4.800 форината. Ту потпору уживали су и ранији деспоти, преци деспота Ђорђа II, због посведочене верности према круни угарској. Народи Илирскога Царства обвезују се за то да ће, заједно са својим деспотом, дићи се на Турке и повести енергичну и одлучну борбу против хришћанског крвника.

Бранковићева представка, поднесена цару у име народних главара, није јасна ни одређена. У предствци, пре свега, не каже се одређено ко су ти људи који шаљу цару новог деспота. Сем тога, набрајање народа, у почетку представке, показује да њен састављач, т. ј. Бранковић, није имао чисте појмове о етничком саставу Балканског Полуострва. Он меша и брка тадашње народе с ранијима који су, некада, становали у тим крајевима. На предствци опажа се, уопште, да је Бранковић много читао стара повесничка дела и да му је за државноправни однос Илирске Краљевине према Хабзбуршкој Монархији служило као образац положај ердељских и влашких кнежевина према турском султану. Према томе, да-

кле, кројно је он границе своје будуће државе коју, под утицајем тих старих дела и хроника, зове Илирским Царством. Руководећи се тим старим делима, он је границе замишљене балканске државе толико био размакнуо да је тиме потпуно онемогућио и онако врло тешко остварљиви план стварања нове државе. Та представка је спие човека који је једино познавао ердељско-влашке односе са Турцима, дело јако начитаног човека без способности да прочитано потпуно свари и асимилира, али никако производ човека, подобног да ствара велика дела. Бранковић, уопште, није државник широка хоризонта. Он далеко заостаје за влашким кнезом Шербаном у погледу способности оцене људи и дане политичке ситуације. Бранковић је једино увиђао да су бечки политичари ради да снагом подјармљених народа освајају на рачун Турака, па је стога цару нудио своје услуге и помоћ српских главара. Што је важно за оцену личности Бранковића, он српске главаре није познавао, нити је с њима имао каквих било веза. До тих веза мислио је доћи тек с помоћу нове царске дипломе и признања да је потомак старих српских деспота.

Бранковићеви услови, међутим, били су такви да је сваки трезвенији и реалнији човек могао одмах увидети да их бечки ћесар никако неће примити. Од ћесара, наиме, некада се помоћ за стварање нове државе, тражило се да новом деспоту призна не само наследне земље на Балканском Полуострву, него чак Срем и Славонију са Осеком које су, недавно, ћесаревци с великим жртвама освојили од Турака. Од цара се, дакле, тражило ни мање ни више него да помогне стварање велике илирске државе од Соче до Црнога Мора поглавито српскога и православнога обележја. Бранковић је ову Илирску Краљевину сасвим друкше замишљао него његов хрватски савременик и зналац, Сеђанин Павао Ритер у својим списима из г. 1696, 1699 и 1701. По Ритеру, Илирска Краљевина је саставни део Хабзбуршке Монархије, чији владари, као наследници угарских краљева, имају пра-

ва не само на Хрватску него и на балканске земље. Ритер је у својој Хронизи све Илире идентификовао са Словенима, а Словене са Хрватима, те је, по њему, читав Илирик хрватски. Употребивши некритично хронику попа Дукљанина и Тому архиђакона сплитскога, тумачећи критичнога Ивана Луцића са свим самовољно, Ритер је читав пространи Илирик са Хрватима, Словенима и Србима прогласио Хрватском. По Ритеру, његова Хрватска има пет огромних области: 1) Приморска која, поред приморја, обухвата још Хум или Херцеговину, 2) Загорска Хрватска, која обухвата ужу Хрватску и Босну, 3) Међуречна или Савска Хрватска, која обухвата Хрватску и Славонију, 4) Овоострана Хрватска т. ј. Истра и Крањска, 5) Оноострана Хрватска т. ј. Србија и Раинка. Како су велике области Илирик и Либурија примили хрватско име и преобразили се у хрватску краљевину, предлаже Ритер цару Леополду I да се у будуће не зове више краљем Далмације, Хрватске и Славоније него краљем целокупне Хрватске (*totius Croatiae*) Ритер је, дакле, и ригорозно признао цару Леополду сва права на Илирик. Бранковић, пак, желео је да с помоћу царске војске формира нову краљевину. Она би, крај све помоћи царске, имала неокрњену своју унутрашњу аутономију, била, мање више, независна према Хабзбуршкој Монархији, јер ћесару се, за све те велике услуге и жртве, признавало само право да штити и брани нову илирску државу која ће му једино давати оружану помоћ против Турака.

Бранковић није опазио да су ћесаревци последњих година, због великих успеха у Угарској, желели и даље да освајају. Он није уочио да су они бацили око баш на оне земље, на које је он подизао право као тобожњи наследник старих српских деспота. Царско историјско право на те земље доказивали су учени људи па и Република Дубровачка. Ћесаревци желели су нове земље поглавито стога, што су старе наследне хабзбуршке земље дугим ратом биле потпуно исцрпене. С новим освојењима

ма добивао је ћесар ново становништво, нову војну и радну снагу, који би га радом и порезима помогли да лакше покрије велике ратне издатке.

Преко сваког очекивања, Бранковића у Бечу нису одбили. Пре свега, царска диплома од 1683. којом се Бранковић подигао у ред угарских барона и признао за наследног господара Херцеговине, Срема и Јенопоља, за тим патријархово сведочанство Бранковићу утицали су толико на интимне саветнике цара Леополда да су, збиља, поверовали да имају пред собом потомка старе владалачке балканске династије. И ако су Бранковићеве захтеви потпуно се носили с намерама и тежњама бечких политичких кругова, нашло се у Бечу ипак за добро искористити Бранковића што је више могуће. Бранковић је тврдио да ће царска војска на турској граници наћи спремних 30.000 устаника Срба, чији ће број бити све већи с дубљим продирањем у унутрашњост Турскога Царства. Одбијајући много што шта у исказу Бранковићеву на рачун његова самохвалнања, ипак су царски саветници, с обзиром на покрет Срба у Банату, могли мислити да су Срби, доле на југу, спремни за устанак. У Бечу се мислило да ће Бранковић згодно моћи послужити када царева војска, по пројекту панскога нунција, кардинала Буонвизија, буде, после освојења Београда, почела продрати у унутрашњост Турске. Имајући разгранате везе с балканским главарима, а нарочито с патријархом српским, како се тада веровало у Бечу, могао је Бранковић много користити царској ствари. Обећања Бранковићева примљена су у Бечу тим радије, што су тада сви знаци говорили за то да ће стари противник Хабзбурга, француски краљ Луј XIV, заратити на цара Леополда I. Цару је, стога, више него икада стало било до оружане помоћи подјармљених хришћана, јер је, с почетком септембра 1688, јасно било у Бечу да ће цар добар део својих трупа морати бацити на Рајну против Француза.

Осећајући, дакле, више него икада потребу за туђом помоћи, ћесаревци су, у исто време, преговарали са султановим одметником, румелијским беглербегом, Јеген-пашом, зетом срушенога султана, Мухамеда IV.

Како је Јеген-паша тражио много, Славонију и Босну, није могло доћи до погодбе. Славонија беше већ преотета од Турака, а на Босну ћесаревци беху већ бацили око. Цар Леополд I нудио је Јеген-паши Влашку и ако је, у исто време, уверавао влашкога кнеза Шербана да ће га подржати на столицу влашких господара. Прилике су, дакле, биле такве да су цар Леополд и његови саветници решили да што више искористе балканскога претендента, па у згодном часу да га напусте, а, по потреби, и безопасним учине. Све то, наравно, требало је изводити врло вешто, а у првом реду одржати добро расположење претендента према цару.

Да би Бранковића, пре свега, уверио о искреним намерама двора, цар је Бранковићу писмом, од 6 септембра 1688, обећао да ће његову молбу, да му се врате породична имања у Угарској и Ердељу, с обзиром на његову досадашњу и *будућу верност*, узети у обзир, чим о тим поседима и имањима буде тачно обавештен.

Победе ћесарског команданта, принца Лудвига Баденскога над Турцима код Девенте у Босни и, с тим у вези, предаја Брчког и Шапца са још неколико места уз Саву, изазваше велико одушевљење у Бечу. А када је изборни кнез баварски, Макс Емануило, освојио Београд, не само Беч, него читав Европа с напрегнутом пажњом очекивала је даљи развој догађаја на истоку. 19 септембра 1688 стигао је у Беч млади победник, кнез Макс Емануило, дочекан с усклицима и поздравима. Сутра дан, 20 септембра, одржано беше, у славу освојења Београда, свечано благодарење у цркви св. Стефана, на коме је учествовао читав двор с царем Леополдом на челу, а коме је присуствовао и Ђорђе Бранковић. Све у Бечу прожето је било уверењем да је стигао одлучан час да се енергично продира у унутрашњост Турске. Гласови

о переду и метежима у Турској још су више соколили пријатеље одлучне офансиве, а нарочито црквене кругове.

Природно је онда, шта је у таквим приликама одмах узет у поступак пројект Ђорђа Бранковића, односно пројект српских главара, како се тада веровало у Бечу. Карактеристично је, међутим, да цар и његови саветници нису узели у претрес читаву представку. Они су за основу преговора с Бранковићем узели само шесту тачку представке, где илирски народи моле цара да деспота Бранковића уврсти у ред кнежева Свете Римске Имперације. Подизање у ред високе властеле није тада било необична ствар. С почетком августа, 1687, уврстио је цар Леополд у ред графова Фрању Ивасовића, потомка некадашњих окићских кнежева, именовавши га великим жупаном вировитичке и пожешке жупаније. Нешто доцније исте године, после успеха на пољској дијети, подигао је цар Леополд у ред графова бароне Петра и Никола Кеглевића и бароне Фрању и Сигисмунда Раткаја. Цар је, дакле, на шесту тачку Бранковићеве представке, са извесном изменом, пристао, поред осталог и стога, што се њом само настављала ранија политика царева из г. 1683, када је Бранковића подигао у ред угарских барона. Лукави бечки политичари осећали су да се њиховим пристанком на ту тачку задовољавала лична таштина Бранковића. Али, што је главно, њом се Бранковићу, као графу Римске Имперације, а не кнезу, како се тражило у представици, и признатом потомку старе српске династије давало згодно средство да што успешније диже хришћане на оружје у интересу царске ствари.

Преко других тачака у представици прешло се у Бечу брже. Цар и његови саветници хотимично прешли су преко седме и осме тачке, којима се тражило да се деспоту нарочитом дипломом признаду наследне земље и градови, као и да му се исплаћује годишња субвенција. Још мање нашло се у Бечу за потребно додиривати државноправни однос Илирске Краљевине пре-

ма Хабзбуршкој Монархији, о чему се говорило у првим тачкама представке. На те крајеве новирејектоване Илирске Краљевине бацно је око цар Леополд I. То се јасно види из његових преговора за мир, с почетком пролећа 1689, с турским посланицима: Сулфикар-ефендијом и Портиним тумачем, Александром Маврлардатом. Цар Леополд вољан беше на мир само под условом да му Турци, сем Ердеља, уступе Влаику, Молдавску, Босну, Србију и Бугарску као саставне делове Угарске Краљевине. Због таквих претераних захтева, затегли се беху односи између Леополда и Млетака који су, такођер, рефлектовали на неке од тих крајева, о чему ће даље бити речи.

Тако је онда, само на подлози шесте тачке представке, издана 20 септембра 1688, дакле баш на дан одржаног благодарјења за освојење Београда, Бранковићу диплома у привилегијалном облику преко Угарске Дворске Канцеларије. Као и у ранијој дипломи од 1683, тако и у овој признаје цар Леополд I Бранковића за потомка Вука Бранковића из Подгорице, некадашњег господара Херцеговине, Срема и Јенопоља т. ј. Влашке (Баната) и Бачке, и потомка Ђорђа Бранковића, господара Илирије, великога војводе горње и доње Мизије и осталих земаља. У намери да старим и славним породицама поврати потамњели сјај због тираније турске, и да би дела садашњег Бранковића обесмртио, цар Леополд подиже Бранковића, заједно с његовим законитим потомцима оба пола, у ред графова Римске Имперације. Том приликом, у дипломи описује се подробно грб који се Бранковићу даје уз титулу графа.

И ако цар Бранковића није утврдио нарочитом дипломом у праву његових тобожњих наследних земаља и провинција, како се то у представици тражило, и ако се у графовској дипломи не говори ништа о будућности пројектоване Илирске Краљевине, ипак је Бранковић много постигао. Високо достојанство графа Римске Имперације добио је он као изданак старе балканске дина-

стије. Даље, неким речима у дипломи њему се, ипак, ако не изреком, а оно муком, признавало право на наследство његових балканских предака. Наравно, опрезнији и трезвенији човек морао би опазити да није случајност што цар и његови саветници не помињу ништа о будућности нове Илирске Краљевине, о којој се толико много говорило у представи. Оштруман и реалан политичар извео би из тога закључак да се стварање такве државе никако не слаже с намерама царевим. На основу тога, он би и подешавао своје даље држање према политичким круговима у Бечу. Ну Бранковић, преко мере ташт и лаковеран, а заслепљен, при том, високом титулом, није даље размишљао о држању ћесареваца према њему. Пошто је добио високу графовску титулу, за којом је толико жудео, уверен беше да је цара и његове саветнике потпуно уверио о великој користи формирања нове Илирске Државе. Он није осетио да се делимичним прихватањем његових предлога у Бечу ишло само за тим да га одрже у добром расположењу према царској кући, да га што више искористе у веома тешким приликама, у којима се тада монархија налазила између два непријатеља: Турске и Француске. Да је Бранковић, ма и за један тренутак, посумњао да га ћесаревци хоће што више да искористе, он би морао доћи на мисао да ће једнога дана, када буде цару непотребан, бити одбачен, па, можда, као незгодан, и уклоњен. Али, Бранковић о свему томе није мислио. Задовољан, полазио је он из Беча доле на југ да почне онде, у смислу договора с царем, дизати устанак против Турака. Он је био уверен да ће устанак успети, а после тога требало је, по његову мишљењу, приступити стварању нове Илирске Државе. Према томе, није тачно, како се обично мисли, да је Бранковић, вративши се из Беча, почео рад на своју руку, противно утврђеном споразуму с царем Леополдом I. Сам он, у доцнијој представи цару Леополду из г. 1691, истиче да је вазда радио по утврђеном споразуму у Бечу. Да је био свестан какве своје кривнице,

он се не би, каже он цару, одазвао позиву маркграфа Лудвига Баденскога који га је, у Кладову, лишио слободе. Уверен тврдо да је радио у духу бечкога споразума, Бранковић је стално молио да се као невин пусти на слободу. Но како је и даље остао интернирац, Бранковић је сматрао себе као трагичну личност која страда и пати за општу ствар. Тешко се у затвору тим да су и Немањини страдали док су се прославили и да, у опште, нема славе без страдања. У таквом схватању, како ћемо видети, успео је да утврди и своје санароднике. Али, узроке његове трагичне судбе треба тражити не само у тадашњој политичкој ситуацији него и у њему самом, у несразмери његових подобиности према величини дела које није могао јасно ни замислити а камо ли извести.

XI.

ЦАР ЛЕОПОЛД I И ЛУЈ XIV. — ВЕСАРЕВЦИ НА БАЛКАНУ. — АКЦИЈА ГРАФА ЂОРЂА БРАНКОВИЋА. — ЊЕГОВО ХАПШЕЊЕ.

Када је граф Ђорђе Бранковић примио графовску диплому и споразумео се, у главном, о будућем раду доле на југу, упућен је био у Ердељ царском генералу, Фридриху Ветеранију. Ветерани је, с почетком јесени 1688, освојио био од Турака Карансебеш, те су банатски Срби, одмах после овога успеха, почели се дизати на оружје и пристајати уз генерала Ветеранија. Ветерани је, помогнут Србима, продро долином Чрне до Оршаве, а одавде кроз Железну Копију до Чрвца. По споразуму с влашким кнезом Шербаном, генерал Ветерани је са својим корпусом, уз реку Алуту и преко Крајове, у позну јесен стигао на зимовање у Ердељ.

Бранковић је, по удешеном споразуму у Бечу, имао код Ветеранија да сачека из Беча царски проглас на подјармљене хришћане, па да с њим диже на устанак балканске хришћане.

Бранковић је нашао у Сибињу генерала Ветеранија који је, како је речено, недавно из Влашке дошао у Ердељ. Бранковић је саопштио Ветеранију шта је свршено у Бечу, па је неко време чекао у Сибињу да му стигне царски проглас на хришћане. Но како царев проглас никако није стизао, одлучио је Бранковић, у споразуму с генералом Ветеранијем, да из Ердеља пређе у Влашку. У Влашкој је Бранковић имао да упозна кнеза Шербана с намерама и будућим држањем цара Леополда I према Турцима.

Било је више разлога што Бранковићу није стигао из Беча обећани царски проглас. Тада, када се Бранковић спремао да пође из Беча, долазило је цару Леополду I турско изасланство. После пада Београда, имали су турски посланици: Сулфикар ефендија и тумач Маврокордато да понуде цару мир у име Портине. Ово изасланство није било одмах пуштено к цару, него смештено беше у околини Беча, у дворцу Потендорфу. У Потендорфу оно је остало све до 6 фебруара 1689, када беше смештено у једном бечком предграђу. Тек 8 фебруара примио је цар Леополд I турско изасланство. Међутим, у времену од септембра 1688 до фебруара 1689 десили су се кружни догађаји у западној Европи. Објава рата Генералним Државама од стране францускога краља Луја XIV, 28 новембра 1688, и агресивна политика Лујева на доњој Рајни говорили су јасно да ће цар Леополд I морати поново загазити у рат с Француском. Холандија је радила свом снагом да цара Леополда I измири с Турском, како би се овај свом снагом могао бацити на Француску. У јануару 1689, под утицајем својих саветника, канцелара Стратмана и вицеканцелара Кенигсегга, одлучио се цар Леополд I на рат с Француском. Наслоњен на Генералне Државе и Енглеску, где ће ускоро да заседне на престо Вилхелм III Орански, уздао се цар Леополд да ће, ослабивши Француску, успешно решити питање наслеђа своје куће у Немачком Царству и у Шпанији. Али, како је требало много војске и новца да се француски краљ потисне с Рајне и избаци из Лотарингије, извесни политички кругови у Бечу сумњали су у могућност успешнога ратовања на два фронта: према Француској и Турској. Због тога су аустријски канцелар, граф Стратман, потканцелар граф Кенигсегг, као и чешки канцелар, граф Кивски, развили били веома живу акцију да се што пре обнови мир с Турском. Њихови разлози били су толико снажни да је чак и млетачки посланик у Бечу, Контарини, наглазио да не би било ни најмање необично, ако цар скло-

ни мир с Турцима. Међутим, интимни саветници цара из клерикалних кругова радили су свом снагом код цара да настави рат с Турцима. Њих су у том правцу енергично помагале Млетачка Република и Пољска.

Пуна три месеца водила се између ове две странке потајна борба око тога чије ће мишљење цар усвојити. Најзад, 8 фебруара, примио је цар Леополд у свечану аудијенцију турске изасланике, а преговори с Турцима почели беху 10 фебруара.

Цар Леополд I, под утицајем клерикалних кругова, попустио је, истина, али је до мира било још врло далеко. Турски посланици, под свежим утиском пада Београда, дошли беху у Беч с налогом да попуштају до крајних граница. Да су преговори око мира одмах били почели, може бити да би дошло до позитивна резултата. Али, како се политичка ситуација на Западу последњих месеци много била изменила, како беше јасно да ће, на пролеће 1689, цар Леополд ратовати с Французима, турски изасланици, одмах у почетку преговора, поставили беху неприхватљиве услове. Поред других захтева, турски изасланици тражили су да цар врати султану Београд и Ердељ, који би имао и на даље да остане у трибутариом односу према Турској. Цар, опет, под утицајем своје клерикалне околине, којој није било стало до мира, тражио је, ни мање ни више, него да му Турци уступе Ердељ, Влашку, Молдавску, Босну с Херцеговином, Србију и Бугарску као саставне делове Угарске Краљевине. Поред тога, млетачки посланик, Корваро, и пољски, Рачински, поставили беху, такођер, тешке услове. Противности у захтевима беху тако велике да до мирне погодбе није могло доћи. Већ с почетком априла 1689 јасно беше да се мора наставити ратовање с Турском. Док су на западном фронту, против Француза, врховну команду добили херцег Карло Лотриншки и баварски изборни кнез, Макс Емануило, врховну команду на југу, према Турцима, примио је, 6 априла 1689,

млади али способни фелдмаршал, маркграф Лудвиг Вилхелм Баденски.

Због неизвесне политичке ситуације и због преговора с турским изасланицима није Бранковићу одаслан био обећани царски проглас на подјармљене хришћане у Турској. Али, осим тога, стицајем прилика, изгубио беше Бранковић брзо поверење цара Леополда и оно неколико његових саветника, са којима беше преговарао. Једва је, наиме, Бранковић отишао био из Беча, када се овде појавио споменути авантуриста Никола Матија Илијановић. Илијановић је, са тобоже своја четири брата босанска Бранковића, уложио протест код цара, што је влашком посланику, уз то шизматику, Бранковићу, признао војводство Хума или св. Саве. Илијановић је тврдио да влашки посланик Бранковић не потиче од херцега Стевана, него он, Илијановић, потомак војводе Бранимира, па је молио цара да га призна као таквог. Илијановић је, даље, уложио протест и због тога, што је цар Леополд I, признао Дубровачкој Републици неке привилегије, а нарочито што им је признао право на «комитат» Габелу, своје место рођења.

Поред авантуриста Илијановића, развила беше, у то време, и Република Дубровачка веома живу акцију да прошири своју територију окупацијом Требиња и богатог Попова Поља. Верујући да ће Турци, после пада Београда, протерани бити из Босне и Херцеговине, радила је она свом снагом преко свог посланика, Матије Бунића, у Бечу да им цар, као наследник угарских краљева и, према томе, господар тих области, уступи те крајеве. У споразуму с Леополдовим резидентом у Дубровнику, Корadiniјем, почела је Република да придобива тамошњи народ, па чак и Црногорце, за ћесара и себе. Наравно, ова акција изазвала је негодовање Млетачке Републике која је, такођер, желела те крајеве за себе. Тако се због Херцеговине затегло односи између Млетака и Дубровника, а порасте и нерасположење Републике св. Марка према цару Леополду I због његова

велика апетита на балканске земље. Цар Леополд I и његови саветници желели су, у тешкој ситуацији, искористити свакога. Као што је Ђорђе Бранковић могао, у споразуму с патријархом, дићи устанак православних хришћана на Дунаву, тако су и католички Бранковићи могли имати некога успеха у подизању Босанаца и Херцеговаца. Због тога је цар Леополд нарочитом дипломом потврдио претензије Матије Илијановића, али је, у исто време, уверавао дубровачког посланика у Бечу да ће, у случају мира с Турцима, Дубровнику припасти Требиње и Попово.

Изјава Матије Илијановића свакако је код интимних царских саветника подрмала веру у деспотско порекло Ђорђа Бранковића. Једно та околност, а друго неизвесност у Бечу да ли ће се наставити ратовање с Турцима допринели су да се није хитало с обећаним патентом графу Ђорђу Бранковићу. Ипчекујући царски патент у Сибињу, није Бранковић ни слутно да је изгубио поверење политичких кругова у Бечу. А када се, поврх тога, у Бечу, у пролеће 1689, сазнало за Бранковићево учешће у влашко-руским преговорима, онемогућен беше Бранковићу заједнички рад с несаревцима.

Када је Бранковић, пред крај 1688, из Ердеља прешао у Влашку, затекао је онде сасвим измењене прилике. Улазак генерала Ветеранија с царским трупама у Влашку, с почетком јесени 1688, утицао је силно на кнеза Шербана Кантакузина. Он је стално био у страху да ће се у Влашкој поновити исто оно што недавно у Ердељу. Да би цару доказао своју безусловну покорност и оданост, упутио је он, 12 октобра 1688, ново посланство у Беч, састављено поглавито од кнежевих рођака. Међу изасланицима беше и кнежев зет, Константин Балачан. Посланици су, поред изјаве покорности, имали доставити цару да су храна и све остале потребе спремне за царску војску. Но и ако је генерал Ветерани, напорима кнеза Шербана, напустио био с војском Влашку и отишао у Ердељ на зимовање, последњи догађаји то-

лико беху потресли кнеза Шербана да је преминуо у најбољим годинама, 29 октобра 1688.

Како је млађи брат Шербанов, Јоргаћ, отишао био у Беч, бојери су, противно поруци Шербановој, изабрали за кнеза Шербанова сестрића, Константина Бранкована. Избор бојера био је врло добар. Искусан, опрезан и окретан, умео је Бранкован, боље него нико други, одузгати кнежевину у тешком положају између Порте и хришћанских савезника. Али Бранкован, одмах по избору, дошао је у сукоб с удовицом Шербановом, Маријом. Ова је, помогнута зетом Константином Балачаном у Бечу, тражила и добила заштиту цара Леополда I.

Када је Бранковић стигао у Букурешт, нашао је онде врло растрване политичке прилике. С једне стране беше удовица Шербанова, Марија, која је у манастиру Котрочени, близу Букурешта, ипчекивала помоћ од цара Леополда, а с друге нови кнез Константин Бранкован, у великој бризи да се одржи на кнежевској столици. Ситуација за Бранковића веома неповољна, јер је он дошао у Букурешт да свога тобожњег рођака придобије за цара Леополда, а кнез Бранкован био је већ у отвореном непријатељству с царем Леополдом I. Како је противник кнеза Бранкована, Балачан, ширио гласове да Бранкован ради на том да наведе Татаре да преко Влашке провале у Ердељ, наредио је генерал Ветерани Бранковићу да се увери о истинитости тих гласова. Према томе, Бранковић је у Букурешту, зими 1688 и 1689, пратио пажљиво развој догађаја у Влашкој, али није истинито његово доцније хвалисање пред царем Леополдом да је тада кнеза Бранкована и читаву Влашку Кнежевину придобио за цареву ствар. Нови кнез Бранкован, у очитом сукобу с царем Леополдом I, трудио се тада да мирним држањем и богатим поклонима стече Портино признање.

Као што је Бранковић пажљиво пратио прилике у Влашкој и Ердељу, још је више генерал Ветерани, у пролеће 1689, почео мотрити на њ и на кнеза Бранко-

вана. У Бечу се још од прошле године почело сумњати на Русију да стоји у вези са православнима у Турској. У тој сумњи још је боље утврдио бечке кругове Константин Балачан. Упућен у преговоре кнеза Шербана и Ђорђа Бранковића с Москвом, посредством архимандрита Исаије, упозорио је он ћесаревце да обрате пажњу на архимандрита Исаију при његову повратку из Русије. У ту ствар посветио је Константин Балачан и графа Владислава Чакија који је, с почетком априла 1689, стигао из Беча у Брашов. И када је, негде у априлу, стигао архимандрит Исаија у Брашов, задржан је био и претресен. При претресу, ћесаревци нађоше у архимандрита грамате руских царева као одговор на писма кнеза Шербана, патријарха Дионисија и српскога патријарха, Арсенија III.

Претресом архимандрита Исаије, који беше затворен у Сибињу, изгубио је Бранковић потпуно поверење генерала Ветеранија. Ветерани је, наравно, о свему известио Беч, па је, предајући, нешто доцније, команду над ердељским трупама генералу Хајзлеру, ставио овом такођер на срце да нарочиту пажњу обрати на рад графа Бранковића. Хајзлер, опет, заплашен и забринут више него што треба, известио је о Бранковићу генералисима Лудвига Баденскога, чим је овај стигао с трупама на југ. У извештају генералисиму, Хајзлер је брижљиво истицао да се намере и рад Бранковића не смеју узимати олако.

Бранковић је, дакле, изгубио поверење бечких политичких кругова који су, већ прошле јесени, због изјаве и протеста Босанца, Матије Илијановића, посумњали у истинитост Бранковићева владалачка порекла. Чудновато је, међутим, да генералисим Баденски, који се све до краја маја 1689 бавио у Бечу, ни једном речи није био обавештен о Бранковићу ни о његовој улози коју су му наменили бечки политички кругови. Преговоре с Бранковићем водили су најинтимнији царски саветници, без знања Дворског Ратног Савета. И када је у Бечу,

мање више, било јасно да Бранковић није прави потомак старе владалачке породице, оно неколико интимних саветника стидело се што су цару предложили да лаконога потомка уврсти у ред државних графова. Хотећи покрити своју неумешност и лаковерност, волели су преко свега тога прећи муком да се не би брукали пред генералисмом Баденским. А када је фелдмаршал Баденски, заплашен генералом Хајзлером из Ердеља, потражио из Беча упутства како да се држи према Бранковићу, цар Леополд I, сигурно да покрије бруку своју и својих саветника, лично, без знања Дворског Ратног Савета, наређује Баденском како да поступа с Бранковићем.

Када су цар и његови саветници у Бечу стекли уверење да се на Бранковића не могу много поуздати, гледали су да на други неки начин подигну устанак међу рајом, како би себи олакшали ратовање с Турцима. Епископ никопољски Стефани, који је раније долазио у Беч и био у милости код свемоћнога кардинала Коловића, предлагао је да цар нарочитим прогласом позове на устанак хришћане у Босни, Србији и Бугарској. Хрватски историк Павао Ритер, који се тада бавио у Бечу, каже у једном свом рукопису да је цар Леополд, збиља, упутио православним Србима на Балкану један позив оди. патент, који је он, Ритер, по налогу цареви, написао ћирилицом српски (... ad Syrblos Graeci ritus populos patentes augustales ab operellae hujus compilatore illorum sermone ac literatura scriptas expedivit) Цар Леополд I полагао је, изгледа, доста и на босанске Бранковиће.

Ови Бранковићи, Павле, Антон и Јаков, били су синови Августина и Иване, синовице фрањевца Томе Ивковића, бискупа скрадинског и администратора босанско-ђаковачке бискупије. Они су причали и тврдили да су њихови преци имали простране поседе око Сарајева, а да су им ужа постојбина села Бранковићи и Бела. Босански фрањевац, Михаило Раднић, у своме делу «Погрђење изпразности», штампаном у Риму 1683, зове их Брајковићима, које ће презиме бити свакако

тачније. Изгледа да су браћа Брајковићи, дошавши преко споменутог Матије Илијановића у Бечу, 1681 и 1682. у тешње везе с хрватским историцом Павлом Ритером, почели се називати Бранковићима и доводити своје порекло у везу са старом деспотском лозом и херцегом Стефаном Вукчићем Косачом. По свему изгледа да ће мухамедански Бранковићи у Босни имати више разлога да доводе себе у везу са старом деспотском лозом. Ово би се могло закључити по надгробном споменику Махмуда Бранковића у селу Бранковићима среза рогаћког, на коме је извајан лав који се налази и у грбу старих Бранковића. Не знамо на основу чега је велики везир Мехмед Соколовић могао тврдити млетачком изасланику Јакову Рагацовију да потиче од деспотске лозе. Можда је овом причом желео да сакрије своје ниско порекло? Павле Ритер желео је оженити се 1694 Маријом, ћерком тада већ покојнога јајачкога графа Павла Бранковића. Када је Антон, стриц Маријин, одбио у Бечу Ритера, почео је овај да напада босанске Бранковиће, тврдећи да носе лажно име, јер нису од лозе Бранковића. Забринут због тога, писао је у октобру 1694 најстарији син Павлов, Иван, бискупу загребачком Шелипчевићу и молио га да, као цензор, не допусти Ритеру да ништа штампа о пореклу и роду Бранковића. Не знамо да ли су цар Леополд и његова канцеларија испитивали порекло босанских Бранковића, али је јасно да су их у то време желели искористити што више. Пошто им је признао лака срца оно што не беше у његовој власти, а наиме руднике и њиве око Крешева и Сарајева, упутно је цар Леополд, у августу 1689, Павла Бранковића у табор генералисима Лудвига Баденског. Овај, опет, упутно је босанскога Бранковића генералу Николоминију који се имао дохватити Косова Поља, на одатле са трупама избити на обалу Јадранскога Мора, те Босну и Херцеговину одвојити од осталих турских земаља. Павле Бранковић отишао је у табор Николоминију, те је умро близу Приштине крајем 1689 г.

Ратни план за г. 1689 израђен је био добро, само није било доста војске да се тај план брзо и доследно изводи. Генералисим Баденски стигао беше у Београд тек 9 јуна, док су царске трупе из горње Угарске и Ердеља стигле у Србију, због великих поплава, тек с почетком јула. Маркграф Баденски вршио је концентрацију својих трупа код Хусејин-пашине Паланке, јужно од Смедерева. План је био да царска војска продире долином реке Мораве. Турци су, под серашћером Реџеб-пашом, изводили концентрацију својих трупа код Крушевца. Међутим, велики везир хитао је такођер у помоћ Реџеб-пашини, док је султан с војском већ био стигао у Софију. Царска војска, марширајући у правцу ка Нишу, стигла беше 20 августа до Јагодине. Међутим, због тешкоћа у снабдевању, ћесарска војска није смела даље напред него се повуче назад, да би била ближе стовариштима хране. Серашћер, пак, на глас о повлачењу ћесареваца, убрзаним маршем јурио је према северу. Пошто је генералисим Баденски 29 августа код Грабовца успешно сузбио турску и татарску авангарду, напао је, сутра дан, језгро серашћерове војске код Баточине. После сјајне победе Баденскога код Баточине, Реџеб-паша повукао се био према Нишу, где се ушамчио. Царска војска, свега 16.000 људи, спуштала се полако према Нишу, камо стиже, 23 септембра, на домак турских шапчева. Већ сутра дан дошло је до битке, у којој Турци, нарочито заслугом српских устаника, беху потучени до поге.

Пут ка Софији, где беху султан и велики везир, беше слободан. Међутим, генерал Николоминији продро беше само до Пирота, пошто Баденски, због тешкоће у снабдевању, није смео даље. Место, дакле, да маршира према Софији, његова је намера била да удари на север и очисти од непријатеља Дунав од Оршаве до Видина. На тај начин мислио је он, с једне стране спречити одашиљање турске помоћи Великом Варадину и Теминвару, а с друге ухватити везу с генералом Хајзлером у

Ердељу и ући у Влашку, где би лако могао исхранити своју војску. Оставивши један део војске за одбрану Ниша и чување балканских клавата од Софије, упутио је Баденски генерала Пиколоминија у Прокупље, да оданде, преко северне Арбаније, избије на море и, како је речено, одвоји Босну и Херцеговину од Турскога Царства. Генералисим Баденски је, у октобру 1689, долином Тимока избио на Дунав, освојио Оршаву и Кладово, одакле се мађарски одметник, Имре Текели, повукао према Видину. С доњег Дунава кренула је царска војска, у позну јесен, у Влашку, где су царске трупе, под командом Хајслера, остале да зимују, у пркос жестоком отпору од стране влашкога кнеза Бранкована. Гласови о доласку Татара у Влашку, неуспеси ћесареваца у северној Арбанији и непријатељско држање кнеза Бранкована и Влаха према царским трупама, утицали су на генерала Хајслера да је, већ у јануару 1690, повукао своје трупе из Влашке у Ердељ. Кнежевина Влашка спасла се овога пута, благодарећи тадашњој политичкој ситуацији и енергичном држању кнеза Бранкована.

Обратимо сада пажњу графу Ђорђу Бранковићу и његовој акцији на дизању устанка.

И ако је исказима Балачана и претресом архимандрита Исаије подрмано било поверење бечких кругова према Бранковићу, ипак је интересовање за његову личност и његове намере порасло у Бечу због уображене опасности од њега. Тајни саветници царевима могли су најбоље информације о њему добити од никопољског бискупа Стефанија. Овај је Бранковића знао још из Букурешта. Прошле године лети дошао је бискуп с њим у Беч у мисији кнеза Шербана, па је ту и остао. Добро примљен од кардинала Колонића, доспео је бискуп Стефани у непосредну близину цара Леополда. На захтев цицонирског пуковника, графа Марсиљија, који је из Срема тражио податке о Бранковићу и његовој представи цару, Стефани је брзо задовољио радозналост Марсиљија. И Стефани и царевима саветници, трагајући за Бранкови-

ћевим пореклом, стекли беху уверење да он не потиче од старих ерпских деспота, јер су у угарско-италијанскога историка Вонфинија нашли да је Змај-деспот Вук (Гргуревић) умро без мушких потомака. У том смислу писао је Стефани пуковнику Марсиљију, шаљући му, уз то, препис тражене Бранковићеве представке цару. У Бечу су сада сасвим друкче судили о Бранковићевој представи. Када је Бранковић прошле године поднео представку цару, цар и његови саветници мислили су да ће овај потомак старе балканске династије, вероватно, моћи учинити крупне услуге царској ствари подизањем на устанак подјармљених балканских хришћана. Због очекиваних услуга дата беше Бранковићу висока титула графа. Сада пак, на основу прибраних података, увидело се у Бечу да та представка није писана у споразуму с народним главарима, него да ју је, сам на своју руку, саставио лажни деспотски потомак. Стекавши то уверење, а под утицајем вести генерала Ветеранија и Хајслера, у Бечу су почели да страхују да би Бранковић, с царским дипломама и патријарховим сведочанством, могао чак и да буде опасан по тежње и намере цареве на југу.

Бранковић, међутим, не знајући, наравно, за замке које су се око њега плеле, предузео беше мере за дизање устанка у смислу бечкога споразума. С почетком маја, 1689, почео је он прикупљати устанике. У том послу, њему беше на руци Новак Петровић, капетан из Ваната. С Петровићем познао се био Бранковић прошле године, када је из Ердеља, преко Ваната, путовао за Беч.

Бранковић, одмах на почетку своје акције, иступа суверено. Како је капетан Новак имао за задатак да иде у народ и прикупља устанике, Бранковић га «као наследни деспот целокупнога Илирика и велики војвода Горње и Доње Мизије, кнез Свете Римске Империје, дуката св. Саве, Црне Горе и наследни господар Херцеговине, Срема, Јенопоља и граф угарски» препоручује световним и духовним властима као свога главног војног старешину. Пошто капетан Новак иде по царском

послу, Бранковић их моли да му на путу не чине никакве сметње и пакости.

Бранковић је на путу од Букурешта до Оршаве прикупио око себе 800 људи. С том војском ушао је он у Оршаву и дигао на оружје тамошње становништво. Како се царска војска у то време, како је речено, још не беше спустила на југ, него су у Поморављу и западној Србији српске устаничке трупе припремали царској војсци земљиште за лакше продирање према Турцима, трудно се Бранковић да организује устанак и у источној Србији. Његова је намера била да спреми што јачу војску устаника, како би са што већим ауторитетом могао иступити пред генералисима Баденскога, када се овај буде с војском спустио на југ. Бранковић се спремао да пређе на десну обалу Дунава, да уђе у Смедерево, «отачаство својих предака.» Бранковић је мислио да ће у том крају моћи с већим успехом прикупити око себе српске главаре који су се, на глас о турским спремама у Софији, почели кретати и спремати за борбу.

Бранковићу је нарочито било стало да привеже за себе искуснога и виђенога војнога старешину Павла Несторовића Деака, са којим је био у преписци. Но када је Бранковић дошао у Оршаву, сазнао је да се одметник цара Леополда, граф Имре Текели, спрема да освоји Кладово, на десној обали Дунава испод Оршаве. Бојећи се да на путу за Смедерево не падне шака Турцима и Текелији, одлучио је Бранковић да не прелази Дунав, него да са леве обале дунавске настави рад на организовању устанка. Опрезан и плашљив, упутио је он из Оршаве, «из близине негдашњег отачаства,» како сам каже, 12 јуна, вародима источне и северне Илирије, Тракије, Мизије и осталих земаља проглас, којим их, као Ђорђе II, наследни деспот Горње и Доње Мизије, велики кнез Свете Римске Империје, господар Светосавског Дуката, Црне Горе, Херцеговине, Срема, Јенопоља и т. д. позива на уставак против Турака. Бранковић је, ради бољег успеха, уз проглас, прикључио и

споменуто сведочанство патријарха Арсенија III. Но Бранковић је осећао да ће његов проглас и «епистолију» патријархову српски народ далеко боље примити, ако његова садржина протумачена буде речима из живих уста. Како лично није смео прећи у своје «отачаство,» бојећи се Текелије и Турака, упутио је он из Оршаве у Смедерево јенопољског епископа Саву и калуђера Доситеја. И владика Сава и калуђер Доситеј имали су подробније обавестити српске главаре о Бранковићу, његовим везама с бечким двором и његовим намерама. Преко три недеље путовали су Бранковићеви изасланици од Оршаве до Смедерева. На том путу долазили су они у додир с угледнијим Србима, који су их дочекивали пријатељски. «Сејали смо семе на све стране, нијесу они Бранковићу, само не знамо какав ћемо род скупити.» У Смедерево стигли беху 9 јула, па су оданде, због путнога листа, кренули у Београд. Из Београда, међутим, генералисим Баденски кретао се цариградским друмом према југу, па се зауставио код Паланке. Ту, у табору хришћанске војске, нашли су се повереници Бранковићеви с капетаном Павлом Несторовићем Деаком, те су га о свему обавестили како су умели и знали. Крај свега труда и напора, њихова мисија није успела. Бранковићеву позиву одазвало се само неколико незнатнијих људи. Угледнији главари, пак, изговарали су се да неће ништа не предузимају без знања својих старијих. Због тога су изасланици зловољно јављали Бранковићу да се нема надати новим присталицама, него нека он почне акцију с људима које има крај себе.

Бранковић је одлучио са прогласом и оданишљањем својих повереника. Да се био појавио у Србији, пре него што је стигао овамо генералисим Баденски, српски главари, по свој прилици, одазвали би се и вољније и у већем броју његову позиву. Али овако, када им је генералисим Баденски, стигавши на југ, нарочитим прогласом свечано обећао повластице и дао нешто хране, нису народни главари, нарочито они ближе Београду, имали

разлога да пристају уз човека кога нису лично познавали.

Ни сам Бранковић није дуго, после одашиљања прогласа, остао у Оршави. Када су Текилијине и турске чете из Видина стигле под Кладово и освојиле ову тврђаву, па тим загрозиле и Оршави, Бранковић се хитно са Дунава повукао у Влашку и склонио у манастир Тисману. Али, њега није збунио овај неуспех. Он је још једнако мислио да са устаницима, наравно у споразуму с царском војском, продре у унутрашњост Турске, те припреми земљиште за стварање Илирске Краљевине. Бранковић је осећао и знао да није војник, па је пошто пошто гледао да придобије капетана Павла Несторовића Деака. Бранковић је, изгледа, готов био да се ожени Деаковом сестром, само да би Деака што чвршће привезао за себе. Бранковић је веровао да ће Деак пристати уз њега, јер је из Деакових писама видео да је овај много незадовољан.

Капетан Павле Деак незадовољан беше што је царска војска тек у лето 1689 дошла у Србију. Он пак, према упутствима из Беча, организовао је био усташе већ с пролећа, рачунајући да ће ћесаревци те године рано почети акцију против Турака. Међутим, ћесаревци, једно због рата с Француском, а друго због слабих финансија, спремили су нешто војске за Србију тек у јулу. У очекивању царске војске, устаници, напустивши своје домове и послове, гладни и боси, роштали су и пребацивали својим старешинама. Окружен намрштеним, забринутим и незадовољним устаницима, Павле Несторовић Деак мислио је неко време да од свега дигне руке, па да бабе некуда незнано у свет. О томе је писао и Бранковићу, правдајући тим зашто није дошао у Оршаву.

Бранковић, опет, сасвим друкче суди о политичкој ситуацији. У свом писму Деаку, од 29 јуна, он не жели да опширно говори о односу устаника према цару, јер ће о том говорити с Деаком када се буду састали. Он је-

дино истиче да је цар врховни господар и да ће сваки народ, који ратује против непријатеља, уживати старо наследство и привилегије. Бранковић одвраћа Деака од намере да напусти ствар и да иде у свет. «Зар је ко чуо, кличе он, или читао у световним или црквеним историјама, да неко своје напушта и одлази у туђину?!» Нека се Деак сети јеванђеља и Христа који је, ради људи, сишао с неба и толико претрпео. Нека тај пример има пред очима и нека има на уму, да ће само онај имати успеха који буде издржао до краја. Зато нека напусти мисао одласка из отаџбине, него нека дође к њему, па ће се разговорити о свима пословима. 12 јула 1689 писао је Бранковић поново из Влашке Деаку, молећи га да му, преко његова «тисућника» Богдана, јави како и где да се састану. Али до састанка није дошло. Чим је маркграф Баденски стигао, у јуну, у Србију и манифестом обећао привилегије и гладном становништву дао нешто хране, променило се и расположење Павла Несторовића Деака. Решен да киди с Турцима, а видевши у близини генералисима с војском, одлучио је он да са својим људима помаже царску ствар против Турака, надајући се бољем животу него дотле под Турцима. Павле Деак саопштио је генералисиму своје везе с Бранковићем. Деак није ништа подробије знао о Бранковићеву плану стварања нове Илирске Краљевине, јер се није с њим лично састајао. Деак је за намере Бранковића могао нешто знати из казивања његових повереника и добивена Бранковићева прогласа. Како је Бранковић у својим писмима Деаку наглашавао да ради у споразуму с бечким политичким круговима, мислио је Деак да, договарајући се с Бранковићем, ради у интересу цара и целога хришћанства. Несторовић-Деак гледао је на акцију Бранковића исто као и на рад генералисима Баденског, јер су обојица, и Бранковић и Баденски, обећавали турској раји и слободу и особите повластице.

Генералисим Баденски, опет, у преписци Деака с Бранковићем није могао видети код Деака никаквих

посебних жеља и планова. Када се Деак у битци код Ваточине истакло био са својим Србима, поверио му је Баденски чак ратну задаћу да са својих 3000 Срба појача царску посаду у освојеном Нишу. Пред крај 1689 именован је Деак заповедником укупне српске милиције. Али, генералисим Баденски сасвим друкчије судио је о акцији графа Ђорђа Бранковића.

Када је маркграф Баденски стигао на југ и кад је, у јулу 1689, царска војска из Ердеља, под командом генерала Ветеранија, дошла у Србију, Баденски је већ био извештен о акцији Бранковићевој. Убрзо по том, добио је Баденски из Ердеља и извештај генерала Хајзлера о Бранковићу и његовим сумњивим везама с Влашком и Русијом. Када је, пак, Баденском пао у руке Бранковићев проглас, где себе назива деспотом целог Илirikа, Тракије, горње и доње Мизије, Баденском је било јасно да мора нешто предузети против Бранковића. Баденски је нарочито био забринут због тога, што Бранковић у прогласу ни једном речи није споменуо да ради у споразуму с ћесаревцима и што се, да би одзив Срба био што јачи, позивао на сведочанство патријарха Арсенија III. Баденски је, даље, преко Марсиљија, који се налазио у његовој непосредној близини, морао нешто сазнати о Бранковићевој представи и његовим преговорима у Бечу. Знајући све то, тражио је он, писмом од 26 јула 1689, из околине Паланке, упуство од цара Леополда I. како да се држи према Бранковићу. Карактеристично је да се Баденски, не хотећи против Бранковића ништа предузимати сам на своју руку, не обраћа Дворском Ратном Савету. Као да је знао да су преговоре с Бранковићем водили најинтимнији саветници цареви без знања највишег војног форума.

Четири дана након одашиљања овога писма цару, испитан је у табору Баденскога један калуђер из Раванице у Ресави. Његов исказ бацно је много у бригу генералисима Баденскога. Калуђер је причао да Бранковић мирним путем хоће да тражи од немачког цара бал-

канске земље. Али, ако би му цар одбио овај захтев, готов је он да, с помоћу својих присталица које непрестано окупља, као деспот силом ове земље заузме. Баденском је, у исто време, дошло до руку и писмо споменутих Бранковићевих повереника од 13 јула 1689 из Смедерева. Доставке генерала Ветеранија и Хајзлера, саопштење Павла Несторовића-Деака, исказ раваничког калуђера и писмо Бранковићевих изасланика — све то долазило је брзо једно за другим и сваки утицало на генералисима. Налазећи се с малом војском према Турцима и Текелији и упућен, с тога, на помоћ српских устаника, којима је мало веровао, нашао се забринути, скоро заплашени Баденски, од једном, пред планом стварања балканске државе, чији су саставни делови имали да уђу у састав Хабзбуршке Монархије.

Млади генералисим, тада тек 34 године, збуњен и забринут, није имао времена да размишља да ли је Бранковић у стању да изведе тај велики план. Заплашен и застрашен, млади врховни командант није имао чак ни толико хладна разбора да из писма Бранковићевих повереника и исказа раваничког калуђера увиди да је Бранковић, већ одмах на почетку своје акције, претрпео приличан неуспех. Стога је Баденски, и не сачекавши одговор од цара, који је 28 јула, с царицом и сином Јосифом, отишао у Аугзбург ради Јосифова избора за римскога краља, јављао из Осипаонице цару, да је наредио генералу Хајзлеру да ухвати Бранковића. Ово је учинио стога, јер ни мало не би било мудро пустити новог краља да и даље настави рад «у том недопуштеном правцу.»

Извештаји генералисима Баденскога бацали беху у бригу цареве саветнике у Бечу, те су они свакако обавестили цара који је, 31 августа, свечано ушао у Аугзбург. И ако је Бранковић своју досадашњу акцију на спремању устанка изводио према углављеном споразуму у Бечу, и ако је он уврштен био у ред државних графова и као такав признат ћутке за наследника његових балканских предака, ипак су сада вољни били у Бечу да

пређу преко свега тога, без икаква обзира. Исказом Матије Илијиновића, Константина Балачана и претресом архимандрита Исаије Бранковић је изгубио поверење цара и његових саветника. И цар и његови саветници све су више увиђали сада колико су лакомислени били када су влашкога изасланика уврстили у ред графова и признали га за потомка старих српских деспота. А када је, уз то, Баденски у својим извештајима и сувише живим бојама почео да слика рад и намере Бранковића, у Бечу су видели јасно колико је лудо било дати у руке непознатом човеку нож са две оштрице. Јер он, у место да царским дипломама успешније диже народ на оружје у интересу цареву, користи се сада њима да утврди свој дефектни легитимитет. У непрестаном страху да ће балкански хришћани ступити у везе са православним Московским Царством, а знајући, при том, да је и Бранковић радио на стварању тих веза, у Бечу су, такођер, с бригом и страхом гледали на развој догађаја на југу. Извештаји Баденскога појачали беху још ове бриге и страховања, те су царски саветници гледали већ како подјармљени хришћани јатомице пристају уз Бранковића, а у ствари беше баш обратно. Тако је онда разумљиво што је цар Леополд, који је прошле године одликовао поверењем и обасуо почастима Бранковића, већ 5 августа, на путу за Аугзбург, похитао са упуством шта да се учини с Бранковићем. Имајући на уму дањске преговоре и споразум с Бранковићем, цар је наредио Баденском да на леп начин домама у своју близину Бранковића, да на њ оштро мотри, па да га, ако буде потребно, и затвори.

И ако је Баденски крајем августа имао успеха према Турцима код Грабовца и Баточине, због чега је порасло самопоуздање његово и његове војске, ипак је он и даље брижљиво мотрио на рад Бранковића, дајући му већи значај него што је требало. Таквом схватању допринео је, до душе, доста и сам Бранковић својим држањем у Влашкој.

Бранковић се, како је речено, у страху од Текелгије и Турака повукао из Оршаве у Влашку, у манастир Тисману. Оданде је покушао да придобије капетана Павла Несторовића-Деака, али без успеха. Пошто није имао успеха на десној обали Дунава, у свом «отачаству», мислио је он да диже устанак међу Ердељцима и банатским Србима. За тај посао, Бранковић се морао ставити у споразум с командантом царских трупа у Ердељу, генералом Хајзлером. Како је Бранковић непрестано био на линији бечкога споразума, није имао ни мало разлога да избегава споразум с царским генералима, него га је, шта више, тражио у интересу бољег и успешнијег напредовања. Али, као и раније у Бечу, тако и сада, у својим писмима Хајзлеру, није био ни мало реалан. Ташт и охол, он се у писмима генералу Хајзлеру хвалисао како је у Влашкој, за ратовање против Турака, придобио влашкога митрополита, епископе и бојере, што није било истина. Генерал Хајзлер, не утврђујући много истинитост тих порука, јављао је, по дужности, све то генералисему Баденском. Овај, опет, стално у страху због могућности формирања нове краљевине, још се више узнемирио због Бранковићевих «крупних» успеха у Влашкој, те је чврсто одлучио да га ухапси, пре него што крене у Беч да онде, по дозволи цареву, проведе зиму. Чим је маркграф Баденски 19 октобра освојио од Турака Кладово, наредио је генералу Хајзлеру да у његово име позове Бранковића у табор код Кладова. Тако је онда генерал Донат Хајзлер, у одговору на Бранковићево писмо од 23 октобра, замолио га из кладовског табора, писмом од 26 октобра, да дође у табор генералисима. Ту у табору, истицао је у писму Хајзлер моћи ће они говорити о свему, што ће бити од користи и цару и Бранковићевим намерама.

Бранковић је, не слутећи ништа рђаво, прешао са неколико својих људи преко Дунава, дошао у Кладово, у табор Баденскога. Ту га је, одмах по доласку у табор,

околила војничка стража, одвојила од његове пратње и ухапсила.

Маркграф Баденски саслушао је одмах Бранковића. Код саслушања утврдило се, пише Баденски цару Леополду 29 октобра, да он злоупотребљава царску диплому. Пошто се он с помоћу ње хтео наметнути за деспота Србије, Илирије, Мизије, Босне, Срема и других земаља, на које безобзирно подиже претензије као њихов законити и прави наследник, приморан је био да га ухапси и отпрати из Кладова у Оршаву, а одатле у Сибињ. Диплому, пак, којом се Бранковић усудио да прејудуцира царским интересима, одузео му је и послао на чување царској канцеларији.

Бранковић се, дакле, скрхао не за то што је почео да тера политику на своју руку, него стога што је своју снагу и сувише преценио, што је, лакомислен и лаковеран, мислио да се његови планови и намере могу сложити с тежњама царевим и његових саветника. Али, Бранковић није у затвору клонуо. Његов живи темперамент и бескрајна амбиција нису ни за тренутак допуштали да се преко њега прелази као преко политичког мртваца. Он из затвора развија веома жив рад који га је, управо, и начинио познатим и прославио у широким слојевима српскога народа.

XII.

БРАНКОВИЋ ИНТЕРНИРАН У БЕЧУ. — СРПСКЕ ПРИВИЛЕГИЈЕ.

Бранковић је у сибињској тавници затекао архимандрита Исаију, са којим се прошле године упознао у Вукуренту. У пролеће 1690 стигао је у Сибињ језујита Антидије Дино. Имао је да саслуша Бранковића и архимандрита Исаију и утврди природу њихових веза с Русијом. Како је језујита Дино био пргав и нетрпљив, уз то још и особито киван на Русе што су језујите протерали из Москве, могло се већ у напред знати да ће се истрага неповољно свршити по сужње. Тек у току истраге, Бранковић је почео схватати због чега су ћесаревци изгубили поверење у њега. Али он, и ако је био умешан у влашко-руске преговоре, није налазио да би због тога морао бити лишен слободе. Свестан тога да је од одласка из Беча радио споразумно с царем и његовим саветницима, одбијао је он упорно сваку кривицу од себе. Међутим, све то ништа није помогло. Дино је нашао да су обојица криви. По наредби из Беча, а у споразуму с генералом Хајзлером, отпратио је Дино у Беч Исаију крајем маја, а Бранковића првих дана јуна 1690. И истрага и спровод у Беч извршени су без знања Дворског Ратног Савета.

Бранковића је, на путу од Сибиња па до Будима, пратила војничка стража под командом пуковника Коробелија. У Будиму предао је Коробели Бранковића заповеднику града, Франкенбергу. Пошто се Бранковић неко време одморно у Будиму, упућен је био у Беч, камо

је стигао почетком јула, у пратњи пручника анхалтскога пука, Леополда Автонија Козе.

Када је Бранковић стигао у Беч, нису знали шта с њиме да раде. Ратни Савет, необавештен, у недоумици питао је цара камо да се Бранковић смести. Цар Леополд, који се 4 марта вратио из Аугзбурга, где му је 11 годишњи син Јосиф изабран био, 24 јануара, за римскога краља, наредио је да се Бранковић стави под надзор грађанске страже, а о његовој исхрани да се стара Дворска Комора. Тако је онда Дворски Ратни Савет нашао да ће најбоље бити ако Бранковића смести у огромни дворски спитал, у коме се, под надзором варошкога магистрата, издавали стан и храна сиромашним бечким грађанима. Овај велики убори дом, назидан половином 16 века у близини капеле св. Катарине, подигнут је био близу царског двора на месту данашњег Министарства Спољних Послова (Ballhausplatz). Тако је велики и мрачни «хоспиталис домус», како га Бранковић назива, примио у себе новог госта који је, пре две године, с најлепшим надама долазио у Беч. Тада Бранковић ни за један тренут није помишљао да ће у Бечу, као сужањ, провести преко тринаест година.

Тадашњи Беч беше много мањи него данас. Он је тада обухватао само садашњу унутрашњу варош, први квартал, а опасан беше двоструким утврђењима и рововима. У варош се улазило на осам капија преко покретних мостова. Опасана утврђењима, варош се могла развијати само у висину, због чега су улице биле тесне, куће веома високе са многбројним мрачним становима. Нешто слободна простора, око цркве св. Стефана, искоришћено беше становништво за трг и за гробље. У оно време није се водила брига о хигијенским захтевима, него се свака нечистоћа безобзирно бацала на улицу. Због тога је пролаз кроз уске, непопљочане, слабо осветљене и кривудае улице био доста неугодан.

Живот бечких грађана текао је врло весело. Околина Беча имала је добро и јако вино, при том јефтино.

Животне намирнице биле су, такођер, јефтине: фунта мяса 3 и по крајдаре, а хлеб још јефтинији. Због тога су весела била честа, особито суботом у вече. Том приликом, због угрејаних глава, долазило је чешће до туче, нарочито између студената и варошке полиције, т. з. штатгвардије. Једном речи, живот у Бечу беше доста лак и безбрижан. Није чудно онда, што су пазарни дани о Духовима, а особито Katharinenmarkt у новембру, протикали у највећој хуци и буци.

Поред пазарних дана било је и других забава. Сваки час, за владе цара Леополда I, приређивали су се кавалкаде и турнири, на којима су учествовали двор и плество, а Бечлије били врло благодарни гледаоци. Стране дипломатске мисије ишчекиване су с великим интересом, јер је тада двор, по утврђеном церемонијалу, развијао особити сјај и помпезност. Тако напр. с великим интересом пратили су Бечлије свечани долазак турске мисије: Сулфикар-ефеидије и тумача Маврокордата на почетку 1689 г. Турска мисија са великом пратњом, допраћена беше 6 фебруара из Потендорфа на Ландштрасе, где је била смештена у гостионици код Златвога Анђела. 8 фебруара пратила је многбројна бечка публика шесторопрежне свечане кочије председника Дворског Ратног Савета. У колима седели су турски изасланици, праћени турским коњаницима, који су нарочито привлачили пажњу Бечлија. Поворка се кретала према Кертвер капији, а одатле према двору, где је цар чекао изасланство. Интересовање за долазак било је толико силно да су, чак, и царски саветници изашли били да виде свечани улазак Турака у двор. Ово велико интересовање тумачи се тиме, што се, пре свечане аудијенције, много већало о томе како да се Турци приме са што већом помпом и церемонијом која не би смела заостати за оном у Цариграду. Бечлије су, том приликом, нарочито били задовољни када беху чули да су Турци, најзад, пристали да, приликом аудијенције, целивају царев огртач.

Поред свечаних дочека и парада, давале су позоришне, акробатске и мађионичарске представе. За ширу публику приређиване беху ове представе у привремено подигнутим зградама од дасака.

Двор и племство посећивали су врло радо италијанску оперу која се јавља пред крај 16 века у Италији. Приватне забаве, доста разуздане и раскаланије, давале су, за више племство, на двору треће жене Леополдове, царице Елеоноре Магдалене Терезије, раније принцезе Пфалц — Најбуршке. Али, најрадије, и у врло великом броју, похађане беху литије и црквени опходи о великим празницима. Том приликом, поред чланова царске породице и дворскога особља, тискали су се многобројни калуђери и калуђерице, племство, чиновничтво, студенти и радници. Како се једном одредбом и некатolicима наређивало похађати ове цркв. свечаности, није немогуће да је и Бранковић који се, поред пратње, смео кретати по Бечу, учествовао у тим цркв. процесима. Том приликом гледао је он сјај, шаренило, а нарочито луксуз у одећу, јер је скоро свако хтео да падне у очи својим богатством и сјајем. Са луксузом у одећу толико се претеривало да се чак и законским одредбама покушало прописати квалитет ношње за поједине сталеже. Код великих свечаности трошило се доста и на илуминације, а пуцало се и из пушака, на је тада варошка штатгвардија имала цуве руке посла.

Штатгвардија бројала је 1.200 људи који беху подељени на три чете. Заповедник штатгвардије био је уједно и командант тврђаве, док је варошко веће (магистрат с биргермајстором на челу) самостално водило варошку администрацију, судство и финансије. Врховна власт магистрата огледа се и у том, што је биргермајстор чувао кључеве од градских капија које су се ноћу обично затварале.

Школа, тада, беше у Бечу врло мало, и оне беху под утицајем језуита. Поред универзитета и виших школа, било је неколико научних и уметничких збирака

у двору, али су оне, као и дворска књижница, биле неприступачне широј публици којој то, у осталом, тада није ни требало. Једина јавна књижница била је т. з. Видухагијска Библиотека.

Таква беше средина у коју је долазио Бранковић, дакле сасвим друкчија од оне у Ердељу, на Истоку и у Влашкој. Истина, Бранковић се у тој средини није кретао потпуно слободно, али, ипак, имао је толико слободе да није био сасвим изолован од ње.

Управа Дворског Спитала није била ни најмање одушевљена, што јој беше силом натурен непознати гост. Она је молила Дворски Савет да га исели из Спитала. Али Савет, не знајући шта да ради с Бранковићем, оставио га је и надаље онде.

Још више него управа, желео је Бранковић да се ослободи Спитала и Беча. Уверен да је радио у духу споразума од прошле јесени 1688, између њега и цара, желео је Бранковић да се његово питање што пре узме у претрес. Због тога се он, у септембру или октобру 1690, дао на састављање представке цару. Свестан свога чистог рада од времена споразума, молио је он, у представци, цара да га пусти пред себе, па да му се јасно и отворено каже у чему је његова кривица, због које је интерниран. Како су цар и његови саветници, с јесени 1688, за подлогу преговора с Бранковићем узели поднесу представку, те га графовском дипломом признали, уједно, и за наследнога господара Илирика и Мизије, сасвим је разумљиво што се Бранковић, на овој молби цару, потписао као деспот илирски и мизијски. Имајући на уму споразум с царем, Бранковић у тој титули и у претевсијама, скопчаним с том титулом, није видео никаква престапа. Он тада, па и доцније, није увиђао да се идеја илирске деспотовине, па чак и под врховним господством римскога ћесара, никако не може да сложи с интересима хабзбуршке политике на Балкану. Цар Леополд I нагласно је свој однос према балканским земљама особито јасно у прогласу на српски народ од 6. апр.

1690. У том прогласу, о коме ћемо виже говорити, истакао је он нарочито да су балканске земље угарском краљу правно потчињене и да ће се оне законито потчинити. И за то, што је Бранковић све више истицао своје деспотство и своје претензије на балканске земље, све је мање било изгледа да ће бити пуштен на слободу. А када је, одмах по прелазу патријарха Арсенија III на леву обалу Саве и Дунава, ухватио везе са првацима српскога народа, сматран је он, иако интерниран, као опасна личност по интересе царске политике на Балкану. Због тога су за Бранковића били веома слаби изгледи да ће доћи до жељене слободе.

Царска војска са српским устаницима напредовала је брзо у Турској све до пред крај 1689 г. Генерал Елеја Силвије Пиколомини, са два пука царских коњаника и Срба, избио је од Ниша преко Прокупља, Куршумлије у долину Лаба, и доспео чак у Приштину. Како је уз ћесаревице пристао и пећски патријарх Арсеније III, почеше Срби у масама да прелазе на ћесареву страну, а поред Срба и Арбанаси. 25 октобра налазио се генерал Пиколомини пред Скопљем. «Тојде лето, каже наш летописац, примише Немци сву српску земљу и пљенише Скопје.» Из окуженог Скопља, повуче се Пиколомини поново у Приштину, а одатле стиже с војском 6 новембра у Призрен, где га је свечано дочекао пећски патријарх Арсеније III. Трећи дан по доласку у Призрен, преминуо је генерал Пиколомини у Призрену, 9 новембра, изнурен болешћу и напорима.

Нови командант, херцег Ђорђе Христијан Холштајнски, дошао беше, истина, до Љуме, али се брзо морао повлачити. Његово окрутво поступање са Србима и Арбанасима довело беше дотле да су и Срби и Арбанаси почели да напуштају ћесаревице, сматрајући их не ослободиоцима него угњетачима. С друге стране, доласком на управу новог великога везира, Мустафе Ђуприлића, ушао је борбени дух у редове турске војске која се, до сада, стално повлачила. Турска војска, скон-

центрисана, пред крај 1689, у Скопљу, потукла је 2 јануара 1690 ћесаревице код Качаника, услед чега ћесаревице, већ у јануару, напустише Призрен, а у брзо затим и Приштину, те се повукоше до Ниша. Али, са повлачењем царске војске, почеше се према северу повлачити и Срби оних крајева, кроз које је царска војска узмицала, не смејући на рођеном огњишту дочекати огорчене Турке. Патријарх Арсеније III, по позиву Баденскога и генерала Пиколоминија, пристао је такође уз ћесаревице. Патријарх је пре тога, по једној дубровачкој вести, имао неприлике с Турцима. Турци беху, наиме, сазнали да патријарх има силно благо, па су послали у Пећ једнога капиџи-башу, да то благо узме и донесе на Порту. Но патријарх утече ноћу кроз прозор из патријаршије, те одбеже с малом пратњом у Никшић.

Патријарх је с напредовањем ћесареваца вратио се у Пећ, те је у Призрену дочекао генерала Пиколоминија, «И биет, каже оповски игуман Ђирил, велика радост о савакупљенији и сајединенији српскога народа.» Но када се ћесаревице почеше повлачити, кренуо је и патријарх с народом за њима, па је, преко Новог Пазара и Студенице, стигао у Београд негде с почетком пролећа 1690 г.

«И тако васе побеже ка Белиграду и сам патријарх вамале убеже ва Белиград, а мнози, иноци и ексарси изгибоше близ патријарха... и мнози хришћани изгибоше и ва плен заведени бише. И тоје зими паки оста српски престол пуст.»

Нагло повлачење царске војске изазвало беше панику у бечким политичким круговима. Главно беше сачувати Београд, због чега је наследнику генерала Пиколоминија, генералу Ветеранију, наређено било из Беча да се хитно повуче ка Београду и да га утврди што боље може. Међутим Ветерани (Виториј наших летописа), који беше стигао у Ниш 9. јануара 1690, успео је не само да утврди Ниш, него и Пирот, Лесковац, Про-

куиље и Јагодину, те је за неко време зауставио нагло напредовање турско. Ови тренутни успеси Ћесареваца и мудро поступање генерала Ветеранија са Србима утицали беху на Србе у неким крајевима толико да су се поново почели дизати на Турке. Због тога је Ветерани, и сувише оптимистички расположен, јављао у Беч да би са побуњеним хришћанима и 12.000 регуларне војске могао доћи чак у Цариград и претерати Турке преко мора. Под утицајем тих вести, цар Леополд I, који је с почетком 1690 био потпуно кљонуо духом, писао је 1 априла калуђеру Марку Давијано, како за будуће ратовање с Турцима, сем Мађара, велике наде полаже и на Србе устанике. На српске устанике полагао је много цар Леополд нарочито стога, што је у пролеће 1690 са савезницима највергичније требало напасти на Францусе. Трбало је, по ратном плану, да нидерландске и енглеске трупе продиру у унутрашњост Брабанта и Фландрије, шпанске између Самбре и Маса, бранденбуршке између Маса и Мозела, саске и швапске трупе на средњој Рајни, а царске трупе и Баварци на горњој Рајни, са задатком да преко горње Рајне провале у јужни Алзас и Лотриншку. План је био добро израђен, само што је изненадна смрт генералисима царске војске на западном фронту, херцега Карла Лотриншког, 18 априла 1690, омела не само брзи почетак ратовања него и јединство акције савезника.

Заузет, дакле, на западном фронту, а изнурен финансики, цар је, сада више него икада, морао рачунати на Србе устанике. У Бечу су, међутим, знали да су Срби, због рђава поступања царских команданата, охладнели према Ћесаревцима. Морало се, стога, у Бечу тражити средство да опет оживе у Срба изгубљене симпатије. Тако је онда цар Леополд I, поред писма патријарху Арсенију III, упутно, 6 априла 1690, проглас српском народу. У прогласу позива цар Србе да се дигну на оружје, придруже његовој војсци и да јој дају хране. Његови заповедници, пак, штитиће их од Турака и строго па-

зити на зашт и дисциплину у његовој војсци. За ту помоћ обећава цар народима и земљама које су му, као угарском краљу, правно потчињене и које ће се законито потчинити, поштовање старих повластица, слободу вере и слободан избор војводе. Цар даље обећава Србима да ће бити слободни од дажбина и терета, сем оних, које су давали у старо време, пре Турака, и оних које ће, у виду добровољног прилога, давати, у случају ратне потребе, за издржавање војске и одбране земаљске. Цар, поврх тога, обећава слободан посед освојених непокретних добара на граници турској, те позива балканске хришћане да не напуштају своја поља и своје домове, него нека напредну сву снагу и с царском војском нека раде на спасу своје, своје деце и своје отаџбине.

Цар Леополд, дакле, за будуће односе према Србима узима ову исту основу, на којој је преговарао, 1688, са Бранковићем, када га је уврстио у ред графова и признао за потомка и наследника старих српских деспота. Истина, у Бечу се тада није озбиљно мислило на извршење датих обећања. Са напредовањем Ћесареваца се основица потпуно напустила, али сада, у времену напредовања Турака, цар Леополд I враћа се опет на ту основицу. Само овога пута не прихвата се равнији Бранковићев пројекат о формирању Илирске Краљевине, него неке Војводине, нешто налик на Ердељ, под врховном влашћу цара, чије се право на ове земље, као угарскога краља, нарочито наглашава. Царски проглас, од 6 априла 1690, упућен је народима у провинцијама: Арбанији, Србији, Мизији, Бугарској, Илирији, Македонији и Рашкој, скоро исто онако како се та имена, више литерарнога порекла и неодређена значења, помињу и у поменутој Бранковићевој представи из г. 1688. Несумњиво је, према томе, да између царева прогласа од 6. априла 1690 и Бранковићеве представке има унутрашње везе. Могуће је лако да су царски саветници, у пролеће 1690, у журби и хитњи, узели и спремили баш онај проглас, на који је Бранковић, у јесен 1688,

чекао у Ердељу код генерала Ветеранија. Или ако то не, царски проглас, од 6 априла, могао је бити израђен по оном прогласу, на који је Бранковић чекао, само су се, у прогласу од 6 априла, можда јаче нагласила права цара Леополда I, као угарскога краља, на балканске земље. Према томе, јасно је зашто се у царском прогласу, од 6 априла, обећава слободан избор војводе, што нису тражили нити српски главари нити српска јерархија. Идеја о слободном избору војводе узета је из представке Ђорђа Бранковића са намером да се тиме јаче привежу за цара и српски народ и његова јерархија.

С прогласом од 6 априла 1690 упутно је цар Леополд још и својеручно писмо патријарху Арсенију III. Цар је слушао о великом угледу патријарха код српскога народа, па је желео и њега придобити за себе. Али, ратна срећа напустила беше ћесареvence током 1690. Генералисим, Лудвиг Баденски, истицао је већ с почетком 1690 да се освојења, јужно од Саве и Дунава, никако не могу одржати дојакошњим војним средствима. Због тога је предлагао да се брани линија Уна—Сава—Београд—Оршава. По његову мишљењу, нарочиту пажњу треба обратити Ердељу, јер је он тврђава горње Угарске, а ко држи Ердељ, лако ће освојити Велики Варадин и Темишвар. Међутим, тренутни успеси Ветеранија изазвали беху у Бечу поново апетит за балканским земљама, те је цар наредио да се Видин и Ниш пошто пото морају одржати. Није било тешко наредбу издати, али ју је било тешко извршити, због чега је маркграф Баденски тешка срца примио, 18 маја, врховну команду царске војске на турском фронту.

Осећајући слабост ћесареваца, патријарх је с главарима и српским народом повлачио се према северу. Царски проглас, од 6 априла 1690, нашао је патријарха у Београду 16 јуна 1690. Неколико дана пре тога, 8 јуна, именовано је султан графа Имру Текелију за ердељскога кнеза. Упорни и даровити Текелија предузео беше одмах енергичне мере да истисне ћесареvence из Ердеља,

на одатле да загрози и Угарској. У тој општој забуни и бризи, када је енергични велики везир Пупрић предузео кораке да ћесареvence очисти са Балкана, питање је било да ли ће се и Београд моћи одржати. Стога су повластице, обећане у царском прогласу, биле скоро без вредности за народ, а нарочито за јерархију. У прогласу обећавале су се Србима повластице и слободан избор војводе, али на земљишту, на које је цар, истина, истицао своја права, али које је добрим делом поново дошло у турске руке. Како су Турци напредовали стално и како је, по свему, изгледало да се Срби неће борити с Турцима на том земљишту, него да ће морати прећи на леву обалу Саве и Дунава, није било погодаба да се та обећања остваре. Ако су, дакле, Срби хтели да остану у неким односима с царем, на што их је упућивао развој прилика, морали су онда тражити другу, нову основу за преговоре с царем. Али, и без обзира на то што су Срби, због узмицања на север, морали тражити другу основу за преговоре, обећања у царском прогласу од 6 априла 1690, још из неких разлога, нису могла задовољити потребе свих народних слојева.

У прогласу обећавала се Србима полунезависна територија са војводом на челу, ослобођење од дажбина и друге повластице, док се слободно исповедање православне вере само узгред спомињало, а о правима патријарха, епископа и клира није било ни говора. Међутим, повластице српске православне цркве у Турском Царству биле су врло велике. У опште, аутономија православне цркве у Турској била је толико опсежна да је црква, тако рећи, чинила државу у држави.

Пошто би цариградска црква, односно патријарх, митрополити и епископи платили за султанове берате знатне таксе, остављена им је била потпуна верска слобода и слободна управа над свима црквама и манастирима у опсегу патријаршије. Патријарх је, са синодом, судио не само у питањима духовним и брачним, него му се, с обзиром на коран који је за муслимане и верски и

грађански зборник, признавало аналогно исто тако право суђења у грађанским споровима. Грађанске спрове судно је патријаршијски суд у Цариграду по грађанским законима Византијскога Царства.

Исти положај имала је у Турској и Пећска Патријаршија. Пећски патријарх давао је, такођер, сваке године султану прописану суму (100.000 асри) за берат, а мирипешкеш (поклон) давали су и митрополити и епископи. Зато им је султан допуштао слободно исповедање вере и потпуну слободу у руковању црквеним имањем, као и купљење прихода од народа, попова и калуђера. Патријарху се, даље, признавало велико право да поставља митрополите, епископе, наравно, уз претходну пријаву султану, а сем тога, признавало му се и знатно право присвајања имања умрлих попова, калуђера, владика и митрополита.

Као и у Цариградској, тако и у Пећској Патријаршији, српски патријарх је био не само духовни старешина народа него је, с епископнатом и свештенством, снажно утицао на многе стране народнога живота. Патријарх је са епископнатом право своје јурисдикције у брачним споровима проширио још и на наследне и остале грађанске спорове. Патријарх је, даље, по примеру цариградскога патријарха, потврђивао и правила појединих занатлијских сенафа, једном речи, он се, у Турском Царству, признавао за врховну поглавицу српског народа. Српски патријарх, или боље српска православна црква имала је у Турској потпуну самоуправу која је црквеној јерархији доносила врло велике материјалне користи. Због тога је та црквена самоуправа српској јерархији, која је тада водила српски народ, била далеко важнија и значајнија него полунезависна територија с војводом на челу, каква им се обећавала у царском прогласу од 6 априла. Стога није чудно да народни збор у Београду, који је патријарх сазвао по примању царскога прогласа, ни једном речи не помнње царско обећање слободнога избора војводе. Мисао полунезависне

српске војводине била је још сувише несхватљива за народне главаре, нарочито сада, када су се спремили да из Београда пређу на леву обалу Саве и Дунава. Патријарх, примајући са народом заштиту ћесара, замишљао је свој однос у будућности према цару исто онако као раније према султану. Навикнут на јединство Турскога Царства, коме је јединству одговарала и црквена организација, патријарх Арсеније III није знао да су прилике у Хабзбуршкој Монархији биле сасвим друге, нити их је он, долазећи с Балкана, могао друкче замишљати. На место јединства истицале су се у Хабзбуршкој Монархији поједине територије свака с посебном прошлошћу и својом нарочитом организацијом. Те велике разлике нису се дале тако лако збрисати крај све тежње Хабзбурговаца да изведу јединство у Монархији. Особито тадашњи односи угарских сталежа према Бечу нису могли остати без утицаја на положај Срба који су се spremали да се привремено населе на територији недавно освојене Угарске.

Патријарх је, не познавајући састав и уређење Хабзбуршке Монархије, мислио да је главно споразумети се с царем, док је угарско-хрватско племство, клир и локалне власти сасвим испуштао из вида. Тако је онда на збору епископа, нижега клира и народних главара, с једне и с друге стране Саве и Дунава, одржаном 18 јуна 1690 у Београду, израђено било упуство за јенопољског епископа Исанију Ваковића, који је полазио цару у Беч. У инструкцији, као одговору на царски проглас од 6 априла, наређује се епископу Исанији да затражи од цара признање црквене аутономије и патријархове јурисдикције у оном обиму, како је то било под Турцима. Српска јерархија и народни главари у Београду надали су се да би таквим свечаним признањем патријархове јурисдикције добили много и јерархија и нижи клир и српски народ у Угарској, Славонији и Хрватској који су се, одмах по ослобођењу, видели изложени нападајима римокатоличког клира и племства.

Признавши, дакле, цара за свога «светлога краља», извештава патријарх, заједно с епископима, игуманима и народним старешинама, да њему и његовој господи шаље с писмом епископа Исаију, па га моли да Исаији у свему верује.

Долазак епископа Исаије у Беч није био пријатан ни цару ни његовим саветницима. У место очекиване вести да се, због прогласа од 6 априла, српски народ дигао на оружје против Турака, гледао је цар пред собом изасланика тога народа који се сада, у страху од Турака, спремао да пређе Саву и Дунав и иде на север, у правцу Будима. Али, када је зло већ наступило, требало је пове дошљаке искористити што више. У последњим ратовима Угарска је била скоро сасвим опустела. Нови дошљаци давали су радну снагу, али, што је било главно, они су, у исто време, могли бранити успешно јужне границе Монархије од Турака. Цар Леополд намењивао је Србима ону исту улогу коју су имали њихови преци, у 15 и 16 веку, када су искључиво они бранили јужне границе Угарске, јер су се Мађари, у страху од Турака, повукли били на север. Стога је цар Леополд I, примивши веровно писмо од епископа Исаије и саслушавши жеље српскога кљира и народних старешина, већ на првој аудијенцији обећао епископу Исаији да ће прихватити те жеље.

Захтев за изузетним, привилегованим положајем српске цркве потпуно је одговарао тадашњем феудалном карактеру Угарске Краљевине. Као што су раније угарски краљеви посебним привилегијама, које су биле конститутивни елемент земаљског права, регулисали право и дужности појединаца према владоцу, тако је сада цар Леополд I, као угарски краљ, признањем привилегијалног положаја српске цркве и њених верних, вршио стару праксу угарских краљева. По средњовековној угарској уставној пракси требало је да привилегија, дана народу на земљишту Угарске, буде проглашена на сабору државних сталежа и разаслана жупанијама, варо-

шима, прелатима и магнатима. Међутим, цар Леополд I, после крупних војних успеха у Угарској и успешно спроведених мера на сабору у Пожуну 1687, није имао ни најмање воље да респектује угарске сталешке повластице. Истина, који пут, свршавао је он мање важније ствари преко Угарске Дворске Канцеларије. Али је, за то, крупна питања врло често решавао, без обзира на угарски сталешки сабор и Угарску Дворску Канцеларију, само у споразуму с Аустријском Дворском Канцеларијом, наравно на велико незадовољство угарских централних власти и жупанија. Сматрајући Угарску као лично своју тековину коју је он са великим напорима и издацима освојио од Турака, схватио је цар и српско питање као питање своје куће, те је стога одлучио да захтеване повластице изда Србима путем Аустријске Дворске Канцеларије. Али је цар, можда чак и хотимице, тим поступком доводио Србе, већ на првом кораку, у оштар сукоб с угарским жупанијским властима и прелатима који нису хтели да чују ни за какве повластице и привилегије. Осећајући сву незгоду од тога, Срби су, већ првих дана по доласку у Угарску, тражили да им се привилегије потврде и преко Угарске Дворске Канцеларије. Цар је овога пута испунио жељу Срба, пошто није хтео озловољити пове дошљаке, на чију је помоћ рачунао.

Неколико година доцније, на српском сабору у манастиру Крушедолу, тражили су Срби да се њихове привилегије инартикулишу у земаљске законе Угарске, али им тај захтев није био усвојен. Због тога су они, маљ у рукама Хабзбурговаца против Мађара, стално били у запетим односима с Мађарима.

Да би се захтеви Срба и њихов положај у Угарској могли тачније утврдити, потребно је било да Срби писмено изразе своје жеље и захтеве. И када су царски саветници затражили то од епископа Исаије, осетио је овај јасно да је наступно важан тренутак када треба

врло пажљиво да постави и изрази народне жеље и захтеве.

Не зна се како и на који начин, али је сигурно да се епископ Исаија, у тим одлучним данима, састао у Бечу с графом Ђорђем Бранковићем. Овај му је као опробани дипломата, као бољи зналац прилика у Хабзбуршкој Моначији и вичан латинском, тада званичном језику, много помогао у формирању народних жеља и захтева. У споразуму с Бранковићем, а држећи се београдскога упуства, епископ Исаија тражио је за Србе слободно исповедање православне вере, као и слободан избор патријарха који ће, по старом обичају и праву, постављати митрополите, епископе игумане и попове. Исаија је, даље, тражио да јерархија и свештенство не дају никаквих дажбина, да им суде њихови црквени судови, да се власт патријарха распростире над Србима с обе стране Саве и Дунава, како беше до скора, када Турци беху господари у највећем делу Угарске. Као што је до скора патријарх био духовни поглавар свих Срба под влашћу султановом, тако и у будуће да се власт патријарха распростире у земљама, «где је год под часним крилом светлог цара римског, где се налазе сад и после наши људи грчкога закона,» каже се у народним захтевима, које је епископ Исаија поднео цару.

Како међу тражиоцима српске јерархије и народа није било ни једнога захтева државноправне природе, него се ишло за тим да се патријарху и епископату осигурају њихове досадашње прерогативе у Турској, узео је цар за подлогу будуће привилегије овако формулисани захтеви. Пошто их је проучио с најужим кругом својих саветника, наредно је Аустријској Дворској Канцеларији да, на основу тих захтева, састави привилегију српском клиру и народу. Тако је дошло до публикације чувене привилегије од 21 августа 1690 године.

Обраћајући се патријарху, епископима, капетанима и свему народу по Грчкој, Бугарској, Рашкој, Херцеговини, Далмацији, Подгорју, Јенопољу и другим

придруженим местима и свим осталим областима, каже цар, како је из писма, поднесеног од стране Исаије Ђаковића, а још више из његове усмене представке, увидео да су му сви они благодарни што их је избавио од турскога тиранства и да су вољни, што им је уосталом и дужност, служити под његовом заштитом. Констатујући то, цар их позива да под његовом заштитом, а под управом његових војвода, устану на оружје против Турака. Пошто је вољан да Срби, већ на прагу ступања под његову заштиту, осете блаженство и сласт њену, саслушао је он и усвојио све њихове молбе и захтеве.

Али, и ако се у концепту привилегије рекло да је цар све молбе и захтеве јерархије и народа испунио, ипак није тако било. Када се, наиме, у царевој ужој околини, пре него што је привилегија била издана, већало о захтевима српским, утицали су клерикални саветници на цара, по свој прилици кардинал Колонић, да у привилегији не призна патријарху власт над православнима на левој страни Саве и Дунава, т. ј. у Срему, Славонији, Хрватској и Угарској. У Срему, Славонији и у Барањи је римокатоличка јерархија, убрзо пошто беху Турци оданде потиснути, предузела жив рад да православне Србе тих крајева преведе на унију. Римокатоличка јерархија знала је да ће патријарх, свакако, ометати тај рад на унији, па је стога и утицала у споменутом правцу на цара који је, такођер, био велики пријатељ уније. Тако је онда у првобитном облику привилегије патријарху призната била власт само на десној обали Саве и Дунава, те тиме знатно сужене границе Пећке Патријаршије и разбијено њено јединство и њена, од Турака никад дотле оспорена, целина. Срећом, пре него што је цар Леополд I потписао привилегију, сазнао је за њену крњу садржину епископ Исаија. Стога је он одмах, у споразуму с графом Бранковићем, поднео цару латински писану представку. У тој представи истиче Исаија како је на прошлој аудијенцији, у име православних на крајњој граници Угарске, Хрватске, читаве Расције и

Јенопоља, поднео усмено цару извесне захтеве о слободном исповедању вере. Цар му је, вели Исанија, усмено обећао да ће ове захтеве усвојити због досадашњих и будућих услуга које је очекивао од Срба. Цар је, истиче Исанија даље, обећао да ће становништво Грчке, Бугарске, Далмације, Босне и Херцеговине, које је још под Турцима, узети под своју заштиту. Цар је то, занета, и учинио својом дипломом коју сада издаје, али у тој дипломи не спомиње се становништво Угарске и Хрватске. Зато моли цара да, *бар за сада*, овом стновништву у крајевима, где се налази или где се буде нашло, допусти слободно исповедање вере, па ће онда и они народи у Грчкој, Бугарској, Далмацији, Босни и Херцеговини, чувши да се услуге награђују, лакше прећи под царску заштиту.

Како се епископ Исанија држао веома енергично, морали су бечки кругови попустити. Текет већ спремно привилегије проширен је реченицом, којом се власт српског патријарха проширује и над православнима у Угарској и Хрватској. Попустивши у невољи наваљивању епископа Исаније, бечки политичари заменили су неке речи у већ написаној привилегији другим изразима, којима су мислили ослабити значај патријархове проширене јурисдикције у Угарској и Хрватској. Оно место, наиме, где се каже да се повластице дају Србима где се год у будуће буду налазити изостављено је и замењено са речима: да привилегије и повластице важе дотле, докле год Срби, сви скупа и појединце, буду били верни цару. Тим, накнадно доданим, речима вредност дане привилегије, наравно, знатно се смањивала.

Том привилегијом стекао је патријарх признање своје јурисдикције и жељену црквену аутономију. Њоме је извршена унификација српског живља у Хабзбуршкој Монархији и призната патријарху власт над оним крајевима на Балкану, на које је цар Леополд I подизао претензије. Ово беше велик успех православне, а осетан пораз римокатоличке јерархије. Римокатолички круго-

ви у Бечу угушили беху тренутно своје жеље и планове само да би, с помоћу православних Срба, Хабзбуршка Монархија што успешније ширила се на југу на рачун Турака. Али, да тако опсежна патријархова јурисдикција не би била и сувише опасна по смерове римокатоличке пропаганде, жељне да читаво Балканско Полуострво сједини с римокатоличком црквом, добили су бечки меродавни кругови споменутом клаузулом у привилегији zgodно средство да, према потреби, оспоре и сузе власт патријарху над његовом цаством.

Као што се види, Бранковић је, одмах у почетку српско-хабзбуршких преговора, играо веома важну улогу. Епископ Исанија, полазећи из Београда, добио је, поред општег упуства, сасвим одрешене руке за преговоре у појединостима. А када су, у току преговора у Бечу, наступили моменти који се у Београду нису могли ни наслутити, користио се окретни епископ Исанија знањем и искуством интернираног графа Ђорђа Бранковића.

Помажући епископу Исанији и саветом и делом, граф Бранковић, наравно, није заборављао своје личне интересе. На њиховим заједничким састанцима причао је Бранковић епископу Исанији ако не све појединости из његова живота, а оно бар оне моменте који су њему ишли у прилог. Бранковић је Исанији живо причао о својој страдању и о патњама његова брата, митрополита Саве, који је толико трпео због православља. И сада, када је Бранковић епископу Исанији живим бојама описивао своје тајно миропомазање за деспота у Једренима и свој свечан дочек у Москви, када му је пластично приказивао своје преговоре с царем и своју чврсту намеру да, у споразуму с царем, ослободи православне хришћане, па је, у најбољем раду, не знајући ни сам због чега, био ометен и затворен, зар да онда граф Бранковић, тобожњи потомак старих српских деспота, не добије ореолу мученика у очима интелегентног и родољубивог јерарха Исаније? Нису ли, зар, у Исанији, рођеном Сремцу и

крушедолском пострижнику, слушајући живу али не свагда истиниту причу Бранковићеву, оживеле јаче успомене на стару срп. деспотовину у Срему, у 15 и 16 веку?

Како се епископ Исаија доцније живо заузимао да се Бранковић ослободи, јасно је да је Исаија, већ тада у Бечу, решен био да ствар Бранковића, у споразуму с клиром и народом, што пре изнесе пред цара.

Бранковићево причање и његова судба утицали су на епископа Исаију још у једном правцу. Исаија је, наиме, из држања ћесареваца према Бранковићу и код издавања привилегије уочио јасно да је врло мало искрености и добре воље у држању цара и његових саветника. Забринут за православну веру и судбу свога народа, епископ Исаија тражи ширу основицу за осигурање православне вере и народности, тесно скончане с њом. Он почиње да увиђа да је, поред опсежне патријархове јурисдикције и црквене аутономије, потребно да народ добије одвојено земљиште и свога световнога старешину под врховном влашћу царевом. Према томе, под утицајем Бранковића, он се ставља на базу царског прогласа од 6 априла, који народ и јерархија, на београдском збору, нису узимали у обзир, а чији је значај Исаија уочио тек за време бављења у Бечу. Те су мисли у току неколико година, особито после Карловачког Мира, када беше јасно да се Срби неће вратити у балканску отаџбину, освајале све више у редовима народних главара. Тим се онда и тумачи зашто Срби 1706 г. не траже од новог владара, Јосифа I, само потврду привилегије од 21 августа 1690, одн. привилегије од 20 августа 1691, него и потврду царског прогласа од 6 априла 1690, преко кога су у Београду, у јуну 1690, прелазили, а који су, на супрот тврдњи Мађара и војних власти да су прешли у Угарску као бегунци, почели тумачити као царев позив да пређу у Угарску. Али и пре 1706, још за владе цара Леополда I, 1694, под утицајем Бранковића и Исаије, молили су Срби цара да им одвоји засебно земљиште за становање.

XIII.

СЕОБА СРБА У УГАРСКУ 1690. — ВЕЗЕ СРПСКИХ ПРВАКА С БРАНКОВИЋЕМ У БЕЧУ. — БРАНКОВИЋ ИЗВИКАН И ИЗАБРАН ЗА СРПСКОГ ДЕСПОТА У БУДИМУ 1691.

Док је епископ Исаија преговарао у Бечу и, после завршених преговора, путовао из Беча према Београду, развијали су се догађаји, доле на југу, веома брзо на штету ћесареваца. Угарски одметник, граф Имре Текелија, кога је Порта, 8 јуна 1690, именovala ердељским кнезом, потукао је био до ноге, 21 августа, царску војску под командом генерала Хајзлера код Зерњешта, југозападно од Брашова. Генерал Хајзлер паде у ропство, а ердељски сталези изабраше, 22 септембра, Текелију за ердељскога кнеза. Не само Ердељ него и читава Угарска беше загрожена. Маркграф Баденски, који беше стигао у Јагодину 26 августа и добио наредбу да одржи Ниш и Видин пошто пото, морао је напустити овај план да одбрани Ердељ и Угарску од Турака и Текелије. У ту сврху прешао је он Дунав код Смедерева 4 септембра, па је већ 3 октобра ушао с војском у Сибињ, тако да се Текелија, крајем октобра, из Ердеља морао повући у Влашку. Ердељ је био спасен и отклоњена непосредна опасност од Угарске. Али су за то ћесаревици, без војске и српских устаника, изгубили све на Балканском Полуострву. Видин се предао Турцима већ 29 августа 1690, Ниш 8 септембра, чији заповедник, граф Гвидо Штаремберг, с незнатном вишњом посадом,

стиже у Београд 22 септембра. Румелијски беглербег који је узео Видин, без муке заузео Кладово, Оршаву и Голубац, док је велики везир, Мустафа Ђурић, продирући од Ниша, освојио 24 септембра Смедерево, те се његова војска појавила, 1 октобра, пред Београдом који паде у турске руке 8 октобра 1690.

Порази бечареваца и успех Текелије у Ердељу, турско заузеће Видина и Ниша, нагло повлачење царске војске из Јагодине према Смедереву, прелаз преко Дунава и хитни маршеви принца Баденскога у правцу Ердеља, страховито су утицали на српску јерархију и српске главаре у Београду. У страху од Турака, патријарх, са јерархијом и главарима, није смео сачекати у Београду Исаијин повратак. Негде половином септембра 1690 прешао је патријарх с народом на леву обалу Саве и Дунава. Како је Текелија, у то време, био господар ситуације у Ердељу, одакле је с Турцима лако могао поново провалити у источну Угарску, није смео патријарх остати на југу Угарске, а најмање настанити се у крајевима између Дунава и Тисе, у данашњој Бачкој. Помичући се са народом уз десну обалу Дунава на север, нашао се патријарх, у новембру 1690, у граду Коморану, где га је нашао епископ Исаија. «Попусти бог грех ради наших немилостивому роду агаренскому озлобити нас - пише 17 новембра 1690 из Коморана патријарх Арсеније III цару Леополду I - и не имасмо места ни покоја нигде, него приходмо до Будима и Коморана... и приде нам епископ Исаија от вашег царског величества и принесе нам обрадователнују царскују привилегију.»

Крајеви кроз које су Срби пролазили, због последњих ратова, беху скоро необрађени и ретко насељени, скоро као и на Балканском Полуострву. Страховита глад, дакле, претила је не само проређеном становништву тих крајева, него и царској војсци која је имала да презими у Угарској и, с пролећа 1691, поново да почне акцију против Турака. Наравно, оскудицу у храни имали су да

осете и нови дошљаци. Појмљиво је онда, што се у таквим тешким приликама на нове дошљаке у Угарској гледало преким оком. И ако је епископ Исаија донео собом привилегију царску, римокатолички клир и мађарско племство, које је тада главну реч водило у жупанијским скупштинама (конгрегацијама), нису хтели да знају ни за какав изузетан положај српске цркве и народа. Жупанијске власти у ђурској, коморанској, стони-београдској и веспримској жупанији тражиле су ратни прирез од српског свештенства и народа, сметајући, уз то, Србима у терању њихових старих заната и трговине. Па као што је хрватско племство, идуће 1691 г., тражило од Срба, као и од раније насељеног становништва, роботе, десетак и остале дажбине, тако је и мађарско племство, осећајући потребу за радном снагом, покушало да поступа са Србима као са бесправним мађарским јобаћима.

Срби су, дакле, одмах на првом кораку, осетили да су ошкољени непријатељима. У место обећане угодности и пријатности, Срби су, већ првих дана по доласку у Угарску, осетили велику горчину и непријатности од стране мађарских локалних власти. Шта су знали, него похитати цару на тужбу. Поред епископа Исаије, упућен је био с њим и Коморанац, Адам Федерварија. Он је, по свој прилици, и обратио патријархову пажњу на то, да ће царска привилегија добити већу снагу у Угарској, ако буде обнародована и преко Угарске Дворске Канцеларије. У том смислу имали су обојица радити код цара, уверени да ће онда жупанијске власти и римокатоличка јерархија у Угарској боље поштовати српске привилегије.

Сем те дужности имали су епископ Исаија и Адам Федварија још једну задаћу. Епископ Исаија, наиме, вративши се из Беча, испричао је патријарху, епископима и народним главарима све што је знао о Бранковићу. Он је причао како је у Бечу интерниран потомак старих српских деспота и угарски граф који је, у спо-

разуму с царем, имао да дигне православне на устанак и заснује државу под врховном царевом влашћу. Исаија је, даље, живим бојама сликао како је овај деспотеки потомак изненада ухваћен и засужњен без икакве своје кривнице и како, као мученик, страда за оншту ствар.

Причање епископа Исаије морало је снажно утицати на напаћене и бригом растрзане душе народних главара. Из казивања епископа Исаије излазило је да је деспотеки потомак страдао и патио исто онако као и они. Јер, као што су се они, на позив ћесареваца, дигли на оружје и због тога морали напустити своје старо огњиште, тако се и Бранковић, у споразуму с ћесаревцима, подигао у интересу свих њих, па су га, изненада и без икаква узрока, ти исти ћесаревци лишили слободе. Појмљиво је онда што је Бранковић, у таквим приликама, преко ноћ, стекао опште симпатије и постао мучеником за народну ствар. Друкчије је о целој ствари мислио патријарх Арсеније III. Патријарх је, како је речено, за добру новчану награду, потврдио поднесево сведочанство да Бранковић потиче од старих српских владалаца. Патријарху је, због великих обвеза према Порти, новац вазда добро долазио. Због новца је он ту сведочбу и издао, не водећи рачуна, у оним бурним данима, о последицама тога чина. Сада, пак, када су чланови јерархије и народни главари показивали толико саучешћа према судби Бранковићевој, патријарх се забунио. До сада је само он, у име клира и народа, преговарао с царем и његовим саветницима. Међутим, сада се јављала личност која се, поред њега, могла истакнути као световни главар српског народа. Но како су главари и чланови јерархије живо желели да се Бранковићево питање изведе на чисто, патријарх се није могао много опирати. Он је, најзад, пристао да изасланици предузму у Бечу кораке у корист Бранковића, само је истицао како је потребно уверити се да ли је Бранковић, збиља, граф угарски, и да ли је, као такав и као признати потомак деспота, радио у споразуму с ћесарем. Патријарх

је овим захтевом излазио, и нехотице, на сусрет жељама Бранковића. Тим поступком разбијала се свака сумња у истинитост Бранковићева казивања, јер је он, збиља, уврштен био, као деспотеки потомак, у ред угарских графова. Тако су онда епископ Исаија и Адам Фелдварија добили налог да, по извршеном истраживању, затраже од цара потврду Бранковићеве дипломе.

У Бечу су, пред крај 1690, увидели да је принц Баденски имао право када је тражио јачу војску за успешну акцију на Балкану. Како су се Турци, после крупних успеха у г. 1690, спремали да, евентуално, повово уђу у Ердељ и Угарску, решено је било у Бечу да свом снагом, већ у пролеће 1691, поведу офанзиву против Турака. Већ у току зиме 1690 и 1691 врбовани беху регрути у наследним хабзбуршким земљама, назначени уговори, у погледу опреме извесног контингента трупа, са изборним кнежевима Баварске и Бранденбурга, а повучен је био у Угарску још и извештан број пукова из Нидерландије и са Рајне. Царска војска имала се окупљати код Осека, на одатле оперирати дуж Дунава. У тој акцији против Турака царски двор је много рачунао на Србе. Због тога је цар, патентом преко Угарске Дворске Канцеларије од 11 дец. 1690, обновио не само привилегију од 21 августа, него је под своју заштиту узео све Србе, њихова добра и имања. Уједно је цар препоручио угарским властима српски црквени и световни сталеж као своје штићенике. Да би Србе још више одобровољио, одлучио је цар Леополд да у Будим изашаље комисију. Ова комисија имала је извидети и утврдити сва насиља, нанесена Србима, те им дати тражену задовољштину. Достављајући све то «општинству расцијанском» између Осека и Будима, Дворски Ратни Савет јављао је, 25 фебруара 1691, из Беча како ће цар 12 марта упутити нарочиту комисију у Будим која ће, у споразуму са српским делегатима, формирати рацку милицију. У исто време, и заповедник Будима, пуков-

ние Ареј Зага, извештен је био о намераваоном формирању рацке милиције.

У Бечу је врло нерадо примљен био захтев српских изасланика да се Бранковићу поново изда графовска диплома. Са именом Бранковића везивао се одмах пројект о формирању полувезависне балканске кнежевине, на коју су у Бечу били вољни пристати само у најтежим околностима. Овај захтев морао је у Бечу у толико непријатније деловати, што су изасланици поновну потврду царске дипломе тражили због заштите права српскога народа. Али, како се у Бечу тада много очекивало од формирања рацке милиције, издао је цар Леополд I, 1 марта 1691, преко угарског канцелара, Блажа Јаклина, тражену диплому. У ту диплому унео је цар из краљевске књиге целокупан текст своје раније дипломе, којом се Бранковић, са позивом на ранију диплому из г. 1683 и са признањем наследства старих балканских деспота, подиже у ред угарских графова.

И Бранковић и народни главари задовољни беху овим успехом. Ако је до тог времена неко и могао посумњати у истинитост Бранковићева казивања, сада је то престало. Оно, што Бранковић у слободи није могао извести, постигао је у затвору. Силом прилика и околности, а с помоћу царске дипломе, њему се сада све веровало. Када га је цар признао за потомка старих српских деспота и као с таквим ступао у преговоре, зар да сада неко посумња у његово раније миропозање? Зар је онда чудно што народни изасланици, епископ Исаија, подвојвода Манастирлија и пуковник Тодор Рушић, у представци Дворској Комори с почетком 1692, кажу да је Ђорђа Бранковића српски народ још пре 24 године изабрао и потврдио за деспота?

Поново издање Бранковићеве графовске дипломе није остало без последица. Када су се, на позив из Беча, у марту 1691, због формирања рацке милиције, састали у Будиму српски главари и сазнали онде за потврду Бранковићеве дипломе, извикан је и изабран био Бранковић

за старешину и деспота српског народа. Овај чин био је само природна последица тадашњег расположења. Посред страног елемента и у туђој држави, спремајући се, при том, да ратују као цареви савезници, шта је било природније за народне главаре него да се окупе око човека који им се, силом прилика, сам собом нудио?

Бранковић је извикан био у Будиму за деспота у одсуству патријарха Арсенија III. А када је патријарх онамо стигао, шта је знао него измирити се са свршеним чином. Овај избор, свакако, косио се са његовим интересом, јер је њиме знатно окрњена била његова досадашња апсолутна власт над српским народом. Ну патријарх, неук и нешколован Црногорац, напавши се у новим и сложеним приликама, био се, за први мах, сасвим збунио. За последњу годину дана догађаји су се тако нагло и неочекивано развијали да је патријарх изгубио поуздање у своју снагу, те је, већ одмах на почетку преговора с царем, поверио даровитом и спремном епископу Исаји бригу и старање о њима. А како је Исаија, из политичких разлога, био за акцију у корист Бранковића, пристао је онда, и ако нерадо, и патријарх. Попуштајући општем расположењу, патријарх се могао тежити тим да се, признањем Бранковића за старешину, овом више намењују војничке дужности, док је његова дојавошња власт, у главном, остала у старом обиму.

Пошто је Бранковић извикан и признат био за народнога старешину, изјавили су народни прваци царским комесарима у Будиму да су вољни ратовати против Турака, али под командом својих старешина. Поред тога, главари су тражили да се Бранковићево питање одмах узме у поступак. Ако се испитом утврди да је крив, онда да се казни, а ако је невин, да се пусти на слободу. Главари су знали да се Бранковићева ствар неће тако брзо решити, а ради ратовати само под командом свога старешине, тражили су да могу изабрати заменика Бранковићу. Пошто су изјавили да су вољни ратовати без икакве плате, само уз давање хлеба и муниције,

тражили су главари правичну поделу ратног плена. Српски главари огорчени беху много због насиља угарских жупанијских власти, те су, сада више него икада, помишљали на повратак у своју стару отаџбину. Због тога су и тражили да се Турци што пре истисну са њихова огњишта, како би се тамо могли вратити да живе онде под својим сопственим властима, а по старим привилегијама које им је потврдио цар Леополд.

Као што се види, тадашњи Срби, под утицајем Бранковићевих идеја и нових прилика у иностраној држави, проширују полако прошлогодишњу верску основицу. Старо схватање верске аутономије проширује се новим елементом, јер се, поред потребе за духовним, истиче и потреба за световним главарем и сопственим аутономним властима у старој отаџбини, у коју су се мислили вратити.

Ови захтеви веома се немилостиво дојмили бечких политичких кругова, а нарочито захтев да се Бранковић пусти на слободу. Не мислећи, ни за тренутак, ослободити Бранковића баш због тога што су се Срби и сувише интересовали за њ, Бечки двор бирао је од два зла мање. Како је акцију против Турака требало почети што раније, признао је цар, без оклевања, 2 априла 1691, све захтеве, па и избор заменика Бранковићу, само је нагласио да српски народ избор заменика има поднети њему на потврду. У место старовлашког кнеза Јована Рашковића из Штиткова, кога је народ хтео, цар је Србима натурао за подвојводу Коморанца Јована Манастирлију, дакле лице скоро непознато новим дошљацима, Србима. Интересантно је да се у цар. патенту за Манастирлију, од 11 априла 1691, избегава рећи да је он изабран за заменика Ђорђу Бранковићу. Без сумње, бечки политички кругови желели су звању вицедуктора ((подвојводе) дати више војнички него политички карактер. Тако је, дакле, поред Бранковића и епископа Исаије, и трећи Србин из Угарске, одмах на почетку српско-хабсбуршких односа, иступио на први план.

Изабрани, управо натурени подвојвода Јован Манастирлија био је у царској служби од 1685 г. Као потомак оних Срба који су се, још у 15 веку, настанили у Српском Ковину, свикао је он потпуно прилике у ћесаревини или боље у Угарској. И ако Угарска, у погледу материјалне културе, није тада много одвајала од балканских земаља, ипак је живот у њој био друкчији. Као човек без особите иницијативе и скромних претензија, Манастирлија беше погодан за цара и његове генерале. Но српски народ, изгледа, није био ни мало задовољан овим избором. Међу Србима у Будиму избило беше особито незадовољство када се сазнало да се Бранковићево питање неће одмах узети у претрес. Поред других разлога и то беше један да су Срби, неко време, послали се мишљу да не учествују у рату с Турцима. Под утицајем будимског команданта, барона Заге, пристали су, најзад, да пођу с царским трупама у Осек, али под условом да се Бранковићево питање узме што пре у поступак.

С оваквим решењем Бранковић, такођер, није могао бити задовољан. Када се први пут састао с епископом Исаијом, успео је он да задобије за себе Исаију, а преко овога и српске главаре. Оно, о чему је толико мислио и маштао, испунило се донекле. Када му је, још, стигао глас да је у Будиму и формално признат за народног старешину и да су се српски главари енергично заложили за њ, понесен је био нагом да ће, збиља, бити пуштен на слободу. У тој нади, он је цару, одмах с пролећа 1691, поднео другу молбу за ослобођење, написану с пуно полета и самопоуздања. Али, на место очекиване слободе дошла је добро смисљена кандидатура Манастирлије за подвојводу и његов избор, чиме се Бранковићево питање одлагало на неодређено време. При свем том, он није губио наде. Он је веровао да његова ствар, крај свега одлагања, стоји несравњено боље него прошле године. У томе се није varaо. Пре састанка с епископом Исаијом за њ, тако рећи, нико није знао. А сада, читајући царски патент од 2 априла, видео је да са њим, као вој-

ном и политичком личношћу, не рачуна само српски народ, него и цар и његови саветници, када су пристали да му се постави заменик.

Била је, сем тога, још једна личност која, такођер, није могла бити задовољна с досадашњим развојем прилика. Као што је Бечки Двор нерадо прихватао захтев Срба за световним старешином и његовим замеником, патријарх је, исто тако, забринут за своју дојаконшћу апсолутну власт над народом, тек под притиском опште жеље попустно и признао Ђорђа Бранковића за народног старешину и пристао на избор његова заменика. Попунштајући привидно, тражио је патријарх средства да одржи свој досадашњи положај. Требало је дефинитивно ствар удесити тако да, не само подвојвода Манастирлија, него чак и Бранковић, ако случајно буде ослобођен, остане према њему у потчињеном положају. Да се то постигне, ваљало је, пре свега, освајити моћ патријарха и цркве. Сем тога, требало је израдити код цара Леополда I и његових саветника да признаду патријарху право јурисдикције над вернима не само у духовним него и у светским питањима, скоро још у ширем обиму него што је било, до сада, у Турској. Требало је, дакле, да двор призна патријарху иста она права, на која је претендовао и Ђорђе Бранковић. На та права могао је, једнога дана, претендовати и заменик Бранковићев, и ако је био постављен само за старешину рацке милиције.

Момент, који је патријарх искористио да то постигне, био је врло zgodan. Баш тада, рацка милиција, као савезник цара Леополда, придружила се, под командом Јована Манастирлије, армији маркграфа Лудвига Баденскога, па се од ње очекивала знатна помоћ. Није, дакле, било мудро одбити патријархову молбу да се привилегија од 21 августа 1690 допуни и потврди преко Угарске Дворске Канцеларије. Не усвојити његов захтев, значило је, у очи сукоба с Турцима, стварати рђаво расположење код свемоћног поглавице народа, на чију се помоћ много рачувало. Али, патријарх би, несумња-

во, постигао ову своју намеру све да бечки двор и није стајао пред новим ратом с Турцима. Патријархов захтев, наиме, ишао је само у прилог бечким политичким круговима. И ако се проширењем патријархове јурисдикције на питања чисто светске природе признавао српски народ као једна целина и тиме чинио први корак ка стварању полунезависне организације у Угарској, ипак су бечки кругови усвојили овај захтев патријархов. Усвојили су га стога, што је овај захтев поставио духовни поглавар који, као и они, није хтео поред себе трпети светскога старешину. Признањем световне јурисдикције патријарху ограничавао се, с једне стране, на чисто војну функцију делокруг световнога старешине кога су, већ тада, у Бечу мислили постепено потчинити царским генералима, а с друге стране, опет, стварала се могућност трвења и неслагања између духовнога и светскога поглавице. Бечки Двор је с разлогом мислио да ће, испунивши захтеве патријарха, вазда лакше моћи изаћи на крај са духовним поглаварем него са светским и да ће, према томе, када буде потребно и zgodно, дати повластице моћи тумачити на своју руку, па, по потреби, и прелазити преко њих.

У таквим приликама, дакле, издан је у Бечу, преко угарског канцелара Блажа Јаклина, царски патент од 20 августа 1691. Тим патентом објављивала се, преко Угарске Дворске Канцеларије, привилегија од 21 августа 1690, чиме јој се, по жељи Срба, давала нарочита свага у Угарској и Хрватској. Док се привилегија од 21 августа 1690 обраћа прво православним народима у Грчкој, Бугарској, Рашској, Херцеговини и т. д., у привилегији од 20 августа 1691 обраћа се цар прво рацком народу у Угарској, Славонији, Илирији, Мизији, Арбанији, па тек онда у Грчкој, Бугарској и Херцеговини. Јасно је, дакле, да се овим истицањем Угарске и Славоније хтело означити да се ова привилегија, у првом реду, тиче православних Срба у Угарској и Хрватској. Због тога су народни главари, доцније, вазда радије по-

живали се на ту привилегију, публиковану преко Угарске Дворске Канцеларије. У тој привилегији изашло се на суерет жељи патријарховој једном нарочитом клаузулом. Цар, наиме, наређује да сва имања оних, који буду умрли без наследника, имају припасти архиепископу и цркви, *и да сви Срби имају, како у духовним тако и у светским стварима, зависити од архиепископа као свога духовног поглавице.*

Када је граф и изабрани деспот Ђорђе Бранковић сазнао за садржину ове царске привилегије, био је њоме дириут врло непријатно. Док се у ранијем патенту, од 2 априла 1691, о њему водило рачуна, па му се, привремено, поставио и заменик, сада се преко њега прелазило и читава власт над српским народом преносила се на архиепископа односно патријарха. Појмљиво је онда што је Бранковић, пишући петнаест година доцније у Хебу, у Чешкој, о тим догађајима, далеко од Срба и већ прилично заборављен, дао одушке својој србци и љутини на патријарха Арсенија III. Бранковић отворено и безобзирно осуђује патријархову тежњу за светском влашћу. Он каже да је «духовни лик,» без његова знања и знања српскога народа, било својом иницијативом, било туђим наговором, израдно код цара диплому, којом се патријарху даје власт и над световним сталежем. Цитатима из Старога и Новога Завета доказује Бранковић како ни мало не одговара хришћанским идеалима она држава, у којој духовни чинилац има сву власт у својим рукама. Патријарх је, наставља Бранковић, посегао за влашћу која припада наследницима старих деспота. «Ти же убо, неки српски црквени личе, једини сва себе привојевавши, кромје свакако срамнаго ти стида глаголаш јеси, јако свачаска област калуђерској капи пристојна бивајет.» По Бранковићу, патент од 20 августа 1691 противи се општим српским интересима, и поступак патријарха, који грамзи за влашћу, подсећа на рад и тежњу грабљивога римокатоличкога клира. У тако општром тону напада Бранковић и даље патријарха. Он га на-

рочито кори због себичне тежње да имања, умрлих без наследника, себи приграби. чега, вели, нема ни у једног народа. Бранковић, даље, оптужује патријарха и клир што траже десетак за себе, истичући, при том, да су угарски краљеви, у 15 веку, ослобађали Србе од давања десетка. Колико је патријарх у себичности отишао далеко, истиче пакосно Бранковић, види се и по томе, што је право на купљење десетка продао за 3.000 форината, управо онако као што је Јуда продао невину крв Христову по цену од тридесет сребрника. Али, размишља Бранковић даље, патријарху се ипак мора узети за олакшицу то што је прост, а код Турака ништа добро није могао видети.

Као што се види, патријарх је, да очува неокрњену власт, одмах, прве године, дошао у опреку с Ђорђем Бранковићем. Ако је патријарх, ипак, идућих година предузимао нешто у Бечу да се Бранковић ослободи, чинио је то, свакако, под притиском јавнога мишљења. Но, он је, чим се прилика дала, гледао да се реши те непријатне дужности. Због тога се Бранковић, како ћемо даље видети, много жали на њ и његову себичност. Тако, дакле, већ првих дана по прелазу у Угарску, долазе у сукоб интереси јерархије са интеллигентним представником световнога сталежа. Тешко је поуздано рећи ко би у тој борби победио, да је Бранковић пуштен био на слободу. Али, узевши на ум Бранковићеве подобности и тадашње прилике у српском народу, као и његов положај у Хабзбуршкој Монархији, по свој прилици, та се борба не би свршила с победом Бранковића. Тада, наиме, још не беше погодаба за еманциповање српског народа од духовне превласти јерархије. Такве погодбе, развојем животних прилика, створиће се тек неколико десетина доцније, када ће та борба да добије јаснији и изразитији облик. И ова ће даље да се, као црвена нит, провлачи кроз читаву историју Срба у Угарској.

XIV.

СРПСКИ НАРОД ТРАЖИ ДА СЕ БРАНКОВИЋ
ПУСТИ НА СЛОБОДУ. — БРАНКОВИЋ И ЦАР
ПЕТАР ВЕЛИКИ.

И ако је у Бечу одлучено било да акција против Турака почне већ у пролеће 1691, дошао је већ и крај месеца јуна, када се царска војска почела спуштати од Будима низ Дунав. Султан Сулејман III преминуо је 22 јуна у Једрепима, а нови султан Ахмед, под утицајем великог везира, Мустафе Вуприлића, такођер је журно прикупио трупе код Београда. Средином јула стигао је из Беча маркграф Баденски својим трупама на југ па је крајем јула доспео с војском до Петроварадина. Српска милиција, под командом подвојводе Јована Манастирлије, бројала је на 10.000 људи, те је, према томе, била знатан саставни део армије принца Баденскога. Од Петроварадина спустио се Баденски до у близину Земунa, где је турска војска, на простору између ушћа Саве и Дунава, држала zgodне положаје. Не смејући на том месту напасти много јачу турску војску, Баденски се 13 августа повуче према Сланкамену, а велики везир Вуприлић пође у стопу за њим. 19 августа дошло је, код Сланкамена, до сукоба царске и турске војске. Лево крило хришћанске војске, због винограда, тешко се кретало напред, док је, опет, десно крило, услед нетачне обавештајне службе, ушло у акцију пре него што је требало. Једно време изгледаше да ће Турци однети победу, али, благодарећи коњици у резерви и јуначком налету српске милиције, привремени турски успех, у

почетку боја, окрете се у стаховити пораз. Велики везир Вуприлић, 18 паша и 20.000 турских лешева покрили беху бојно поље. Остатак турске војске утече у Београд, оставивши хришћанима читав логор са богатим пленом. Хришћанска војска имала је, такођер, знатних губитака. Међу погинулима, између осталих, беше и потпуковник граф Адам Зрински, син бана Николе, а синовац бана Петра, последњи издавак ове знамените хрватске лозе. Царска војска, због великих губитака, није могла до краја искористити ову сјајну победу над Турцима. Једино је те јесени генерал Ветерани са трупама из Ердеља освојио важну тврђаву на Морингу, Липову, а за тим још и места Лугош и Карансебеш. Тако је онда царска војска, заштићена од провале Турака из Ердеља, могла опсести у октобру тврђаву Велики Варадин, који паде у хришћанске руке тек 6 јуна 1692 г.

Победом код Сланкамена утврђена беше као фактична граница Сава и Дунав између Хабзбуршке Монархије и Турске, а Ердељ још чвршће везан за хабзбуршку кућу. Леополдовом дипломом од 4 децембра 1691, признао је цар четири реципиране религије у Ердељу: римокатоличку, лутеранску, реформате и унијате, као и њихова имања и повластице. Гувернера ердељског и највише чиновнике бираће ердељски сталези а цар ће их потврђивати. Гувернер један пут у години сазиваће сабор земаљских сталеза, чије одлуке потврђиваће цар. Ердељ је, даље, у мирно доба дуван био дати цару, у име ратног пореза, 50.000 талира, а за време рата 400.000 форината. Цар се, даље, обвезао да ванредне намете и дојаконше царине веће повећавати, док ће командант царских трупа у Ердељу радити вазда у споразуму с гувернером. Београд и балканске земље, пак, беху остали Турцима, те су српски дошљаци у бесаревини све мање имали изгледа да ће се скоро вратити у своју стару отаџбину. Битка код Сланкамена значајна беше по српски народ стога, што је то последњи бој, у

коме су Срби, као компактна целина и као царски савезници, под својим командантом, борили се против Турака.

Србима је, одмах после победе код Сланкамена, одао заслужено признање. Манастирлијиних заслуга у том боју сећа се доцније, сем генералисима Баденскога, и принц Карло Тома од Водмона. Он каже да је Манастирлија, подвојвода сјајне рашке нације, са својих 6.400 пешака и 3.600 коњаника, у боју код Сланкамена, први провалио у турски табор, посекао у боју силне Турке и преотео 34 турске заставе. Цар Леополд I, дипломом од 18 августа 1701, дарује Манастирлији неколико пустара у тољванској жупанији, с обзиром на његове заслуге у боју на Сланкамену.

Срби, опет, свесни својих великих заслуга за кућу хабзбуршку, излазе, потад, с већим самопоуздањем пред цара са својим захтевима. Срби су, убрзо после битке на Сланкамену, упутили у Беч епископа Исанију Ваковића, подвојводу Јована Манастирлију и пуковника Тодора Рушића. Изасланици су, поред других ствари, имали поново кренути питање ослобођења њихова деспота Бранковића.

Када су изасланици стигли у Беч, састали су се са Бранковићем. Овај је, поред других разлога, настојао да се његово питање што пре реши још и због тога, што је његов положај у дворском спиталу био скоро неиздржљив. У молби Ратном Савету, коју им је Бранковић саставио, истичу српски изасланици велике заслуге Бранковића за хабзбуршки дом. Бранковић је, каже се у молби, већ у Цариграду радио у споразуму с царским резидентима Ренигером и Киндзбергом. У споразуму с њима, изабран је и миропомазан Бранковић за српскога деспота, па је као такав, у договору с царем, имао да побуни подјармљене хришћане против Турака. У место признања, Бранковић је смештен у нездрав стан у Бечу. С обзиром на велике заслуге Срба у боју код Сланкамена, моле изасланици да се Бранковић ослободи. Ослобођење

деспотово, каже се у молби, утешити Србе не само под окриљем царевим, него и оне који су остали у Турској.

Изасланици, у тој ствари, обратили су се и принцу Лују Баденском и кардиналу Колошићу. Како одговор на ове молбе није стизао и како није било много изгледа да ће се ово питање брзо решити, утицао је Бранковић на изасланике нека настоје код Ратног Савета да се исели из спитала и да му се одреди годишња потпора. Цар је овај захтев прихватио и наредио, 6 маја 1692, да Дворска Комора исплаћује Бранковићу, у тромесечним обрацима, 1000 форината годишње. Неколико дана после тога, наређено беше Дворском Ратном Савету да пресели Бранковића у гостионицу код «Златног Медведа» на Флајшмаркту.

Када је Бранковић пресељен код «Златног Медведа», постављена беше поред њега стална оружана стража. Она је имала пажљиво да мотри ко му долази и да га прати, када буде излазио. Ова стража, наравно, неугодна беше и за Бранковића и за српске изасланике. Због тога су уложили протест, тражећи поново да се Бранковићева ствар што пре узме у поступак, а он, уз потребну кауцију или таоце, пусти на слободу. Сем тога, изасланици су тражили да се Бранковићу допусти да може пред царем лично заступати и своју ствар и интересе српског народа.

Ови захтеви, поднесени 19 августа 1692, показују да су изасланици били огорчени и веома одлучни. Али, Двор није хтео да попусти. Као и раније, и сада се лепим речима одговарало да ће се Бранковићева ствар узети у претрес, чим државни послови буду допустили. На захтев српских изасланика да се Бранковић, уз кауцију или таоце, пусти на слободу одговарало се, да је Бранковићу, и раније, који пут, допуштено било да се слободно креће. Сада, пак, даће му се стално таква дозвола. На тај начин моћи ће он, у свако доба, обраћати се на председника Дворског Ратног Савета, графа Ридигера Штаремберга који ће, опет, са своје стране учи-

нити све што буде нашао за потребно. Бранковић се лично не може пустити пред цара, јер је под истрагом која није ислеђена. Међутим, народу ће бити допуштено да искористи у народним пословима Бранковића и у затвору тако, што ће се Бранковићу допустити да писмено формулише и предлаже народне жеље и да их покурује преко посредника.

Бранковић је, заузимањем српских изасланика, ипак доста постигао. Ако не потпуну слободу, стекао је, ипак, извесну могућност кретања по Бечу и право мешања и утицања на послове српскога народа. Али Бранковић је, из дојакошњег развоја његова питања, почео увиђати да се неће тако брзо ослободити Беча. Због тога је гледао да се што удобније намести у гостионици код «Златног Медведа.» Преко српских изасланика тражио је он да му Ратни Савет за послугу, из Ердеља и Влашке, изда путне листове, а исто тако и допуштење за сеобу неких својих ствари оданде. Бранковић је, дакле, обезбедивши себи сталну новчану потпору, желео имати што лепши намештај и што више пратње и послуге, како би се, и својима и странцима, што сјајније могао приказати као граф и наследник старих српских деспота.

У то време, некако, дошао је у Беч из Влашке његов рођак Сава Бранковић, по свој прилици отац Јована Бранковића Липовца бога, после тога, стално видимо уз деспота Ђорђа Бранковића.

Патријарх је, поред признатога права јурисдикције над вернима у грађанским споровима, своју власт још више желео да осважи. Он се брзо почео да истиче и као врховни поглавар српске милиције, сматрајући да му је потчињен чак и подвојвода Јован Манастирлија. Патријарх је имао знатна учешћа у организацији српске милиције пред битку на Сланкамену. После битке на Сланкамену, у јулу 1693, јавља се из Будима, како је патријарх готов да образује још два нова пука, један пешачки и један коњички. Ови пукови требало је да иду

на западно бојиште, јер је командант западне војске, маркграф Баденски, уочио ратне способности Срба у боју код Сланкамена 1691. Маркграф Баденски тражио је српске трупе за западно бојиште и 1694 и 1695. Врбовање српских трупа вршено је, 1693, преко патријарха, али, по свој прилици, да је тако било и идућих година. Увлачење српског патријарха у војничке ствари није тада било ни мало необично. У то време Бечки Двор је, на основу утврђене новчане погодбе (капитулације или конвенције), појединим некусним ратницима поверавао формирање пукова. Ова лица старала су се за опрему и исхрану тих пукова, па су чак именовала и офицере у тим пуковима. У Бечу су, према томе, сматрали патријарха за старешину тих пукова, а патријарх је, опет, присвајао себи право да именује српској милицији војне старешине који су, поред војне, имали и судску надлежност. Тако је патријарх Арсеније III издао, 7 јуна 1692, диплому за капетана Живка. Заслугом царскога оружја, каже патријарх, сила турска подрмана је. Српски скиптар почео се дизати, па су и Срби дошли до свога деспота, својих «обрштара», војвода, капетана и кнезова. Стога патријарх јавља вишим и нижим војним чиновима да је, на место умрлога капетана Трифуна, потврдио избор Живка за тителског капетана. Ако је овај капетан Живко примио ову дужност, онда је он на челу Титела био само кратко време, јер је лети, 1694, јуначки бранио Тител од Турака капетан Стефан Продан-Штета.

Овакво држање патријарха Арсенија III непријатно беше изабраном деспоту Бранковићу. Да покаже како именовање војних старешина и утицање у грађанске спорове припада њему, издао је Бранковић, 26 јануара 1693, у Бечу диплому за митровачког капетана Тому Колашиновића, давши му чин пуковника. Као и сличне дипломе хабзбуршких владара, Бранковићева диплома почиње са интитулацијом (Ми Георгије Бранковић, милостију божијеју самодржавни деспот земљи славеносрпској и всего Илирика), промуглацијом, арен-

гом, па наставља са вараџијом, диспозицијом, санкцијом, короборацијом, да заврши, најзад, са датирањем.

Овај Тома Колациновић није дуго уживао чин пуковника. У априлу, 1694, рацка милиција у Мартоношу, на Тиси, побуни се против њега, те га уби. 1 маја 1693 објавио је Бранковић, преко свога «дворинога писара», Јована Алексијевића, клиру и народу да је, још раније, наредно Арађанину Атанацковићу, као сада што заповеда Радивоју Рајковићу и Тодору Срдановићу да се, у своје парничењу, имају обраћати само његовим судијама. Ако, пак, не буду задовољни са њиховом пресудом, нека своју ствар изнесу пред њ да је он коначно реши.

Као што се види, Бранковић се у заговору непрестано сматрао старешином српскога народа, што је само отежавало решење његова питања. Али, Бранковић није губио наде. Када је, у пролеће 1693, пуковник Никола Димитријевић, са још неким српским изасланицима, дошао у Беч да се жали на повреду привилегија и на разрезани ратни прирез, поднео је он, по диктату Бранковића, молбу цару да се Бранковић пусти на слободу. У Бечу су тада, после неуспеха у г. 1692, носили се мишљу да с пролећа 1693 почну енергичну акцију против Турака. Нови командант, херцег Карло Евген од Кроа — ранији генералисим Баденски добио је команду на француском бојишту — имао је задатак да у току 1693 пошто пошто освоји Београд од Турака. Бранковић је ово знао, па је желео да то расположење искористи за себе. Лакомислен и нереалан, мислио је да ће доћи најлакше до слободе тако, ако цара убеди да њему преда команду над српском милицијом. Нико други од деспота, каже се у молби пуковника Димитријевића, не може боље окућити Србе за борбу с Турцима и Татарима, за коју је борбу српски народ позван више него и један други народ.

Као и раније, тако је и ова молба остала без резултата. Бранковић, истина, каже да је његово питање покренуто било и у скупштини земаљских сталежа. По-

тврде за ово нема, али не би било немогуће. Можда су се на сабору аустријских сталежа чули гласови незадовољства због непрестаних ратних намета? Можда их је било који су предлагали да се главни терет ратовања свали на Угарску и на Србе, којима би, да се боље расположе за ратовање, требало поставити за команданта интернираног деспота? Ово је могуће, али није тачно Бранковићево казивање да је цар, тада, решио био да се Бранковић ослободи и постави за заповедника српске милиције. Бранковић је и надаље остао интерниран у гостионици код «Златног Медведа».

И ако су у Бечу за рат с Турцима на Србе много рачунали, ипак се бечки меродавни кругови никако нису могли свикнути да на Србе гледају као на једну компактну, мање више автономну целину. Због тога су Срби, одмах по доласку, дошли у општар сукоб с представницима грађанских, војних и црквених власти. Српски трговци и занатлије, настањени поглавито по варошима, тражили су, позивајући се на привилегије, да се ослободе царине и дажбина. Поред тога, на туђем тлу, желели су да спроведу бољу и јачу организацију свога еснафског уређења. Српски сељаци, језгро милиције, нашли су се пред опасношћу да буду уврштени у бесправни ред јобања који су кулчурили црквеној и световној властели. У опште, положај српскога сељака био је тада врло тежак. У нади да ће, с успехом царског оружја на југу, бити враћени на своје старо огњиште, већина тадашњих српских сељака није подизала чврсте станове. Становало се под шаторима и у земуницама, а земља се обрађивала тек онолико, колико је потребно било за исхрану. Појмљиво је онда, што су српски сељаци, у нераду и очекивању ратовања, сваки час чинили изгреде. Српски трговци, опет, у честим сукобима с Мађарима и царским властима, чинили су, кадито, услуге и самим Турцима. Српски клир, пак, сударио се, одмах првих дана, са римокатоличким клиром који, из верских, а још више материјалних разлога, никако није хтео триети поред себе

јерархију друге вере. Римски клир је био толико агресиван да је, у октобру 1693, придобио за унију свештеника Петра Љубибратића, кога папа именовала за сремског унијатског бискупа. Због тога су Срби често долазили у Беч да се ту же, дочекивани онде чешће погрдним речима и с подсмехом. Но Срби се нису дали збунити. Због увреда, које им је, 1693, навео жупан Лице и Крбаве, Дубровчанин, граф Ричарди, траже они задовољштину. У исто време захтевали су они да им се њихов деспот пусти на слободу. Све је ово, наравно, непријатно утицало на бечке политичке и војне кругове. Тражило се, стога, начин да се положај Срба у Монархији стави на другу основу. Генерал Хајзлер предлагао је да се Срби, за време ратовања, ослободе дажбина и пореза, али да се способни за војну службу издвоје у чете и ставе под немачку команду, а остали, као земљорадници, да се населе између Дунава и Тисе, у т. з. Куманско Поље. Овај предлог добро беше примљен у Бечу, само се онде нашло да се овакве мере морају изводити веома пажљиво. Почетак је учињен у позну јесен 1693, када су подвојводу српског, Јована Манастирлију, ставили под команду генерала Гвидобалда Штаремберга.

Стављање рацке милиције под царске генерале, намеравања колонизација Срба, којом би се компактност српске нације разбила, узбунили су српску јерархију и народне прваке. Због тога је патријарх одмах похитао у Беч. У великој невољи сетио се он Бранковића који му је, као учен и окретан човек, могао помоћи саветима. На састанку с њим, удешено беше да Срби најодлучније траже за себе одвојено земљиште.

У разговору патријарха с Бранковићем свакако је било говора и о Хровници, на којој је тада Бранковић радио. Патријарх је, како се то види из Бранковићеве уводне речи у Хронику, наваљивао на Бранковића да прионе јаче око писања Хронике, како би њему и српским првацима дао што више материјала за одбрану вере и народних захтева у Монархији. Патријарх је, одмах

после тога, упутив још и молбу цару за Бранковићево ослобођење, похитао на југ, те је у споразуму с Манастирлијом, сазвао у јануару 1694, народни збор у Баји.

Нагло повлачење царске војске испод Београда, 10 септембра 1693, и уопште млако вођење рата с Турцима, говорило је јасно да се Срби неће тако брзо вратити у своју стару отаџбину. С друге стране, досадашњи сукоби с Мађарима, царским властима и римокатоличким клиром очито су показивали да верска самоуправа није довољна да заштити народ од навале страног елемента. Да би се избегли сукоби са странцима, дошло се на идеју да се за Србе тражи одвојена територија под парочитим условима. И патријарх и клир, и народни главари, научени невољом, прихватају сада, у главном, ону идеју коју је Бранковић заступао од почетка својих преговора с ћесаревцима. Тако је онда на народном збору у Баји донесена одлука да се тражи од цара посебна територија за Србе у т. з. Малој Влашкој, т. ј. у пределу између Саве и Драве. Мала Влашка, насељена доста густо Србима у 16 и 17 веку, тако да се Славонија са Сремом, кадшито, назива Расцијом, тражена је, по свој прилици, због тога што су се оданде најбоље и најлакше могле одржавати везе са балканским Србима под Турцима. На тој територији имали су се, по захтеву збора, Срби населити привремено као војнички организована целина са привилегијама, под управом патријарха, подвојводе и осталих главара, признајући једино врховну власт цара Леополда I.

Одлуке бајског збора забринуле беху много бечке политичке и војне кругове. Командант Осека, граф Гвидобалд Штаремберг, жалио се Ратном Савету да је Манастирлија сазвао овај збор без његова знања и одобрења. Ратни Савет укорио је због овога Манастирлију, наредивши Штарембергу да добро мотри на рад народних првака. Сви у Бечу, међутим, беху сложни у том да треба приступити решењу српског питања. Само док су једни били за то да ово питање треба решавати у споразуму с патријархом и подвојводом, дотле су други, особито ге-

нерал Хајзлер, говорили да ово питање треба решити само у интересу царског дома, без обзира на патријарха и подвојводу. Ово друго мишљење заступао је и римокатолички клир, а нарочито кардинал Колонић, који није хтео да чује о изнимном положају Срба у Монархији. Већина политичких фактора у Бечу делила је мишљење генерала Хајзлера и кардинала Колонића. Међутим, у Бечу су тада озбиљно се носили мишљу да, предајом команде старом фелдмаршалу Капрари, поправе грешке из прошле године у ратовању с Турцима, те нису хтели вређати Србе, на чију су помоћ били упућени. Али, ипак, захтев српски није био у целини усвојен. Малу Влашку не хтеде Двор дати Србима стога, што се није желело да се Срби густо населе у једној покрајини која је, и иначе, била тада прилично насељена, те, према томе, довољно способна за одбрану границе од Турака. Патријарху и Манастирлији, који на позив стигоше у Беч негде с почетком маја 1694, пућени су крајеви између Тисе и Дунава. Цар се нада, истицао је Ратни Савет, да ће српски народ прихватити ово пресељење, јер су крајеви које добива плодни, zgodни за земљорадњу и становање. Међутим Ратни Савет ни једном речи није одређивао државноправни положај Срба на новој територији према круни угарској. Патријарх и подвојвода изјавили су да би српски народ највише волео да се насели у Славонији. Услед енергичнога држања патријарха и подвојводе, Ратни Савет морао је донекле да попусти. У представци цару, Ратни Савет предлагао је да се један део Срба, због одбране границе, пресели у Булинско Поље, у дистрикт арадеки, јенопољски, освојен у пролеће 1693, и халмађски, између Мориша и Кереша, а други део, у т. з. Малу Влашку т. ј. Срем и Славонију. Ратни Савет обећавао је, даље, у име царско да ће Срби бити једино потчињени цару и слободни од сваке племићке и жупанијске власти. Иначе, цар ће се старати да се Срби, што пре, врате у своју стару отаџбину.

Енергично држање патријарха и подвојводе толико је огорчило силовитог ратног комесара, генерала Хајз-

лера, да је, пред крај 1694, предлагао Ратном Савету, да би српски народ требало одвојити од патријарха и подвојводе и обојицу збацити са њихова достојанства. Ратни Савет није смео прихватити овај предлог Хајзлеров. Он истиче да се привилегије морају поштовати, али одмах додаје да би врло радо видео, ако би се патријарх и подвојвода могли одвојити од народа. Бечки Двор је Србе требао, и због тога чинио је уступке. Али, чим је потреба за Србима престала, прелазило се лако преко свечано даних обећања. На крају крајева, Срби нису добили одвојено земљиште, нити своје народне власти.

Бранковић је, како је више речено, учествовао у овим важним српско-хабзбуршким преговорима. Као и у г. 1690, тако и сада његова личност остаје у позадини, али овога пута он је био онај који је подржавао српске прваке да не попустијају од захтева одвојене територије за Србе.

Занимљиво је да је баш те бурне године један српски свештеник из Босне написао на латинском, не без утицаја Ђорђа Бранковића, и посветио цару Леополду један спис који се бавио заточеним деспотом Бранковићем. У том спису доказује он да Бранковић потиче не само од старих српских деспота него, преко ових, и од старих Немањића, па се моли цар да призна Бранковићу његове наследне земље. Овај спис дошао је до руке историчу хрватском Ритеру који је становао, такођер, у гостионици Донеровој код Златног Медведа. Ритер, који је већ био огорчен на босанске Бранковиће, напао је и на Ђорђа Бранковића, доказујући у свом спису, који је такођер посветио цару Леополду, да се стара српска деспотска лоза већ одавна угасила. Није немогуће да се патријарх, тражећи сарадњу учених људи, састајао тада у Бечу и са Павлом Ритером.

Патријарх је, оставши до пролећа 1695 у Бечу, тражио од цара нека нареди властима да епископима, које је он поставио, не чине сметње у вршењу њихових функција. Поврх тога, патријарх је желео да се регулише и

питање десетка који је римокатолички клир тражио од православних Срба. Патријарх је, сем тога, поставио нове епископе на основу старе праксе и у духу добивене царске привилегије.

Поступак патријархов запрешастио је најближу околину цареву. Кардинал Леополд Колонић заступао је мишљење да у Угарској нема места за две вере, јер је цар примио Србе у Угарску с тим да пређу у римокатоличку веру. Како они не пристају на то, цар ће их толерирати само у околини Будима.

Пошто је на тај начин сузио, противно привилегијама, патријархову јурисдикцију на околину Будима и Сентадереје, напада кардинал патријарха што спречава рад римокатоличке пропаганде на унији Срба. Из политичких разлога, такођер, не би се смело допустити патријарху обављање каноничке визитације по Угарској и Хрватској. Патријарх је, каже Колонић даље, вршећи каноничку визитацију по Хрватској, опкољен оружаном пратњом, као неки световни поглавар, ударио намете на тамошњи народ, те прибрао крупне и ситне стоке у вредности преко 12.000 талира. Опасност је за државу, наставља кардинал, ако се многобројни Срби буду поводили за једним човеком и њега слушали. Патријархов поступак задаје бриге тим више, што је стално у преписци с ухапшеним Бранковићем, који претендује на царске територије, а за чије се ослобођење патријарх заузима. С тога кардинал предлаже да се патријархова јурисдикција ограничи само на нове дошљаке у околини Сентадереје, за које је царска привилегија, од 1690, управо и издана, док привилегију од 1691, издајану преко Угарске Дворске Канцеларије, не помиње ни једном речи.

Цар Леополд I, иако је делио мишљење кардинала Колонића, није га усвојио. Услед смрти султана Ахмеда, 6 фебруара 1695, и доласка на престо ратоборнога Мустафе II, у Бечу се много страховало од Турака, а од Срба много очекивало. Због тога је цар, привилегијом од 4 марта 1695, призвао патријарху неокрњено старо право

именовања епископа, као и новим епископима право каноничке визитације, али без повреде права римокатоличкога клира, чиме су, наравно, остала отворена врата пасиљу и злоупотребама. Сем тога, цар је Србе ослободио од давања десетка римокатоличком клиру с тим, да се од тога десетка издржава православни епископат.

Водећи преговоре с царем, патријарх је био у споразуму с Бранковићем, који му је помагао својим знањем наше прошлости и познавањем прилика на двору у Хабзбуршкој Монархији. Но Бранковић је гледао да боравак патријархов некористи тако, да се и он заузме код цара за његово ослобођење. Бранковић је настојавао да се његово питање реши што пре због неприлика које је имао у гостионици код «Златног Медведа» на старом Флајшмаркту. Гостионичар, Андрија Довер, примио је натуреног госта с великим неповерењем. Неповерење према Бранковићу обрнуло се брзо у бригу и страх, када је Довер опазио да стража има непрестано пред очима новог госта. Бранковић, опет, као деспот са послугом и својим «дворним писарем», претеран је био у својим захтевима, иако је био неуредан платиша. Поред тога, због Бранковића, долазила су у гостионицу многа лица која су се Доверу чинила сумњива и подозрива. Све то утицало је на Довера толико да није бирао средства да се ослободи наметнутог великог али веселог господина.

Бранковић је настојао да се и те неприлике спомену у молби цару, надајући се да ће, можда, и то утицати да се његово питање што пре узме у поступак. Поред патријарха, епископ Исаија поднео је 1695 молбу за ослобођење Бранковића, али сви кораци беху узалудни. За дивно чудо, како Бранковића, крај свих неуспеха, никако није напуштала нада да ће се ослободити. Његове наде подржавало је то да га је српски народ признао и прихватио. Ценећи ту околност, пазио је и трудни се да никако не прекида везе с народом и његовим првацима. Српски народ требало је, стога, стално одржавати у уверењу да је он, збиља, прави и несумњиви деспотски потомак и већ одавна милопомазани деспот српски. Због

тога је Бранковић и написао, 1696, учено излагање о том, па га подметнуо патријарховом намеснику, Митрофану Поповићу, који се тада бавио у Бечу. Бранковић је, да објасни и докаже чак и будућим поколењима своје деспотоко порекло, предузео да пише своју велику Хроником, у којој највише говори о својим прецима и себи. Што год је, дакле, могло допринети његово ослобођењу, све је то Бранковић гледао да искористи. Међутим, догађаји доле на југу, током 1695 и 1696, нису се повољно развијали по цара Леополда I. Нови султан, Мустафа II, кренуо је крајем јуна 1695 из Једрена, са намером да преотме од цара недавно освојене тврђаве Липову, Лугош и Карансебеш, па оданде да провали у Ердељ.

Царева војска, са којом је командовао млади и неспособни изборни кнез саски, Фридрих Август, имала је задаћу да освоји Темишвар. Због тога је и заслужном генералу Ветеранију наређено било да са својом војском из Ердеља помогне ову акцију царске војске. Међутим, Турци беху брзи. 25 августа прешли беху Дунав код Панчева, заузели на јуриш, 7 септембра, тврђаву Липову на Моришу, па се повукли према Темишвару. Турци су се, наиме, бојали да се не би нашли између две хришћанске војске, једне, која је под Фридрихом Августом прешла Тису и ишла према Араду, и друге под Ветеранијем, која је од Лугоша могла кренути према Араду. Како, међутим, београдски паша беше узео Тител на Тиси, којом приликом погибе храбри капетан Стефан Продан-Штета, повукао се изборни кнез саски журно од Арада ка Сегедину, не обавестивши о том генерала Ветеранија код Лугоша. Када су Турци ово сазнали, бацнише се свом снагом на Ветеранијев корпус код Лугоша, те га потукоше до ноге. Том приликом погибе стари заслужни генерал Фридрих Ветерани. Лугош и Карансебеш падоше у турске руке, те се јувачни султан Мустафа II у тријумфу поврати у Цариград.

Срећа беше по цара Леополда да, овога пута, победоносни султан Мустафа није ни покушао да искористи победу и учврсти се у Ердељу.

У Бечу су увиђали неспособност младога изборнога кнеза саског. Мислило се позвати са западног фронта опробаног генераллајтнанта, маркграфа Баденскога. Али утицајни кругови нашли су да ће по опште интересе боље бити ако се маркграф и на даље задржи на фронту према Французима. Маркграф Баденски предлагао је за врховнога команданта према Турцима принца Евгена Савојскога. Но како је он био још врло млад, а без јаких веза, остала је за г. 1696 врховна команда опет на изборном кнезу саском, коме је, као и прошле године, упућен био као саветник стари и искусни фелдмаршал Капрара. И овога пута требало је покушати са освојењем Темишвара. Као и ранијих година, почеле су и ове године ратне операције веома позно. Да је било више средстава, да је снабдевање било боље организовано и да је било више јединства у команди, можда би царске трупе освојиле Темишвар, јер је султан Мустафа II тек крајем јула 1696 стигао у Београд. Међутим, царске трупе опселе су Темишвар тек 3 августа, и то само с половином тешке артиљерије, док је друга половина остала под Арадом. Извештен да се Турци од Панчева крећу у правцу Темишвара, кнез Фридрих Август напустио је 19 августа опсаду Темишвара и ударио у правцу југозапада. 26 августа сукочише се обе војске на реци Бегеју. И једна и друга страна имале су велике губитке. На аустријској страни погибоше генерали Хајзлер и Полант, те се кнез Фридрих Август повуче према Бечкереку, а султан Мустафа II према Београду. И та година, дакле, свршила је с потпуним неуспехом Хесареваца.

Цар Леополд I, заморен дугим ратовањем на два фронта, желео је мир. Али, после неуспеха с Турцима, није се могло мислити на поље повољне услове мира. Требало је да царева војска забележи неки крупан успех према Турцима, па да ратоборни султан Мустафа II пристане на преговоре о миру. Да би успех према Турцима био сигурнији, требало се обазрети за новим савезником. Како је Петар Велики желео да избије на

Азовско и Црно Море, вољан беше да, после неуспеха у г. 1695, склопи савез с царем Леополдом. Тако је онда посланик цара Петра, Кузма Никићин Њефимов, потписао, 8 фебруара 1697, офанзиван савез против Турака на три године с царем Леополдом I и Млетачком Републиком. Услед тога, с пролећа 1697, почеле су у Бечу журне спреме против Турака.

У Бечу су осећали добро да су неуспеси прошле године дошли добрим делом због неспособности генералисама, изборнога кнеза саског, Фридриха Августа, и неслоге међу генералима. Срећа беше што се на упражњени престо пољски смрћу краља Јована Собјеског, 17 јуна 1696, јавио као кандидат саски кнез Фридрих Август. Његову кандидацију помагаше свом силом цар Леополд I насупрот принцу Лују д' Конти, кандидату францускога краља Луја XIV. Тако је онда команда над војском против Турака поверена била, 5 јула 1697, генијалном младом принцу Евгену Савојском. И ако је принц Евген стигао у табор царске војске код Колута на Дунаву тек 12 јула, предузео је одмах најенергичније мере за утврђење Петроварадина и Сегедина, као и за правилно снабдевање војске на Дунаву и Тиси. 17 јула кренула је војска у правцу Петроварадина, па се, 5 августа, утврдила код Ковиља. Султан Мустафа II прешао је Дунав код Панчева, па је одмах, поред дунавске флотиле, упутио и један одред своје војске у правцу Титела да спречи царској војсци прелаз преко Тисе, како би он не сметано могао провалити у Ердељ и горњу Угарску. Оставивши један одред своје војске код Титела, принц Евген удари 22 августа на север, да би спречио Турцима прелаз преко Тисе и да би се спојио с командантима царских трупа у горњој Угарској и Ердељу. Пошто је султан Мустафа II сузбио одред царске војске код Титела, те су сви знаци говорили да ће свом снагом напасти на Петроварадин, појурио је принц Евген хитно с Тисе на Дунав, преко пута од Петроварадина. У нади да ће сада, без икакве сметње, прећи Тису, кренуо је

султан Мустафа II од Ковиља у правцу Сегедина. Но одлучни принц Евген појури за њим. Он га стиже у моменту када је султан с војском, испод Сенте, прелазео Тису. Момент за напад беше добро изабран. Турци беху потучени до ноге 11 септембра. Велики везир Елмас Мухамед, неколико паша и санџакбегова остадоше на бојном пољу, а султан побеже у правцу Темнишвара. Цару Леополду донео је вест о великој победи код Сенте принц од Водмона већ 14 септембра, и цар Леополд, узбуђен, пише писмо своје зету, пфалачком графу Јовану Вилхелму: «Ја сам се данас толико обрадовао и ја сам толико узбуђен да, ево је већ повоћ, никако још нисам у стању да напишем неколико редака.»

Када је принц Евген стигао у Беч, 17 новембра, предао је цару државни печат који је нађен у недрина погинулог великог везира.

Пошто се у Бечу тада говорило да ће царска војска идуће године ударити на Београд, па одатле опет продирати на југ, оживела је у Бранковића нада да ће се његово стање изменити. Његове су наде биле оправдане у толико, што га српски народ никако није заборављао. Тако су, у јесен 1696, Срби из Славоније поднели молбу за његово ослобођење. На Бранковића мислили су Срби током 1697, када им је стање у Угарској било веома тешко. Те године, лети, тражила је Угарска Дворска Канцеларија, у пркос цареву патенту од 4 марта 1695, да Срби подносе све жупанијске терете, што је Србе много огорчило. Бранковић се те године веома обилато користио дозволом да преко председника Ратног Савета интервенише и у корист народа и у своје интересу.

Када су, после победе код Сенте, патријарх Арсеније III и Манастирлија похитали у Беч и тражили да се обнове «рачке привилегије», састали су се они с Бранковићем. Патријарх је, том приликом, под утицајем Бранковића и Манастирлије, тражио од цара дозволу за подизање гимназије. Сем тога, Бранковић је нављивао на патријарха да прими и поднесе цару његову

молбу за ослобођење. И када је патријарх обећао да ће лично предати цару молбу, дао се Бранковић на састављање нове молбе цару. «Зар је право, каже Бранковић, да и даље, на правди Бога, страда човек, чије су власи већ прогрушане и чије је тело ослабило од патњи у затвору. Зар је то награда, кличе он болно, за онолике услуге, учињене држави дошлицањем с отоманске Порте?!» Зар да се, због лажне доставе једнога или другог лица, држи девет година у затвору човек који је своју љубав и оданост дому аустријском показао тако, што је силне хиљаде православних превео у поданство царево?!» Стога он, скрхан и сломљен старац, моли цара да се смиљује и пусти га на слободу, да му даде неко место, где би могао отпочинути, да му врати натраг његова имања у Ердељу, или да му, место њих, даде нека друга, како би могао живети. Најпосле, што је врло карактеристично, моли цара да му призна предикат Палеолога, на који има право по материној лози. Поред молбе, предао је Бранковић патријарху и списак својих имања у Ердељу и Угарској.

Патријарх је примно и једно и друго, предао их царевој канцеларији, али, изгледа, да се баш није особито заузимао за ствар Бранковића. Од толиких Бранковићевих претензија на балканске земље и поседе у Угарској и Ердељу, цар је био вољан признати му само право на кућу у Алвинцу, у Ердељу!

Али, иако је Бранковић сваке године низао неуспех за неуспехом, овај жилави човек није малаксао. Тога лета, 26 јуна 1698, стигао је млади руски цар Петар из Холандије у Беч. Оригинална личност даровитог руског владара заинтересовала је не само бечкога султанског, у опште, читаву европску јавност. Цар Петар, срушивши амбициозну сестру Софију, прегао беше свом снагом да реформише руску војску и створи руску флоту. Поред Балтичког Мора, излаза за западну Европу, требало је за јачи привредни развој Русије избити на Азовско и Црно Море. У ту сврху направио је цар

Петар офанзивни савез с царем Леополдом против Турака у фебруару 1697. Али, да се руско друштво спреми за извођење тих великих задатака, требало је стару, патријархалну и оријенталну Русију преобразити из основа, те пренети онамо напредне уредбе из западне Европе. У ту сврху предузео је цар Петар 1697 и 1698 свој пут по Европи. Петар Велики остао је у Бечу више од месец дана. Својим оригиналним, који пут неотесаним и безобзирним понашањем изазвао беше, кадито, задржати дворских кругова у Бечу. Одмах по доласку, уложио је он протест што је цар Леополд I с Млетачком Републиком почео преговоре о миру с Турцима, а да он, као савезник, о том није био извештен. Цар Петар био је противан миру с Турцима, јер му је било стало да протме Керч на јужној обали Азовског Мора. Али, чешки канцелар, свемоћни граф Квиски, наваљивао је свом снагом да се преговори с Турцима почну што пре. Тако је онда цар Петар морао попустити, оставивши Прокопија Богдановића Возњићина да учествује у преговорима с Турцима.

Долазак моћног православног цара оживео је Бранковића. Он је гледао да вађе начина да обрати на себе пажњу царевој, те да посредовањем његовим дође, најзад, до толико жељене слободе. Бранковић у својој Хроници прича да се у Бечу састао с царем Петром, да је клекао пред њим и молио га да се за њ заузме код римског цара Леополда. Он, даље, каже да му је цар Петар и обећао то, рекавши му: «Христа ради све учињу!» Међутим, из других, сигурнијих података поуздано знамо да до тога састанка није дошло. Тај састанак измислио је Бранковић, у намери да себе што више подигне у очима будућих поколења, за које је, унапред, и писао своју Хронику. Но, нема сумње, да су се Бранковић и патријарх Арсеније састали с руским посланицима у Бечу 9 јула, дакле за време бављења цара Петра у Бечу. Тада је православљу у Монархији, још више него пре десет година, претила опасност од уније. Римокатоличка

пропаганда била је толико жива да је, тога лета, придобила за унију јегарскога епископа Јеврема Бањанина. Православље је, и иначе, без обзира на привилегије, непрестано било гоњено од стране римокатоличкога клира, племства, војних и коморских чиновника. Помоћ угроженом православљу могао је пружити само велики православни цар московски, на кога су Срби, већ од дуго времена, гледали као на заштитника и изданинога приложника. Није онда чудно што је патријарх, у споразуму с Бранковићем, пристао да се обоје скупа састану с руским послаником Возњициним. Возњицину је, поред молбе за Бранковићево ослобођење, изложено било и тешко стање православних у Бесаревини.

Патријарх је, убрзо по одласку цара Петра, отпутовао, такођер, из Беча, оставивши онде, као свога заступника, протосињела Атанасија из Пећи. Патријарх је, при одласку, опуномоћио Бранковића да, споразумно с Атанасијем, ради код руског посланика и надаље у интересу српске ствари. Тако је онда Бранковић написао писмо Возњицину 5 октобра 1698, писано, тобоже, у Сечују а потписано од патријарха. У том писму жали патријарх што се није могао састати са Возњициним који је, због преговора с Турцима, путовао доле на југ. Друго писмо патријархово Возњицину, од 18 децембра 1698, из Сентадреје саставио је, такођер, Бранковић, а тако исто и молбе протосињела Атанасија из 1698 и 1699 године. У споразуму с патријархом, Бранковић је упутио једно интересно писмо Возњицину. У том писму моли га да тражи од моћнога тумача на Порти, Александра Маврокордата, с којим ће се састати приликом преговора о миру, да утиче на Порти, да се патријарху Арсенију изда хатишериф на патријарашки престо у Пећи, како би се могао онамо вратити. Возњици је, по жељи патријарховој, упутио турским изасланицима, у истој ствари, писмо на латинском језику, те је лако могуће да је чак и концепт овога латинскога писма саставио сам Бранковић.

Овакав жив рад није о стао без последица. У Руси се, баш за владе цара Петра Великога, пробудило живо интересовање за дунавске православне земље. С тога је Возњици, поводом ових молби, а свакако по раније добијеном упутству од цара Петра, предузео кораке за одбрану православља у Хабзбуршкој Монархији и ослобођење Бранковића. Пошто је, крајем јануара 1699, склопљен био у Сремским Карловцима мир између цара Леополда I и Млетачке Републике с једне и Турске с друге стране, вратио се Возњици у Беч. Чим је онамо стигао, заузео се на Бечком Двору за православне и Бранковића.

Одговор бечке владе стигао је већ у марту 1699. Интервенција Возњицина беше веома непријатно примљена у Бечу, што се види и по одговору бечке владе. Руском посланику одговорено беше с прикривеном срџбом да ће патријарх и његови верни уживати, као и до сада, сигурност и слободно исповедање вере, али, за то, цар Леополд изриче наду да ће и московски цар бити толерантан према римокатолицима у Москви, односно да ће допустити језујитима слободан долазак у Русију. Што се тиче Бранковића, цар Леополд гледаће да се о њему што боље и тачније обавести, па ће онда његову ствар тако решити како то жели руски цар.

Као и раније, и сада се одлагало решење Бранковићева питања. Али Бранковић, коме је Возњици предао тај одговор, могао је ипак бити задовољан њиме, јер је цар Леополд I обећавао да ће његово питање решити по жељи рускога цара.

XV.

КАРЛОВАЧКИ МИР 1699. — ЦАРСКА ОДЛУКА
ДА СЕ БРАНКОВИЋ ПРЕСЕЛИ ИЗ БЕЧА.

Миром у Ријсвику, јужно од Хага, 30 октобра 1697. дакле неколико недеља после славне победе над Турцима код Сенте, прекинута беше дуготрајна борба између Луја XIV и Леополда I. Али, и ако је тим миром Хабзбуршка Монархија добила потпуно слободне руке према Турцима, цар Леополд I. није забележио никакав крупнији успех у г. 1698. Монархија је била, дугим ратовањем на два фронта, потпуно исцрпена. Пукови, проређени последњим биткама, попуњавали су се великом муком. Једини је неуморни принц Евген предлагао да се 1698 покуша освојити Београд. Већина, пак, царских саветника предлагала је мир с Турцима који, под утицајем Енглеске и Холандије, вољни беху да почну преговоре. Због тога је ратна акција царске војске, у августу и септембру 1698, била веома млака. У Срба је, стога, све више преовлађивало уверење да се неће скоро вратити у стару балканску отаџбину.

Карловачким Миром, 26 јануара 1699, утврђене су дефинитивно до сада промењиве и несигурне границе између Турске и Хабзбуршке Монархије. Читав Ердељ и Угарска, без Тампшскога Баната, највећи део данашње Хрватске, Славоније и Срема припали су Хабзбурзима, те су, после 16-годишњег ратовања, Сава, Дунав, Тиса и Мориш остали као утврђена граница између Порте и цара Леополда I. После дугих напора, благодарећи Римској Курији, својим савезницима и, пред крај ратовања,

и помоћи српској, створио је цар Леополд I Аустријску Монархију, која се нарочито истакла као бранилац хришћанства према Турцима и тиме, по тадашњем схватању, стекла извесно право на даље продирање на југ.

После Карловачког Мира за Србе је јасно било да се неће више повратити на своје старо огњиште. Стога су они удвојеним напором радили на том да осигурају свој настали положај у Угарској. Положај Срба беше у толико критичнији, што је Бечки Двор намеравао тада да један део Срба из Горње Угарске пресели доле на југ као граничаре према Турцима, а остале Србе да подвргне жупанијској јурисдикцији. На тај начин мислили су у Бечу да задовоље мађарске племиће који се никако нису могли помирити са изнимним положајем Срба у Угарској. Срби, опет, позивали су се на царски патент од г. 1694, којим се Србима обећавало одвојено земљиште између Тисе и Мориша, у Срему и у Славонији. Да се ово одржи, кренуо је патријарх с неколико првака у Беч, и стигао онамо већ у пролеће 1699. Патријарх је, уложивши протест због повреде привилегија, постигао публикацију царског патента од 2 јуна 1699, којим се Срби у Срему узимају под царску заштиту. Неколико недеља након тога, 21 јула, издао је цар Леополд I још један заштитни патент, који је обухватио све Србе у опште. Том приликом обећао беше цар Леополд I нова станишта за Србе, али се тада пројектовани погранични систем на Сави, Дунаву, Тиси и Моришу није могао извести због финансијских тешкоћа.

Патријарх је, после овога, отишао у Будим. У Бечу је оставио протосињела Атанасија из Пећи и још неке прваке да, у споразуму с Бранковићем, траже и даље одвојено земљиште за Србе. Тако су онда, 23 августа 1699, протосињел Атанасије и пуковници Пана Вокић, раније заповедник српске милиције у Петроварадину, и Сава Николић поднели цару представку. У тој представи, коју је писао заточени деспот, спојио је Бран-

ковић vrlo vešto svoje interese s interesima srpskoga naroda. I ovaoga puta, ne propušta on da naglasi i podvучe neke svoje ideje, s kojima je izашao пред цара у г. 1688. С позивом на одредбе угарских краљева, Матије и Владислава II Јагелонца, Срби споре римокатоличком клиру право узимања десетка од православних. Код питања одвојене територије за Србе, мислио је Бранковић да ће пре успети, ако захтев српски поткрепи многобројним старим изворима и ауторима. Стога се он, наравно без много критике, позива на Касиједора, законе цара Јустинијана, Ивана Луцића, Георгија Хорног и «Космијску археологију» Готифреда да докаже како су Сремска Панонија и Тамишки Банат од вајкада били домовина Срба. Зато је, каже се у представци, право да те земље остану и у будуће српске. А остаће тако, ако цар те крајеве уступи Србима и ако деспота пусти на слободу, како би се овај могао ставити на чело српскога народа. Како је Бранковић прочитао у мађарскога историка Иштванфија да је дијадема српских деспота пренесена била у Беч за владе цара Рудолфа II, моли се цар да ту дијадему изда Бранковићу који је потомак српских деспота и по мушкој и по женској линији. Од Срба не треба, истиче се у представци, захтевати да плаћају прирез за зимске станове за војску, а српски ратни плем да се има између њих и разделити.

Да би ова опширна представка имала што сигурнији успех, дата је била српским изасланицима народна препорука коју је, такођер, саставно Бранковић. Сем тога, Божићу и Николићу дано беше и веровно писмо за царске министре.

Тада, када је Бранковић састављао ову учену представку, чији ефект код Дворског Ратног Савета не знамо, беше он у врло затегнутим односима са својим домаћиним Доном, сопствеником «Златнога Медведа». Ратни Савет сместио је Бранковића силом код Довера, уверавајући га да ће Бранковић онде остати само кратко време. Али, Доверу је брзо досадно незвани гост и непознати туђинац. Њега је нарочито збуњило то, што се

с Бранковићем уселила у његову гостионицу и стража која се у гостионици разуђурила као у својој кући. Поред тога, Бранковић стан није уредно плаћао, а стража, опет, чинила је чешће изгреде, тако да су се скоро сви посетници Доверове гостионице одбили. Довер беше у очајању. Пошто није могао иселити Бранковића, почео је да му пакости и пркоси. Надао се да ће Бранковића на тај начин натерати да напусти његову гостионицу. И збиља, у јулу 1700, досадно је Довер толико Бранковићу да је и Бранковић, најзад, упутно молбу заповеднику Беча, графу Штарембергу, да га исели од Довера. Штаремберг је, 24 јула 1700, обратио се Доњаоустријској Влади са захтевом да Бранковићу нађе други стан. Ова, опет, упути ову ствар Бечком Магистрату. Магистрат одби ову ствар од себе. Нека они, поручивао је Магистрат, који су деспота иселили из Спитала код Довера, воде и даље бригу о Бранковићу. Очајни Довер трчао је сада по Бечу не би ли Бранковића могао сместити у неки приватан стан. Али како ни један Бечлија не хте Бранковића примити, нашао је Довер стан за Бранковића на Шотен-бастии по 3 форинта недељно. На несрећу Доверу, Ратни Савет решио је у марту 1701 да Бранковић остане где је, јер грађанско лице нема права да станује на бастии. Но већ тада Ратни Савет носно се мишљу да Бранковића уклони из Беча. Бранковића је, наиме, требало уклонити из Беча и због тога, што су народни изасланици дојадили били и цару и Савету с непрестаним молбама за Бранковићево ослобођење. Тако је онда, већ у лето 1701, нао предлог да се Бранковић пренесе у Глац, тврђаву у Шлезии.

Доверу је, међутим, тешко било чекати. Да се ослободи Бранковића, решио је био да поруши и овај део зграде, у коме је становао Бранковић. Довер је претходно поручио Бранковићу нека сели куда зна, ако није рад да га рушевине затрпају. Но Бранковић се није дао збунити. Још тога дана, чим је Довер отишао у другу своју кућу, у Леополдовом предграђу, дигао се Бранковић па је силом окупирао стан у новоподигнутом крилу

у истом дворинту. Интересантно је да је Бранковић о тој својој окупацији обавестио Дворски Ратни Савет и команданта Беча, графа Штаремберга.

Насилна окупација новоподигнутог крила запренастила је Довера. Он ни у сну није могао помислити да ново крило своје зграде спрема за незвана госта.

Чим се Довер мало од чуда прибрао, упутио је тужбу непосредно цару Леополду. Бранковић је, јада се он цару, кроз прозор силом ушао у нову зграду, откључао врата, те унутра пустио и варошку «гвардију». Сви они, и Бранковић, и послуга, и стража, удобно се сместили као у својој сопственој кући, нарочито стража, која је о клинове у предобљу обесила пушке, припалила луле, галамећи, пушећи и пљујући по цео дан. Насилно заузимање нове зграде, наравно, узбунило је и заплашило доброћудне Бечлије који, мало по мало, напустише сасвим Доверову гостионицу. Бранковић је, дакле, питањем стана задао јада и главобоље не само Доверу него и бечким властима које нису znale како и на који начин најзгодније да реше ово непријатно питање.

Али деспот Бранковић, крај свих својих неприлика с Довером, доспевао је ипак да мисли и на друге своје ствари. Тако је он, с почетком 1700 г., покретао код Неоквистичне Комисије, чија задаћа беше да утврди власништво имања у новоосвојеним крајевима, поново питање о свом праву власништва на извесна места и пустаре у Угарској и Ердељу. У исто време упутио је Бранковић молбу цару Леополду да му као законитом потомку старих српских деспота потврди, по примеру ердељских кнежева, њихове територије у Угарској, а сем тога још и Срем са Митровицом, Вуковар, Илок, Варацин, Херцеговину, Подгорицу, Стару Србију и велики део потоње Краљевине Србије. Бранковић је дакле, после толико година, тражио да га цар, на основу повеље и споразума из г. 1688, изреком призна и потврди за господара тих територија, и то баш на основу тога што га је и раније признао за кнеза империје и наследнога деспота краљевине Илирије, великога дуката Горње и Доње

Мизије, као и домината темишварскога. Али, прилике су 1700 биле сасвим друге него 1688. Миром у Ријевику, 1697, срећени су били односи на западу империје, а Карловачким Миром, 1699, регулисани односи с Туреком. Због тога се не само представке и молбе Бранковића него и српског народа нису узимале у обзир. Бранковић је, у пркос томе, пожуривао, половином 1701, код Неоквистичне Комисије да узме његову молбу у поступак и дефинитивно је реши. У исто време, утицао је он на подвојводу Јована Манастирлију и Адама Фелдварија, који беху дошли у Беч, да уложи протест код цара што је недавно породици Одескалки уступио кнежевину Срем (у истину илочно властелинство), својину старих српских деспота, а наслеђе деспота Ђорђа Бранковића.

Бечки политички кругови слабо су се обзирали на све те представке. У срећеним приликама помоћ Срба није више била потребна, па се, због тога, на српске жеље и представке није ни одговарало. Све то, наравно, утицало је неповољно на Бранковића, и он, не знајући шта ће, обраћа се у фебруару 1702, на заштитника православља, на цара Петра Великог. Неће, вели Бранковић у молби цару, да га мучи и да му досађује опширним писањем, јер је цара о јадним приликама, у којима се налази, обавестио у своје време посланик Возњицин. Овим писмом слободан је да подсети цара на његову ствар и да га замоли да се код римскога ћесара заузме за његово ослобођење.

Не зна се да ли је руски цар, примивши Бранковићеву молбу, предузео шта у корист Бранковића. Но пре ће бити да није, јер је још раније увидео да бечки двор никако није вољан да приступи коначном решењу Бранковићева питања. Али, што нису могле учинити учестане молбе Бранковића и српскога народа, допривеле беху многе друге прилике да наступи изненадан обрт у Бранковићевој ствари. Питање Бранковићева стана толико је било дојадило бечким властима да су озбиљно почеле размишљати о томе како Бранковића да уклоне из Беча. Међутим, када је, с пролећа 1703, букнуо уста-

нак Мађара под Франом II Ракоцијем, убрзано беше из политичких разлога извођење те одлуке.

Гостионичар Донер наваљивао је непрестано код Дворске Коморе да му ова накнади кирију коју му је дуговао Бранковић. Најзад, Комора је, 1702, донела одлуку којом се, у будуће, Бранковићу од потпоре има одузимати половина за исплату дужне кирије Донеру. Али је Бранковић енергичном акцијом успео, у јулу 1702, те је Дворски Савет поништио, ову одлуку Дворске Коморе. Да ослободи Донерев стан од Бранковића, молила је Дворска Комора заповедника Беча, маркиза Дељи Обици да пресели Бранковића у неку гостионицу на бастији или у било какву војничку зграду. Преписка око Бранковића дојавила беше и Бечком Магистрату, и Доњоаустријској Влади, и Комори и Ратном Савету, због чега је Савет, лети 1702, предложио цару да се Бранковићева ствар узме у претрес, па да се Бранковић или пусти на слободу или пресели из Беча негде даље, како не би могао шкодити. Цар Леополд I прихватио је предлог Ратног Савета, па је питање Бранковића упутио нарочитој комисији која је била састављена ради проучавања и референсања о ердељским и влашким питањима. Комисија је брижљиво прибрала и проучила читав материјал о Бранковићу, па је 7 августа поднела своје мишљење Ратном Савету. Овај га је усвојио у целини, па га, као свој елаборат, поднео цару Леополду I 14 августа 1702.

Овај врло важан и значајан реферат Комисије, односно Ратнога Савета, има два дела. У првом се, на основу прикупљена материјала, говори у кратким потезима о пореклу и раду Бранковића до његова хапшења у Кладову. Комисији је као главна подлога служило споменути исказ раваничког калуђера, Бранковићев проглас из Оршаве, преписка с његовим емисарима и с Павлом Деаком, за тим сведоштва патријархова, царске дипломе и извештаји принца Ваденскога. Пошто се, према исказу раваничкога калуђера, нагласило да Бранковић није потомак старих Бранковића него обичан Влах из Ердеља, нетиче Комисија како је Бранковић за своје плавове у-

чио значај патријархове сведошбе, те је вештим начином дошао до ње. Али, Бранковић је, напомиње се даље, за придобивање народа стекао још згодније средство царском дипломом од 1683, којом се он признаје за законитог потомка старих Бранковића и легитимног наследника њихових земаља. Из поштовања према цару, у реферату не каже се изреком, али из редака јасно се види чуђење и запрепашћење Комисије да се Бранковићу, не само 1683 могла таква диплома издати, него да се садржина такве дипломе могла потврдити и у години 1688. Како се Бранковић почео понашати као владалац, принц Баденски добро је учинио што га је, најзад, лепим речима домамио к себи и ухапсио, јер је почетак Бранковићева рада наговештавао велику и блиску опасност.

Пошто је Ратни Савет односно Комисија окарактерисала Бранковићево држање у Бечу, нагласивши како Бранковић и у затвору не може да се ослободи фиксе идеје да је деспот и владалац рацкога народа, предлаже цару да се Бранковић из више разлога не пусти на слободу. Пре свега, његовим ослобођењем легитимисала би се његова измишљена и лажна тврдња деспотске десценденције, његово би славољубље порасло. На тај начин, он би са још већим убеђењем веровао у лажну идеју деспотства, а народ би, још више, прионуо уза њ, сматрајући га за правог потомка и наследника својих старих владалаца. Ако би се он признао за старешину овога народа, како Бранковић то уображава, могло би се лако десити да се он одметне Турцима. У том случају, он би могао задобити симпатије Турака обећањем да ће све Србе ставити под њихову заштиту. Опасно је, даље, Бранковића ослободити још и стога, што је он у затвору упознао све добре и зле стране ћесареве државе. С друге стране, опет, ваља имати на уму и то да би Турци, свакако, за зло узели када би се Бранковићу поново признало и вратило достојанство с дипломом. Турци би се, наиме, царевим признањем Бранковићевих наследних права на извесне крајеве осећали погођени, тумачећи да цар тиме намерава те крајеве побунити против њих. По-

врх тога, никако се не сме губити из вида да је српски народ много опаснији по интересе царева, ако му се на чело стави старешина. На основу свега тога предлаже Ратни Савет цару да се Бранковић премести у какво удаљено и забачено место, напр. у тврђаву Хеб. Из удаљеног Хеба, истиче се у реферату, неће Бранковић моћи водити тако живу и опасну преписку са Србима, Турцима, Влазима и Московима. Онда ће он моћи мирно живети од царске потпоре. Онда неће бити потребна крај њега ни стража, јер у граду има стална посада. Бранковић би се једино у том случају имао опколити стражом, ако би му заповедник града, под личном одговорношћу, допустио да изађе из града ради разоноде. Што се тиче диплома и њихових оригиналних концепата, Савет предлаже цару да се оне пониште, јер је Бранковић дошао до њих преваром.

Цар Леополд I прихватио је, у главном, предлог Ратног Савета, и то нарочито стога, како сам у својеручној напомени уз реферат каже, што би Бранковић могао још доста штете начинити. Али цар, сећајући се јачачно ранијих преговора, наређује са неком извесном бригом и пажњом да се са Бранковићем лепо поступа и да му се потпора исплаћује уредно.

Мишљење Комисије и Ратног Савета значајно је стога, што нам сасвим јасно приказује стајалиште бечке владе према српском народу и Бранковићу. Српском народу, који је последњих година толико много користио кући хабзбуршкој, никако се није веровало. Није му се веровало поглавито стога, што је био православан, а са православнима у римокатоличкој хабзбуршкој држави није тада могло бити никакве ближе заједнице. Још увек је важио принцип да поданици морају бити исте оне вере које и господар земље. Тим се онда и тумаче учестани покушаји бечких државника да се «шизматичи» приведу у крило уније. Али, тим се уједно тумачи и овај снажни отпор Срба у одбрани вере, са којом се народност идентификовала. Истина, привилегијама признат је српском народу изниман положај у Угарској. Те привилегије дане

су Србима у тешким моментима по царевину. Дате су без добре воље и неискрено да се српски народ, с једне стране, по потреби експлоатише у интересу царског дома, а с друге, да би се цар могао Србима, као компактном целином, у свако доба, послужити у сузбијању сепаратистичких тежња код Мађара, код којих се незадовољство према Бечу било само привидно стишало. Али, бечки политички кругови газили су, према потреби, без икаквих скрупула садржину привилегија, док је, опет, српски народ сву снагу прибрав да одбрани привилегије. Том мучном и неравном борбом испуњен је читав 18. век историје Срба у Угарској, а та борба преноси се и у 19. век, само у нешто измењеном облику.

Када се, дакле, тако мало веровало српском народу још се мање могло веровати Бранковићу, човеку који је истушио с тако великим захтевима, не напуштајући их ни за један тренутак. Видели смо како Ратни Савет, без икаква увијања, отворено признаје, да би могла наступити велика опасност ако би се Бранковић ослободио и признао за поглавицу српског народа. Ратни Савет, ипак, није спречио општење Бранковићу са српским првацима у Бечу, него је чак допустио да Бранковић, у споразуму с народним депутирцима, подноси прелетавке средишњим властима. Ратни Савет допуштао је ово стога, што се бојао да би евентуалном забраном увредио и раздражио Србе који су се, одмах по доласку у Угарску, тако ватрено заузели за ствар Бранковића. Али, нема сумње да је непрестано општење Бранковића са српским првацима ипак, на крају крајева, највише утицало да је Савет предложио цару да се Бранковић уклони из Беча. Ратни Савет тачно је наслутио да ће се интересовање српског народа за Бранковића умањити, када Бранковић буде удаљен из Беча, коме су народни изасланици долазили веома често.

Ова представка Ратног Савета цару важна је још и стога, што се из ње јасно види како је Ратни Савет схватио садржину царских диплома Бранковићу од 1683 и 1688. Ратни Савет, наиме, поред фино израженог чу

ђења, отворено признаје да је цар Леополд I тим дипломама у истини признао Бранковића као наследника балканских хришћанских земаља. Но Савет одмах, истинна нешто увиђено, изводи да је цар према Бранковићу разрешен сваке обавезе, јер је Бранковић дошао преваром до тих диплома, због чега се оне имају поништити. Цар Леополд, међутим, није у том погледу делио мишљење свога Савета. Ако се узме на ум горе истакнута пажња цара према Бранковићу, чисто бисмо рекли да се цар Леополд I сећао тада ранијих појединости у преговорима с Бранковићем. Увиђајући, можда, трагичност Бранковићева положаја, прешао је он преко предлога Ратнога Савета. Али, пре ће бити да цар Леополд I овај предлог Ратнога Савета није прихватио из обзира према српском народу који је раније, два маха, тражио и добио царску потврду ових диплома.

Цареву одлуку, у погледу даљег поступања с Бранковићем, доставио је Ратни Савет, 21 септембра 1702, Дворској Комори. Том приликом нагласио је Савет Комори како је цар наредио да се Бранковићу ништа не одузима од потпоре. Ратни Савет доставља даље Комори да је заповедник варошке «гвардије» одредио наредника Јована Адама Финалта, једнога каплара и четири редова да прате Бранковића до Прага и Хеба, па се моли Комора да се постара за кола и путни трошак. 2. октобра 1702 доставио је цар Леополд I Чешкој Дворској Комори у Прагу како је решио да се пресели у Хеб задњи деспот Ђорђе Бранковић, који се из државног разлога (ex vatione status) од 1689 налази затворен у Бечу. У исто време извештен је био и Магистрат града Хеба да спреми за Бранковића један слободан стан, што је Магистрат узео на знање 18 октобра 1702. Све је дакле, било спремно да се Бранковић пресели из Беча у Хеб, само је још питање новца сметало да се царска одлука што пре изведе. Али, када је мађарски великаш, Фрања II Ракоци, дигао 1703 устанак у Угарској, па позвао и Србе да га с оружјем у руци помогну у борби против царске куће, нашло се у Бечу одмах средстава да се

Бранковић што пре uklони из Беча. Како је речено, Србима се, као «шизматичима», у Бечу није веровало. Исто тако није бечки двор веровао много ни Мађарима, од којих је добар део пристајао уз калвинско учење, са којим је двор већ десетинама година водио упорну борбу. И сада, када је Ракоци подигао устанак, па и Србе позвао у помоћ, нашло се у Бечу за добро да Бранковића што пре удале из Беча. Бранковића је у првом реду ваљало одвојити од старешина српских, на које је Бранковић, љут на цара што га држи у заточењу, могао чак и утицати да пристану уз Ракоција. Изгледа по свему да је Бранковић, лака и покретљива темперамента, за тај покрет везивао своје наде на ослобођење, јер је ово, према тадашњим околностима, могао очекивати само у ванредним приликама. У томе се он у толико није варао, у колико је овај покрет збиља утицао на његову даљу судбу, јер је Ракоцијев устанак, несумњиво, убрзао његово преселење у Хеб.

XVI.

СРБИ ИЗМЕЂУ ХАБЗБУРГА И МАЂАРА. — БРАН-
КОВИЋ ИЗ ХЕБА У ЧЕШКОЈ ХВАТА ВЕЗЕ
С ПОЉСКИМ КРАЉЕМ.

Пожунском дијетом, пред крај 1687, регулисани беху односи између Угарске и куће хабзбуршке на штету Мађара. Сматрајући да је Угарска само његовим напорима и жртвама освојена од Турака, средно је цар Леополд I односе у Угарској чисто у интересу своје куће. Мађарски сталежи на пожуноској дијети, приморани силом, одрекли су се зборнога права, признавши право наслеђа на Угарску хабзбуршкој кући. Поред тога, како је напред речено, морали су пристати и на укидање последњег члана Златне Буле краља Андрије II, чиме је смртни ударац задан средњовековној сталешкој угарској краљевини. Од тога времена, сасвим јасно истиче се намера царева да Угарску изједначи са Хабзбуршким наследним земљама и да у њој влада апсолутистички. Централне власти за Угарску премештају се у Беч, где мађарски великаши немају скоро никаква утицаја. Сем тога, из Беча се предузимају озбиљне мере да се самоуправа у угарским жупанијама сведе на што мањи обим. Све то стварало је рђаву крв код мађарског вишег и нижега племства. А када су из Беча, без обзира на угарски сталешки сабор, све чешће почели да траже и расписују нове дажбине, почео је и сељачки сталеж показивати све веће незадовољство према новом режиму. Придошла је, уз то, и верска нетрпљивост римокатолика, због које су трнели и патили не само православни него и многи протестанти у Угарској. Незадовољство у Угарској, дакле,

купило се све више, а мржња према Немцима узимала је све веће размере. Требало је само да искрене неко крупније питање с поља, па да се Мађари дигну, тако изнова да почне већ толико пута вођена борба Мађара с Немцима. На то, пак, није требало много чекати.

Питање наследства Шпаније, на коју су бацили око и цар Леополд I и Француски краљ Луј XIV, остало је отворено. Миром у Ријсвику 1697, ово важно питање није било ни додирнуто, јер су и Леополд I и Луј XIV осећали добро да до мира између њих неће доћи, само ако се ово питање потакне. Али, већ тада било је, мање више, јасно да се са решењем тога питања неће моћи дуго одуговлачити. Већ три године након склапања мира у Ријсвику, под утицајем Луја XIV, прогласио је болесни шпански краљ, Карло II, за свога наследника унука Лујева, Херцога Филипа од Анжу. Тим је кандидат цара Леополда I, његов млађи син, надвојвода Карло, истиснут био из Шпаније. Хабзбуршка кућа губила је, на тај начин, све изгледе да ће моћи завладати Шпанијом. Тако су, дакле стари противници, Леополд I и Луј XIV, борећи се о превласт у Европи, дошли поново у сукоб. Па као што је Луј XIV раније, у сличној прилици, развио био нарочиту дипломатску акцију да добије што већи број савезника, тако је и овај пут спремао савезнике још пре него што је рат избио. Њему је, као и раније, стало било нарочито да цару Леополду I веже што више руке на западу тако, ако му добар део снаге буде ангажован на југу царевине, па и на самом рођеном огњишту.

Са исцрпеном Турском, која је тада била у миру с Хабзбурзима, није се тада могло почети ништа озбиљније. Али је зато краљ Луј XIV врло zgodно умео да искористи незадовољство угарских сталежа с крутим хабзбуршким режимом. Сасвим је онда разумљиво што је, убрзо по започетом ратовању између Француске и цара Леополда I, букнуо и устанак у Угарској, потакнут и подржаван агентима Луја XIV. Огорчено угарско племство, а нарочито ванредно даровити граф Никола Бер-

чењи, istaklo je na čelu ustanka kneza Fraњу II Ракоција, сина Ђорђа II Ракоција и Јелене Зринске.

Фрања II Ракоци, већ у јуну 1703, дошао је из Польске, камо беше утекао из виернајштатског затвора, те је устанак, већ тога лета и с почетком јесени, захватио крајеве на левој обали горње Тисе. Како је цар Леополд I претежан део своје војске морао упутити на запад против Луја XIV, стало му је много било до Срба, од којих је један део недавно, на југу монархије, формиран био као граничарска милиција, потпуно независно од жупанијских власти. И сада, када је помоћ српска толико потребна била да се Ракоцијев устанак што брже угуши, осећали су меродавни фактори у Бечу сву незгоду царске наредбе од 8 марта 1703, којом се српском патријарху не само сужавала јурисдикција, него му се чак забрањивала и употреба патријарашке титуле. Но, ипак, бечки политички кругови нису се дали збунити. Као и раније, тако су се и сада надали да ће Србе придобити новим обећањима. Међутим, није ни Ракоци седео скрштених руку. Већ 9 августа 1703 позвао је он из свога табора у Секелхиду, у бихарској жупанији, Србе да се боре с њим против Немаца, обећавши им, том приликом, многе правне и повластице.

Поједини српски одреди почеше пристајати уза њ, због чега је неповерење бечких кругова према Србима још више порасло. Ратни Савет ишао је чак тако далеко да је, у јесен 1703, предлагао цару да се патријарх не пусти из Беча доле на југ. Патријарху се, нанме, није веровало, јер се чуло да су неки Раци (Срби) пристали уз Ракоција и Берчењија. Сумњу у верност српскога народа појачавало је још и то, што српска милиција, под Манастирлијом, није догле ништа била предузела против мађарских устаника.

Патријарх Арсеније III беше тада у веома тешком положају. Требало је да се одлучи да ли са својим Србима да пристаје уз цара или да се одазове позиву кнеза Ракоција. Ни једна ни друга страна није пружала повољне изгледе. Бечки Двор, истина, обећавао је патријарху

проширење привилегијалних повластица, али тек када се буду средиле прилике у Угарској. Срби су, међутим, имали често прилике да осете колико су бечка обећања несигурна и како су бечки политички фактори готови да, према потреби, сваки час пређу безобзирно преко садрживе привилегија. Још су мање поверења уливали Мађари, са којима су Срби, већ првих дана по прелазу у Угарску, дошли у веома оштар сукоб. Поред тога, патријарх није много веровао у сретан свршетак мађарскога устанка. Због тога је он, као врховни представник српске цркве и народа, волео пристати уз легитимну страну, уз цара. На позив Ракоција из Бенђеша, од 6 септембра 1704, и на позив графа Николе Берчењија из Ујвара, од 22 новембра 1704, патријарх није, стога, ни хтео да одговори.

Стари патријарх, који пут, заваривао се надом да ће одлучним пристајањем српскога народа уз цара Леополда I наступити, збиља, бољи дани за српски народ. Али, није много времена прошло, па се патријарх поново горко уверио да све издржане патње и муке у борби с мађарским устаницима нису донеле Србима никакве сигурније гаранције. Није онда чудно, што је оронули и тешко некушани патријарх, малакшао у сталној бризи и борби, кад што падао у очајање. «Ради наших грехова, нише патријарх, 29 октобра 1705, московском бољарину Головину, један део православних хришћана склонно се од злобе Агарена у угарске крајеве. По том њаво, непријатељ доброга, посеја своју злобу по Угарској, те отуда нише трње неправде и изби међусобна борба с ћесарем. После тога стиже нас љута зима, а многи правоверни, како свештеници, тако и световњаци, старци, младићи и деца гоњени беху угарским мачем. И бежећи дан и ноћ са својим осиротелим народом од места до места, бацан тамо амо као лађа на пучини великога океана, очекујем када ће да гране сунце и покаже се дан, да узмакне тамна ноћ и хладна беда наше несреће. Али, ми немамо саветника који би нас ослободио од жалости. Наша туга удвостручи се, и ја рекох са сузама: докле ћеш нас, Господо,

заборављати до краја, докле ће се непријатељ одржавати против твога достојања?! Устани Господе, зашто спаваш, зашто своје лице одвраћаш од нас; и онет ускрсни Господе, помози нам имена твога ради!»

Занимљиво је, међу тим, да је Бранковић симпатизовао са мађарским устанком. Он доноси у својој Хроничи, шта више, и текст Ракоцијева прогласа који је упутио Мађарима из Бжезна у мају 1703. Тај манифест у препису могао је Бранковић добити у Бечу од подвојводе Манастиршије који се онде бавио лети 1703. Наравно, Бранковић се труди да и Ракоцијев устанак доведе у тешњу везу са својом личношћу. Бог је, вели Бранковић, устанком Мађара хтео казнити Немце за толике неправде, учињене српском народу и његову деспоту, кога су осудили на вечито заточење. Заплетени у ратовање с Французима, баварским изборним кнезом и Шведима, поплашили су се Немци, каже даље Бранковић, да им и он, као и Ракоци, како год не умакне из затвора, па су одлучили да га што пре преселе у Хеб.

Гласови, да је један део Срба пристао уз Ракоција, свакако су убрзали Бранковићев премештај у Хеб. Како Дворска Комора, наклоњена Доверу, није хтела исплатити Бранковићу целокупну потпору, наредио је цар, 2 октобра 1703, да се Бранковићу поред потпоре, имају исплатити путни трошкови до Хеба из царске генералне ратне благајнице.

Пада у очи да су те исте године, када ће Бранковић да буде премештен у Хеб, босански Бранковићи развили живу акцију. Лети 1703 јављају се они у Бечу са претензијама на оне исте територије на које и деспот Ђорђе Бранковић, 18 децембра 1703, пак, уложио је граф Августин Бранковић протест што је Ђорђу Бранковићу, 1688, дато достојањство графа. Августин је, као и његов рођак Матија Илијановић 1688, молио цара Леополда I, да крај свега ранијега протеста Матијина, уврсти и његов протест у своју повељу, те на тај начин поништи раније дана права лажном Бранковићу. Ако се има на уму предлог Ратног Савета из г. 1702, да се пониште Бран-

ковићеве дипломе, није чудно да се цар Леополд I одазвао молби босанскога Бранковића, чији је протест, по свој прилици, био поручен у Бечу.

Не смејући због Срба, на чију се помоћ тада рачунало, поништити Бранковићеве дипломе које му је, и после протеста Матије Илијановића, у два маха потврдио, мислио је цар Леополд да ће објављеним протестом босанскога Бранковића најбоље моћи убити углед Бранковићу код српског народа. Србима је требало приказати Бранковића као варалицу стога, што су меродавни фактори у Бечу страховали да ће пресељење Бранковића у Хеб изазвати јако незадовољство код српских првака. Ако се Срби буду уверили да је Бранковић обична варалица, престаће, наравно, и народно интересовање за њ, а с тим и могућност незадовољства због његова премештања у Хеб. Међутим, комбинација бечке владе није била особито сретна. Бранковић је, већ идуће године, покушао да ослаби утисак протеста босанскога Бранковића. Али, Ђорђе Бранковић би и без тога одржао симпатије народне које је стекао својом жалосном судбом и вештим и смишљеним радом у Бечу.

У позну јесен 1703 саопштено беше Бранковићу да се спрема за пут у Хеб. Ово званично саопштење дирнуло га је веома непријатно. Он је морао напуштати Беч, главно место царевине, чије је уске улице са високим кућама, доброћудно становништво и његов начин живота већ добро био свикао у току тринаестогодишњег бављења. Растанак с Бечом био је у толико тежи, што се онде сваки час сретао са српским изасланицима, па тако непрестано био у додиру са српским народом и његовим потребама. Утичући непрестано на ток народних послова, Бранковић се тек ту, у Бечу, дефинитивно формирао као Србин. Ту је он јасно осетио колико је много јачи заједно са српским народом и колико више наде има на ослобођење, ако своје питање што чвршће веже за интересе српскога народа. Бранковић, раније, није могао нешто слично осећати, јер је био образован и васпитан далеко од српскога народа, у сасвим другим приликама. У своје

млађе доба, он је удаљени српски народ посматрао као човек који је, више по чувењу и читању, знао да га вера и порекло вежу за тај народ, коме се мислио ставити на чело. Али, општећи са првацима тога народа, он је тај народ заволео. И сада, када је требало полазити из Беча, као да је осећао да ће ове живе везе престати сасвим, због чега му је одлазак у далеки Хеб веома тешко падао. Одлазак из Беча био је утолико тежи, што је Бранковић те јесени боловао, па се болан морао кретати на пут. Поред тога, њега су, у новембру, узнемиривали многи повериоци. Сви они, на глас о његову одласку, појурили су у гостионицу Донерову да се наплате. Бранковићев рођак, Јован Бранковић, па два дана пред полазак из Беча, пустио је пред себе све повериоце, па их исплатио. Али, како су Бранковићеви захтеви вазда били у несразмери са његовим приходима, те се дугови много нагомилали, тешко да ће бити тачно ово казивање Липовчево. Зна се да је Бранковић због дугова у Бечу морао оставити у залогу своје скупоцено црквено одело, што свакако не говори у прилог казивања Липовца. Сем тога, Бранковић је због неподмирених поверилаца оставио у Бечу свога рођака Јована да се с њима некако намира. Он, пак, прилично празна шпага, кренуо је из Беча негде последњих дана у месецу новембру 1703.

Крај све немаштине и оскудице, Бранковић ни за тренутак није помислио да путује сам. У његовој служби налазио се као секретар неки Јован Ренер. Поред хране и одећа, службио је он Бранковића за 45 форината годишње плате. Поред Ренера, вршио је дотле већ седам година дужност служитеља неки Јован Михаило, погођен за 30 форината годишње. Да ли за то што им се код Бранковића свидело или стога што им господар дотле није ништа дао у готову, тек обојица се били одлучили да остану и даље у служби код Бранковића. Заузевши у пространим колима место поред Бранковића, а у пратњи наредника Цокла, једнога каплара и четири редова, оцростили су се они од радозналних суседа на старом

Флајшмаркту, који су са великим интересовањем испраћали из своје средине чудноватог странца.

Бранковић је на путовању из Беча у Западну Чешку дочекиван и испраћан био с великом радозналшћу и пажњом. Његова пратња причала је, где је стигла, како се рацки деспот из државних разлога премешта у Хеб. Бранковићу је особита пажња указана била у Прагу. Изгледа да се Бранковић, за оно неколико дана одмарања у Прагу, упознао са графовима Хорзенским, Черниним и бароном Кунашем, с којима је и даље одржавао везе. Његова чудна прошлост и велике претензије, његова окретност, ученост и самопоуздање стицали су му, већ на првом кораку, уважење и симпатије.

Тешко је рећи како је било у души деспота Бранковића када је, после дуга и напорна путовања, угледао 13 децембра зидине хенске тврђаве на стрменитој обали речице Егра. Сама варош, као и остале вароши тога времена, била је опасана дубоким ровом и јаким зидом који је, 1655, био сасвим обновљен, а 1671 проширен и још, по где где, оправљен. Не толико због броја становништва, колико због географскога положаја, говорило се о Хебу много у време Тридесетогодишњег Рата. У хенској тврђави погинуо је, у фебруару 1634, знаменити војсковођа Валештајн. Али Хеб је, као знатно место, још много раније добио привилегије и повластице државнога града. На челу вароши стајало је 15 сенатора са 4 биргермајстора, док је грађанске спорове решавало 13 судија и 50—60 судских приседника. Варошки сенат, са пуном финансијском влашћу, пазио је нарочито на то да се не окрће варошке привилегије. Ове повластице потврдио је граду Хебу цар Леополд I 1659, који је долазио у Хеб 1673. Годину дана пред долазак Бранковића, спремио је хенски Магистрат сјајан дочек Леополдову сину, младом краљу угарском, Јосифу I и његовој жени, када су онуда проишли на путу за Нирнберг. Цар Јосиф I, одмах по ступању на царски престо, потврдио је, такођер, хенске привилегије 1706 г.

Тешко да је Бранковићу било лако на души када је кроз варошку капију ушао у град, пролазећи кроз тесне улице са вишеспратним зградама високих и стрменитих кровова. Њему је тада, мање више, било јасно да ће се тешко ослободити. Све прилике говориле су за то да ће ту у Хебу, завршити своје, последње дане. Једна околност, пак, олакшала је много прве дане Бранковићева бављења у Хебу. Бранковић је, наиме, одмах по доласку видео колико се читаво варошко становништво интересује за његову личност. Како је царска одлука о Бранковићеву премештају у Хеб достављена била хепском Магистрату на читаву годину дава раније, свакако се онда о Бранковићу и о разлозима његова хапшења много причало у Хебу. Па као што обично бива, мешала се и овога пута истина са измишљотивом. А када је Бранковић онамо стигао, формирана је била о њему читава легенда. У Хебу се звало и причало о Бранковићу као о потомку владарске породице који је, опасан по царевину, интерниран. Према томе, његов долазак ускомешао је све редове хепског становништва. Наравно, ово превелико интересовање годило је таштом Бранковићу који је, својим достојанственим иступањем и држањем, одржавао хепско становништво у веровању да је у њихову граду потомак краљевске лозе. Бранковић, опет, увек без довољно средстава а без великих моралних скрупула, умео је вешто искористити овакав дочек хепских грађана. Он се на све стране задуживао, па је већ првих година, по доласку у Хеб, до крајности исцрпео кредит лаковерних хепских варошана. Како се могло очекивати, предуслетљивост хепског становништва није била дуга века. С дана у дан, Бранковић је све теже могао да одговара својим многобројним обвезама. Због тога је нестало првобитног поштовања и поверења. Њега стаде да стиже неприлика за неприликом, што му загорча последње дане живота.

Бранковић је, по доласку у Хеб, смештен био у кући консула Рајхла. Одмах првих дана нашао се Бранковић у неприлици. Новаца није имао, а требало је живети. Но он се није дао збуњити. Животне намирнице почео је на-

бављати на кредит. Прве своје дугове измирио је Бранковић већ с почетком 1704, када му је био исплаћен последњи квартал за г. 1703 и први за г. 1704. Сама набавка животних намирница не би била толико увалила у дуг Бранковића колико урођена таштина и уображена сујета да се што сјајније и достојанственије покаже пред хепским грађанством. Поред угледних грађана у Хебу, Бранковић се познао и са неколико аристократа, који су лети посећивали лековиту киселу воду у близини Хеба, названу доцније, 1793, по цару Францу I, Францовом бањом. Све то утицало је на њ да повећа број своје послуге, да набави богатије одело и пађе што удобнији и пространији стан. Тако се он, већ после шест месеци, спремао да напусти Рајхлов стан, за који дотле домаћини Рајхловој није платио ни пребијене паре. Када је хтео да се исели, она га не хте пустити без плаћене киреје. Но Бранковић се позивао на ранију одлуку Ратног Савета, по којој му је варош дужна била дати слободан стан. Хепски Магистрат, и ако у принципу није био за то да Бранковићу плаћа стан из својих средстава, исплатио је ипак домаћини Рајхловој 15 форината у име полугодишње киреје.

Пошто се иселио од Рајхла, уселио се Бранковић, у јуну 1704, у пространу кућу сенатора Ђорђа Минетија. Ова вишеспратна кућа подигнута је на најживљем месту у вароши, на тргу код цркве Св. Јована. Ужи део фасаде, с неколико прозора, окренут је тргу, док је дужи део зграде, с великим бројем прозора, окренут у Шлеглову улицу.

Нови домаћин Бранковићев, сенатор Минети, дочекао је Бранковића с великим поштовањем. Свакој његовој жељи, као и жељи његова рођака Јована, који је из Беча дошао у Хеб, излазио је на сусрет. Минети је за Бранковића и његова рођака спремио парочито fine постеље, постарао се, даље, за постеље секретару, двома лакејима и двома служавкама. Даље беху набављени нови постељски застирачи, два стона чаршава, шест сервијета, три убруса, неколико кашика и тањира од калаја

за свакодневну употребу и неколико финих чинија и вожева. Сем тога, Минети је набавио три стола, један орман за оставу, један лепо израђени «шпански зид» са покретним завесама.

Минети је, као и хепско становништво, живео у уверењу да је деспот врло богат, да очекује да му држава односно цар, врати његова силна имања у Ердељу и Угарској, па се чврсто надао да ће Бранковић све услуге ускоро богато наградити. У том уверењу подржавали су Минетија и Бранковић и његова послуга која је, такођер, стално причала о Бранковићеву великом богатству.

Бранковић се није задовољио што му је сенатор Минети спремио леп, удобан и господски стан. Користећи се добротом и наивношћу сенатора Минетија, желео је он да о трошку Минетија заодене себе, рођака и послугу. Током 1704 почео је Бранковић да набавља за себе и рођака Јована фино плеско платно за кошуље. У моди су тада биле кратке панталоне, па је стога нарочита пажња обрађена на чарапе. Поред разних врста чарапа, трошио је Бранковић много на јефтине «романске», скупе беле рукавице „alla cavalliere“ и енглеске рукавице. Мушка ношња, током ХУП века, под утицајем дугих ратова, добива више војнички карактер. Но пред крај тога века постаје она више кокетна услед многобројне употребе украсних свилених трака, златних ројти и т. д. Па и деспот Ђорђе Бранковић не заостаје за тадашњом модом. На једном портрету у Хебу приказан је он у тада облигатном дугом огртачу, нешто пољскога кроја. На портрету падају у очи црвене ципеле, стара византијска ознака владалачког достојанства. Деспот Бранковић много је трошио и на т. з. «пуц» за одело. У рачунима помињу се често издаци на свилене и златом изаткане траке, на златне ројте за капу, сребрне ројте за свилени грудник, на свилене материје, на траке за тророги шешир, који тада беше у моди, на позлаћена и сребрна пуцета и т. д. Бранковић је много трошио на мирисе и на «пудер» за косу, одакле се види да је он, по тадашњем обичају, носио власуљу коју је посипао белим

прахом. Тоалету Бранковићеву допуњавао је штап, добављен из Лајпцига. У кући је Бранковић, такођер, обраћао нарочиту пажњу домаћем оделу. По кући је ходао у «плафроку» и с каном на глави, која беше извезена златом.

Бранковић је, даље, особито пазно на то да му и послуга иде обучена онако, како то одговара рангу и достојанству његову. Нарочито трошено је доста на сребрне ројте лакејима за шешир.

Поред одела и скупе доње преобуке, полагао је Бранковић много на фини и удобан намештај и лепо посуђе. Он се није задовољио само са опорком куће коју је Минети предузео на његову жељу, него је, позајмивши од Минетија, набавио скупе плеске простирке. Сем тога, Бранковић је набавио сребрне кашике и фино посуђе од порцелана. У луксузне артикле, набављене Минетијевим новцем, убрајати треба још и бурмут за шмркање, за тим вино и пиво што се, такођер, доста трошило у Бранковићеву стану.

Сем ових чисто луксузних издатака, помиње се у рачунима, под 24 фебруаром 1704, и издатак за три књиге папира. Овај папир служио је Бранковићу за преписку, па, можда, и за писање Хронике. Али, Бранковић је на Минетијев кредит упућен био и приликом набавке најпотребнијих дневних потреба. Тако је он, 15 јула 1704, узajмно од Минетија једну форинту, да би могао набавити потребе за кухињу. Сувише, Минети је, за прво време по доласку, позајмљивао суме за отправку његових писама. Није онда чудно што је потраживање Минетија, почетком априла 1706, износило преко 600 форината и што је врло брзо, дошло до сукоба између Минетија и Бранковића који није много водио рачуна о својим обвезама.

Минети је, као имућнији, могао причекати неко време са својим потраживањем, али је тешко било чекати месару, хлебару, трговцима с вином и пивом, који су, већ у току лета 1704, тражили да им исплати потраживања. Бранковић је, због тога, слао у Праг рођака

Јована да код тамошње Коморе пожури с исплатом заостала квартала. Но Комора је због угушивања Ракоцијева устанка била без средстава, те је Бранковић, у јулу 1704, молио хенски Магистрат да му он исплати заостала два квартала његове потпоре. Сем тога, молио је Бранковић Магистрат да једном већ донесе одлуку о бесплатном стану у Хебу. Овога пута Бранковић није успео код Магистрата ни у једној ни у другој ствари. Бранковић се онда обратио на свога познаника, графа Черинија. Черини је био вољан исплатити Бранковићу заостала два квартала, али само тада, када му Бранковић поднесе писмен налог за то од стране Дворске Коморе. Бранковић је исплату своје потпоре пожуривао код Дворске Коморе. Пред крај 1704 исплаћен је био Бранковићу само други квартал потпоре, због чега је Бранковић упутио у Беч свога рођака Јована. Липовац је имао тражити од Коморе исплату заостала два квартала или 500 форината, а, сем тога, настојати да се исплата потпоре, у будуће регулише тако да Бранковић прође са што мање трошка.

Деспот Бранковић, крај свих материјалних неприлика, није заборавио на себе и на то да одржи стечен углед код српскога народа. Дознавши од рођака, Јована Бранковића, о покушају графа Августина Бранковића да га дисквалификује у очима српскога народа, написао је он, 16 августа 1704, писмо патријарху Арсенију III. У писму се Бранковић хвали патријарху како су га у Хебу лепо дочекали и ако су меродавни кругови у Хебу вољни да моле цара за његово ослобођење. Он је, вели, за сада то спречно, јер хоће прво да види да ли у тој ствари, хоће патријарх с народом нешто да предузме. Сачуван је одговор патријархов на то писмо, само што је тај одговор саставио сам Бранковић, па га датирао са 5 децембром 1704. У том писму изјављује, тобоже, патријарх своју радост што су Бранковића у Хебу тако лепо дочекали, па додаје како је српски народ протествовао што је цар Леополд I, пред крај 1703, издао диплому босанском Бранковићу. Писмо патријарха Арсенија III из Севтандрије, од 8 августа 1705, саставио је такођер

Бранковић. У њему се, тобоже, патријарх тужи на немар и нехат Срба, па обећава Бранковићу на крају да ће га материјално помоћи. Молба Бранковића цару Леополду, од 8 августа 1704- за коју не знамо да ли је доспела у цареве руке, писана је под утицајем непријатне вести о акцији босанскога Бранковића. У њој Бранковић, на основу угарскога историчара Бонфинија, говори о односима српских деспота према угарским краљевима о својем пореклу од деспотске лозе. Он поново тражи за себе Срем и Тамишки Банат с мотивацијом да су његови стари од искини живели и владали тамо.

Било је више мотива који су Бранковића гонили на измишљање и фалсификовање. Споменуто патријархово писмо од 8 августа 1705 саставио је Бранковић да појача свој кредит и умири повериоце у Хебу. Но Бранковић је чешће фалсификовао за будућност, за идућа поколења, са намером да покаже како је он и у Хебу одржавао везе са српским народом и његовим патријархом. Многа писма Бранковићева нису стигла на место одређења, јер је командант Хеба, генерал Лапачек, задржавао Бранковићеву преписку.

Не зна се да ли је стигла у Беч Бранковићева представка цару Леополду, упућена 23 априла 1705, дакле само на два дана после смрти цара Леополда I. У овој веома интересантној представи истиче се с болом како се Србима на царском двору ништа не верује, како им се не допушта да изађу пред цара са својим жељама.

Када би меродавни на двору, истиче Бранковић, имали на уму српске услуге и царска обећања у привилегији и усмена, преко кардинала Колонића, не би се онда чудили што Срби траже да се та обећања испуне. Нити би се Срби сумњичили због тих захтева. Ако су појединци криви, нека се казне, али осталима нека се допусти живети по њиховим старим правима и обичајима. Заслуга је деспотова да је српски народ добровољно признао власт цареву над собом и да је у великом броју прешао под његову заштиту, те би деспот био од велике користи, ако би се пустио на слободу. Пре свега, он би ути-

шао ову штетну побуну (Ракоцијеву) а допринео би, несумњиво много, да се приближе и измире већ одавна завађене вероисповести, православна и римокатоличка. Али ако је бечки двор тога мишљења, нека нареди да се деспот доведе у Беч, па ће онде, пред царем, изнети све то опширније, што ће, без сумње, користити и цару и његову дому.

Као и 1673, у представци резиденту Кицзбергу, тако је Бранковић и сада, после 32 године, прецењивао себе и сувише када је мислио да би могао смирити Ракоцијев устанак и изгладити вековне диференције између православне и римокатоличке цркве.

У пролеће 1705, када је Бранковић писао поменути представку цару Леополду I, стигао је у блиску бању, Карлове Вари, пољски краљ Фридрих Август I, раније изборни кнез саски. Бранковић каже да је пољскога краља познавао из раније, још од времена када се Фридрих Август, као командант царске војске вратио био у Беч са опсаде Темешвара. Чим је Бранковић дознао да је пољски краљ дошао у бању, молио је у Бечу да му се допусти да оде због болести у Карлове Вари. Како одговор из Беча није стигао, јер је генерал Лапачек његову молбу задржао у Хебу, упутио је Бранковић пољском краљу свога рођака Јована, молећи краља да се заузме у Бечу за његово ослобођење и да га новчано помогне. Пољски краљ примио је Јована Бранковића Липовца, због чега је генерал Лапачек питао, у јесен 1705, брижно Ратни Савет, не би ли добро било ухапсити Бранковићева рођака и узети га на саслушање. Неколико дана након тога јавља генерал Лапачек Ратном Савету у Беч да се рођак Бранковићев, збиља, спрема за пут у Пољску и Прајску, да би онде добио препоруке за царски двор.

Јован Бранковић - Липовац заиста је, у јесен 1705, путовао у Лајпциг краљу Фридриху Августу I. За ту сврху позајмио је од сенатора Минетија 6 форината и 48 крајцара. Као и Ђорђе Бранковић, и његов домаћин Минети ишчекивао је жељно резултат овога пута. Због тога

је и позајмио поменути суму, јер је, по уверавању деспота Ђорђа и рођака Јована, тврдо веровао да ће Јован вратити се с повцем од пољскога краља. Минети је добар успех Јованове мисије ишчекивао тим жељније, јер је Бранковић, не мислећи мењати дојакосњи начин живота, све више задуживао. И сам генерал Лапачек тражио је од Ратнога Савета унуства како да се држи према Бранковићу који све више запада у дугове. Како је Бранковићу царска потпора још увек неуредно стизала, а сиромашни повериоци нису могли чекати, наредио је генерал Лапачек, у споразуму с хепским Магистратом, Минетију да издаје Бранковићу дневно по једну форинту. Тако је Минети постао главни поверилац Бранковићев, па је као такав, доцније, подигао кварталне потпоре од августа 1704 до октобра 1705. Ну стигли квартали нису залегли за исплату свих дугова, због чега је Минети нерадо давао нове позајмице. А када се, уз то, и Јован Липовац вратио празних руку из Лајпцига, затегоше се односи између Бранковића и Минетија. Убрзо па је дошло и до отворене свађе.

Као у Бечу с Довером тако је Бранковић и у Хебу дошао у сукоб с Минетијем због стана. Минети је, наиме, свом станару толико био изашао у сусрет да је чак, на његов захтев, предузео био генералну оправку на кући. Бранковић је за време оправке, долазио непрестано с новим захтевима, а при том је позајмљивао и у готовом, тако да је Минетију већ дојадио. Рачуне око оправке упутио је Минети Бранковићу, истичући да је оправке извршио по захтеву Бранковића. Но Бранковић је мајсторе упутио оном који их је погодио. Љутит на Бранковића, који је, преко погодбе, заузео већи број соба, послао је Минети, у јуну 1706, рачун својих потраживања, отказавши му стан. Бранковић је уложио код Магистрата протест због великога рачуна, истичући да оправке неће да плати «јер ко би био толика будала да другом кућу диже, а у исто време да му и за стан плаћа?!» Градско веће, пак, упутило је свога писара Бранковићу

да му каже нека буде скромнији у својим захтевима и нека се задовољи с мањим бројем соба.

Неприлике с повериоцима и Минетијем дозлогрдиле су Бранковићу, па је, 1706, молио Ратни Савет да га пресели у Праг, да му овде одреди слободан стан и по виси годишњу потпору. Захваљујући акцији Јована Бранковића, који је од неког времена стално живео у Прагу, Чешко Намесништво и Чешка Канцеларија били су за то да се Бранковић пресели у Праг, али је Ратни Савет одлучно, у новембру 1706, да Бранковић и на даље има остати у Хебу. Једино је, пре тога у августу, цар Јосиф I наредио Чешкој Комори да Бранковићу, у будуће, редовно исплаћује државну потпору. Наде Бранковића да ће се преселити у Праг изјаловиле се. Поред тога, крајем 1706 извршио је генерал Лапачек претрес у Бранковићеву стану, па је код његова послужитеља нашао нека писма, те их послао у Беч. Ако се има на уму да је епископ Исанија, преко Беча, известио Бранковића о смрти патријарха Арсенија III, биће да је Бранковић из Хеба покушао да са првацима српског народа опет дође у тешње везе, што је генерал Лапачек по наредби из Беча, гледао свакако да спречи.

XVII.

БРАНКОВИЋЕВИ ДУТОВИ И ПАРНИЦА. — ЊЕГОВА СМРТ У ХЕБУ 1711.

Незадовољство и утученост због забране пресељења у Праг, материјалне неприлике и суровост генерала Лапачека утицали су толико да је Бранковић, на почетку 1707, пао у постељу. Бранковић је, још од доласка из Беча, јаке патнио од задухе (*sedema pulmonum*). Овога пута његова је болест толико кренула на горе да се, свакога часа, могла очекивати његова смрт. Једнога дана стање Бранковића толико се погоршало да се хенски Магистрат обратио цару Јосифу I с питањем, како да се сахрани Бранковић као неримокатолик. Цар Јосиф I наредио је да се стари деспот, као шизматик, сахрани негде у подграђу ван гробља. Магистрат је, према царском наређењу, тако и урадио доцније, али је, за тај мах, ова претерана брига била и сувише прерана. Бранковић се убрзо толико опоравио да је преживео неколико месеци и цара Јосифа I који је, изненада, у априлу 1711, умро од богиња у својој 33 години.

Ваш те године, када је боловао, иселио се Бранковић у јулу из куће Минетијеве у кућу удовице Јована Хајриха Пилера, где је остао пуне две године, све до половине јуна 1709. После тога преселио се Бранковић опет Минетију, са којим се претходно помирио, да се опет с њиме убрзо почне носити и препирати због великих рачуна.

Пошто се Бранковић сместио у кућу удовице Пилер и мало опоравио, издиктовао је он своме секретару Ренеру молбу за ослобођење новом владару цару Јосифу I.

Бранковић је, изгледа, од ове молбе много очекивао, јер је чуо и сазнао да је цар Јосиф I потврдио Србима, преко Угарске Дворске Канцеларије 29 септембра 1706, привилегије, истакнувши, том приликом, нарочито заслуге Срба у угушивању Ракоцијева устанка. Бранковић се, дакле, надао да ће нови владалац имати пуно разлога да узме у обзир и његову молбу, за то он, већ по толики пут, апелује на царско милосрђе и наводи веома zgodно моменте који говоре за његову невиност. Све да се и претпостави, истиче он, да има у вечем његове кривице, што иначе не може никако допустити, зар осамнаестогодишње тамновање није довољно испаштање за кривицу? Бранковић се нетачно позива на ранија царска обећања да ће бити пуштен на слободу, те моли цара да њега скрханог, изнуреног и сломљеног пусти на слободу са свима правима. Њему су та права призната дипломама од 1683 и 1688 и поново поткрепљена царским повељама од 1691 и 1692, чим је цар Леополд I, уједно, дао најјачи доказ да га је још онда требало пустити на слободу.

Крај свега тога што се Бранковић труди да zgodно груписаним аргументима докаже своју невиност, ипак читав тон молбе одаје извесну резигнацију човека који од живота нема скоро више ништа да очекује. Изгледа да је генерал Лапачек ову молбу задржао у Хебу, јер јој никако не нађосмо трага у Ратном Архиву у Бечу.

Још већу душевну потиштеност одаје посланица, упућена 26 децембра 1707 српском клиру и народу. Ова посланица писана је под утиском добивених гласова да се чине припреме за народни сабор у манастиру Крушедолу. Овај сабор изабрао је с почетком 1708, у присуству царскога комесара Христофа Игњата пл. од Гаријена и Рала, за наследника умрлом патријарху Арсенију III јенопољског епископа Исаију Ваковића и прогласио пећску патријаршију за крушедолску митрополију, за какву ју је признао и пећски патријарх Калиник 18 маја 1710 г. Деспот Бранковић нашао је за добро да се обрати српскоме клиру и народу који га је био скоро заборавио. Немајући више шта да чека од живота, скоро потпуно

резигниран, кори Бранковић благо народне прваке, што су били немарни према њему. Он им пребацује што су потпуно смели с ума обећање патријарха Арсенија III, које је обећање, узгред буди речено, измислио Бранковић, па га, после смрти патријархове, овом подметнуо. Раскретивши са животом и надајући се изненадној смрти, тражи Бранковић верске утехе. Он моли сабор да му пошаље свештеника и ђакона, који ће га припремити за живот с оне стране гроба. Али, и ако је Бранковић, судећи по тексту посланице, потпуно утонуо у мисли о смрти, ипак, њега на измаку живота, не напушта таштина и сујета. Тражећи свештеника и ђакона, он не заборавља да напомене како обојица треба да имају добро спремљене одежде, а то све због тога, да би што више добио у очима своје непосредне околине.

Бранковића су српски прваци, збиља, почели заборављати. Раније, док је живео у Бечу, користили су се његовим историјским знањем и патријарх Арсеније III, и епископ Исаије, и остали српски прваци. Када је Бранковић премештен био у Хеб, користили су се Срби хрватским историком Павлом Ритером, с којим су се упознали у Бечу. Ритер је, наиме, у неколико махова дуже боравио у Бечу. Тако 1686 и 1687, 1694, 1697, 1698, 1700 и 1701. Ритер је на молбу Исаије Ваковића начинио за њ изводе из угарскога правнога зборника и Бовфинија о привилегијама Срба у Угарској. Ритер је био у преписци и с митрополитом Софронијем Подгоричанином. На инсистирање српских виших црквених кругова, нарочито бачкога епископа Христифора Митровића, Ритер је написао у осам књига историју средњевековне Србије (*Serbia illustrata*), коју је довео до пада Србије под Турке, 1459. Дакле Ритер је скоро, у исто време писао своју историју Срба када и Бранковић своју Хронику, само је Ритерово становиште и однос према изворима, нарочито византијским, сасвим други него у Бранковића.

Сем болести, материјалне неприлике допринеле су такођер да је Бранковић, пред крај 1707, био толико

клонуо и апатичан. Он се, наиме, толико заклео у дугове, да је Хенски Магистрат, током 1708, почео да располаже његовом потпором. Магистрат је почео, по извесном плану, да подмирује потраживања Бранковићевих поверилаца, а њему и његову рођаку остављао је толико да подмире најпрече животне потребе. Тако је, дакле, Бранковић, силом прилика, принуђен био да мења дојакошњи начин живота, што му је било веома тешко и што никако није могао свикнути.

Лети 1709 прешао је Бранковић, како је речено, поново у стај Минетију. Претходно се споразумели тако да се Минети одрекне неких својих потраживања а Бранковић да исплати један део свога дуговања. Међутим, Бранковић западе у нове неприлике. Тога лета, наиме, ухватио је заповедник Прага, Фелдцајгмајстер граф Гутенштајн нека Бранковићева писма, па их послао у Беч, Ратни Савет у Бечу одобрио је ово, упозоривши, при том, Гутенштајна, нека нарочито пази на писма која стижу на адресу хенскога канцелисте Јована Адама Фитера. У новембру 1709 наредио је Ратни Савет Гутенштајну да се распита код команданта Хеба, потпуковника Пелета, о Јовану Бранковићу Липовцу, који се дописује с Бранковићем. Према тој наредби, Гутенштајн је општро мотрио на Бранковића, па је, с почетка 1710, послао Савету једно писмо, упућено Борђу Бранковићу.

На жалост, ништа се не зна о садржини ове препишке. Не знамо с ким се Бранковић дописивао. Да ли са представницима српскога народа или са личностима ван границе државне? Могло је да буде и једно и друго.

Да је Бранковић, пред крај живота, очекивао помоћи и ван државних граница, доказује његово писмо цару Петру Великом од 29 септембра 1711, које је доспело у Русију. У том писму подсећа Бранковић цара Петра на његово обећање у Бечу, па га моли да се писмено заузме код кесара за његово ослобођење. Бранковић је цару Петру упутио ово писмо не толико због новчане помоћи. Он је тада, једном ногом у гробу, био уверен да ће као сужањ и умрети. Али, тим више, онако болестан

и стар, осећао је потребу за мирнијим, безбрижнијим и удобнијим животом, потребу да исплати свога домаћина и повериоце који му нису дали ока отворити. Стога Бранковић, у овом писму цару, и полаже главну тежину на новчану помоћ «да себе откупи и биваеми дуг вазвратити: такожде же и жилишно мое крмленне имети да возмогну».

Мира и удобности, међутим, за чиме је, пред крај живота, толико тежио, није могао никако наћи. Свакодневним неприликама и невољама придружила се, у пролеће 1710, нова напаст. Лакомислени Јован Бранковић Липовац изазвао је био својим неразмисленим радом доста опасну парницу која Бранковића, у мало није стала половине потпоре. Када је, наиме, Бранковић отишао из Беча, остао је, између неколико поверилаца, неподмирен и један трговац са чохом. Када је овај трговац дознао да је деспот Бранковић отпутовао из Беча, нашао је његова рођака, Јована Липовца, па је тражио од њега да му исплати 30 форината које му је деспот дуговао. Липовац се бранио да нема новаца, а трговац изради код власти да се Липовцу не допусти одлазак из Беча. Липовац, у невољи, даде трговцу, као залог, један турски шатор који су Срби отели у борби с Турцима, па га послали на дар деспоту у Беч. Том приликом удесио је Јован с трговцем да шатор пошаље преко Прага у Хеб када деспот буде исплатио дуг. Доцније, трговац је био обавештен да ће новац послати сенатор Минети, па је шатор послао. Међутим, новац у Беч никако није стизао. И када се Липовац, пред крај 1704, нашао у Бечу, нашао је на њ дошлицки трговац, па му узацио једнога коња. Липовац онда подигне парницу против трговца, узевши адвоката, доктора Мора, не само да га заступа у овој парници, него, уопште, да заступа интересе деспота Бранковића и ради на његово ослобођењу. Липовац је неко време био чак и на стану и храни код дра Мора. А када је Липовац полазио из Беча у Хеб, узео је доктор Мор, за дану храну и правни савет, деспотово првено одело у вредности од 200 форината. Изгледа да је др. Мор и на даље остао

правни саветник деспотов, јер се иначе не може разумети зашто је, с пролећа 1710, преко прашког адвоката, Антонија Франца Милера, тражио од Чешког Намесништва да наплати од Бранковића 1059 фр. 50 кр. тако, што ће му од сваког квартала одузимати по 100 форината, док се целокупан дуг не наплати. Чешко Намесништво позвало је Хелски Магистрат да саслуша по тој ствари деспота Бранковића. Магистрат, пак, забринут више за своје варошане да ће им потраживања остати ненаплаћена ако се Бранковићева потпора смањи, одговорио је Намесништву да би било, уопште, веома незгодно одузимати од потпоре, јер би тиме, у првом реду, општењени били сиромашни хелски повериоци.

Велика опасност, у којој се Бранковић нашао, ожињела је оронула старца, што се види по његову веома вешто састављеном одговору Прашком Намесништву. У том одговору истиче Бранковић како др. Мор не може ничим доказати да га је он лично узео за свога агента и заступника. Ако је његов рођак учинио какву погодбу с Мором, од куда долази он, Бранковић, да плаћа, када чак ни рођени отац не одговара за синовљеве обавезе? Ако је Мор, као што тврди, био његов агенат, може ли доказати то каквом прениском? Не може, јер такве нема, што, уосталом, најбоље знају баш саме власти које су на њ мотриле по наредби пок. генерала Ланачека. Али, све да се и претпостави да је Мор, збиља, био његов агенат, да ли је Мор испунио оно што је обећао његову рођаку, а, наиме, да ће њега, деспота, ослободити тавнице у року од шест месеци? Др. Мор нема, даље, права тражити наплату за парницу, вођену са трговцем због узапћена коња, јер је његов рођак, противно тврђењу дра Мора, изгубио ту парницу. Стога Бранковић моли да се узме у заштиту, јер не може одговарати за поступање рођака који му, својим животом и понашањем, наноси само незгоде и неприлике.

Стари деспот имао је, збиља, неприлике са својим рођаком који је, од некога времена стално живео у Прагу о трошку старог деспота. Јован Липовац слабо је водио

рачуна о неприликама и обвезама старог Бранковића, тако да је, у мају 1711, на једном месту у Прагу, у гостионици код «Црне Руже», дуговао за оно време прилично велику суму од 86 форината и 36 крајдара.

Поред бриге око парнице са доктором Мором, мучиле су старца свакодневне неприлике с његовим домаћином Минетијем. Упркос споразума, Минети је, убрзо, почео тражити наплату оних дугова које је био отписао. Бранковић је, због тога, уложио протест код Магистрата, истичући, да Магистрат ваља да неће допустити да се већ једном решена питања преначују и обарају. Због тога се, наравно, односи између Бранковића и Минетија толико били заоштрили да се Бранковић обратио, у новембру 1710, Магистрату с молбом да га заштити од Минетија који га даномице вређа. До сукоба између Минетија и Бранковића долазило је поглавито стога, што је Чешка Комора веома неуредно исплаћивала потпору Бранковићу. Бранковић се због тога, с почетком 1710, жалио Ратном Савету, а овај је жалбу упутно Дворској Комори, која је Чешку Комору позвала да потпору уредно исплаћује. Међутим, и овога пута опомена остала је без утицаја. Очајан и малаксао, забринут због парнице са доктором Мором, растрзан, уз то, навалом поверљиваца и кињен пребацивањима домаћина, упирао је деспот свој уморан поглед још једино на Комору. У тим тешким данима упутно је Бранковић поменуто писмо цару Петру, у коме богоради за помоћ. У исто време, од прилике, управо је он молбу и на регенткињу, удову царицу, Елеонору Магдалену, преклињући је да вaredи што брижу исплату потпоре да не скапа од глади. Очајан тои молбе утицао је толико на удову царицу да је она, већ 17 новембра 1711, наредила Дворској Комори да заостатак потпоре одмах исплати, а у будуће потпору редовно да исплаћује. Дворска Комора узела је одмах ову ствар у поступање. Већ 27 новембра доставила је она Чешкој Комори нека, преко чешког пореског звања, уредно исплаћује потпору Бранковићу, јер не би било право да се он, затворен без икакве своје кривице него само из др-

жвног разлога, остави без икаквих средстава за живот. Бранковић није дочекао ову повољну одлуку Дворске Коморе. Далеко од отаџбине и српскога народа, окружен туђим људима, у крајњој сиротињи и беди, преминуо је он деветнаестог децембра 1711 године. Тако се, најзад, далеко на северу смирио за увек овај даровити али не-реалан човек. Још од младих дана заносио се он великим плановима. Он је остварењу тих планова и приступио, али, на жалост, обим и замашај тих планова премашао је и његову снагу и средства која је имао. Због тога је морао подлећи у извођењу тих планова. Али, у колико су политичке прилике незгодне биле за извођење великога плана и у колико је Бранковић неспособан био да створи, у истини, нешто велико, у толико више пада у очи силна издржљивост, с којом је, све до краја живота, умео да брани своја права и своје претензије. Та издржљивост и уверење у оправданост својих мисли и намера и учинили су да је српски народ њега, раније непознатог, прихватио и признао за свога старешину и деспота. И ако је био интерниран у Бечу, његов утицај био је толико снажан да су српски прваци, одмах на почетку својих преговора са хабзбуршком кућом, усвојили неке од његових главних идеја. Његовом упорношћу у одбрани деспотских претензија и доследним иступањем народнога старешине има се тумачити да је и страва околина, у којој се кретао, а нарочито она у Хебу, свикнула обе његове претензије, па га и сама почела сматрати за оно, за што се он издавао. Он је у затвору био много више доследан него у слободи. Због тога је поглавито и успео да се, иако интерниран, наметне српском народу за вођу и старешину, за чиме је, још од младих дана, толико силно чезнуо. Таквим полу успехом, наравно, он се није могао задовољити, него је сву своју снагу трошио на смишљање начина како да се ослободи и дође до славе, части, сјаја и богатства. С тим жељама, које су њиме владале потпуно, он је и издахнуо. И сада, после свих тих великих планова и сјајних и заносних нада, ношено је истрошено тело у простом дрвеном ковчегу на обичним

колима ван града, да се положи у раку, ископану изван гробља. Бранковића на последњем путу није испраћала ни родбина нити ико од сународника, него радознала страна публика. Међу пратиоцима свакако је било и доста поверилаца који су се, са бригом и зебњом, распитивали о оставштини старог рацкога деспота.

Оставштина деспота Ђорђа Бранковића имала је чудну судбу. Одмах, после његове смрти, запечатно ју је и сместио код себе командант Хеба, граф Ностиц, известивши о том команданта Прага, графа Гутенштајна. Овај, пак, доставио је одмах Ратном Савету, да је иза Бранковића, сем неисплаћене послуге, остало још 1000 форината дуга, али да Комора дугује Бранковићу још неколико неисплаћених квартала. Међутим, из спецификације Бранковићевих дугова, од 1 јануара 1712, јасно је да је дуг износио 1515 форината и 45 крајцара. Одатле се види да је Бранковић, у невољи, залагао не само своје драгоцености, сабље, пушке и др., него да је зајмио и од незнатних личности у Хебу. Тако на пр. Бранковић је узимао на зајам од удовице Урселе Мајер, од кочијаша Христофа Гона 10 фор., а поштанском чиновнику у Прагу, Хуберу, дуговао је 15 форината. Своме личном секретару дуговао је Бранковић за десетогодишњу службу 450 фор., а толику исту суму и слуги Јовану Михаилу за његову петнаестогодишњу службу. Чим је био начињен списак дугова, видело се да је оставштина мања него потраживања поверилаца. По наредби Ратнога Савета у Бечу, од неисплаћене Бранковићеве потпоре требало је прво подмити секретара Ренера и служитеља Јована Михаила, па тек онда остале хенске повериоце. Како је Бранковић, у невољи и беди, заложко многе скупе ствари, особито сабље, наредио је Савет графу Гутенштајну да те ствари откупи и прикључи маси, од које се има начинити инвентар и послати Савету.

Бранковићева оставштина задала је много главо-боље Гутенштајну, политичким и административним властима у Хебу, Прагу и Бечу. Ствар се још више компликовала када се, у пролеће 1712, пријавио Бранкови-

hev рођак, Јован Липовац, као наследник Бранковићеве оставштине. Липовац је истицао да га је деспот Бранковић дао себи довести у Беч и да га је преко 20 година издржавао и васпитавао. Те га је, шта више, покојни деспот прогласио и код Неоаквистичне Комисије за наследника својих имања, наслеђених од матере. Због тога је он, Јован, наследник читаве покојникове масе, укупно с његовим списима, међу којима су покојникове привилегије. Липовац је поднео и писмене сведочење угледних људи да је био у тесном сродству с покојним деспотом. Али, питање оставштине није било брзо решено. Требало је колико толико подмити хенске повериоце, па се тек онда могло мислити на предају оставштине наследницима. По наредби Ратног Савета, граф Гутенштајн је, у присуству Јована Липовца, 1715 прегледао све списе у оставштини Бранковићевој, па их је упутио у Беч. Ратни Савет пак, наредио је саветнику Михаилу Талману да писмену заоставштину, пре него што је преда Јовану Липовцу, добро проучи и о њој реферише Савету. Саветник Талман држао је код себе Бранковићеве списе и документе више од годину дана. Тек у фебруару 1717 реферисао је Талман Савету да се писмена заоставштина може предати Јовану Бранковићу, јер у њој нема ничега, што би било противно интересима царске куће.

Јован Липовац надао се да ће с помоћу писмене оставштине Бранковића лакше доћи до његових породичних имања. Као оберкапетан сомборски, налазио се Јован 1732 у Бечу, па је онде склопио уговор с ратним агентом Мајоном који је имао радити на том да се Јовану издаду Бранковићева породична имања. Идуће године био је Јован, у тој ствари, примљен у аудијенцију код цара Карла VI. У исто време, Липовац се обратио принцу Евгену Савојском и Дворској Комори с молбом нека утичу на цара да му се издаду породична добра. Али, сав његов труд беше узалудан. Он је, као и покојни деспот, умро разочаран у доста бедном стању, како се то види из његова тестаментa, писаног у Сомбору 5 октобра 1734. У Јованову тестаменту помиње се и Хроника

деспота Бранковића која се, поред осталих докумената, сматрала као нека реликвија у породици Јовановој. И Јован Бранковић и његова породица истицали су, сваком приликом да су у сродству с деспотом, чији је углед растао све више, у колико су по Србе наступали гори дани у Хабзбуршкој Монархији. Када је Ракоцијев устанак био угушен, изменили су бечки кругови и своје држање према Србима. Помоћ Срба није више требала, те су већ на почетку владе цара Карла VI чинени покушаји да се умањи вредност српских привилегија. Најзад, 16 фебруара 1732 издан беше царски рескрипт, којим су привилегије знатно поткресане. Тим рескриптом нарочито повређена беше привилегија од 20 августа 1691, јер се њиме митрополиту, у будуће, признавало једино право духовне јурисдикције над српским народом. У таквом приликама, наравно, још је мање могло бити говора о војничком старешини српскога народа који се у Бечу није више сматрао као компактна целина. Све то бунило је српске прваке, јер у њима још није било утрнуло осећање за народно јединство и народну самоуправу. И што су прилике биле теже и несносије, све је чешће пред очи народних првака излазила слика деспота Ђорђа Бранковића, чије су везе с патријархом и првацима српским, у време прелаза и првих година након тога, биле веома добро познате. Срби су, за владе цара Карла VI и првих година владе царице Марије Терезије, све више стицали уверење о неискрености и безобзирности бечких политичара. И што је то уверење било јасније и дубље, личност Ђорђа Бранковића добивала је све више ауреола народнога мученика. Није онда ни најмање чудно што су српски официри, а особито зет патријарха Арсенија VI Јовановића Шакабенте, пуковник Атанасије Рашковић, бавећи се, за време аустријског рата о наслеђе, у западној Чешкој, похитали на гроб народнога мученика. Распитујући о приликама Бранковићевим у Хебу, сазнао је пуковник Рашковић да се у Хенском Магистрату чувају још нека документа из Бранковићеве оставштине. Колико је био велики пијетет према деспоту Бранковићу

види се по томе што је цуковник Рашковић, у споразуму са српским официрима, одлучио да пренесе Бранковићеве кости у средину српскога народа. Тако су Бранковићеви земни остаци ношени, у јесен 1743, кроз Чешку, Аустрију и Угарску до Сремских Карловаца. Ту, у тадашњој метрополи српској, дочекао је патријарх Арсеније IV, с клиром и народом, мошти српскога деспота. На свечаној служби и опелу међу многобројним народом налазио се, као ђак, и потоњи историк српски, Јован Рајић. Он тада није ни могао слутити да ће он бити онај који ће значај и славу покојника још боље и више утврдити код доцнијих поколења.

Из Карловаца упутио се свечан сировод преко Банстола у манастир Крушедол, задужбину и гробницу последњих изданака од деспотске лозе Бурђа Смедеревца. Ту, крај њих, а у гробници патријарха Арсенија III Црнојевића, са којим се у животу није слагао, нашле су вечити мир утруђене кости овога даровитог, предузимљивог, немирног и несређенога човека. Неспособан да изведе своје велике планове, стекао је он ипак заслуге за српски народ у Угарској, јер је много допринео бржем политичком развоју српскога народа. Српски народ у Угарској прихватио је његове идеје и њега као носиоца тих идеја. Он га је признао за свога старешину и деспота. Када су се пред крај 18 века, дакле на сто година по прелазу Срба у Угарску, политичке прилике тако стекле да су Срби 1790, на Темишварском Сабору тражили Банат као своју засебну територију, заступали су они само идеју коју им је оставио у наслеђе деспот Бранковић. У сличан положај дошли су Срби и 1848 год. Тада су они, још више него 1790, истакнули потребу за самосталном својом територијом под врховном влашћу аустријскога цара. Тада је, још више него пред крај 18. века, личност деспотова привукла била пажњу не само првака и интелектуалаца, него и широких народних слојева. Тада, када се још није право знало како и чим ће завршити српски покрет, корео је даровити архимандрит Никанор Грујић, пишући о Бранковићу, саможиву аустријску политику.

Други, опет, признати јавни радник, Стојачковић, још је живље изразио бол и жалост због зле судбе Бранковићеве, истичући да је његова судба истоветна са судбом српскога народа. Романтични покрет, доцније, прихватио је још с већом љубављу личност Бранковића.

Један Омладинац у «Српском Дневнику» у г. 1862 зове Бранковићеву Хронику «евангелије прошлости народне исписано сузама и уквашено трудним знојем последњег деспота нашег». Бранковић је, као што се види, због свога трагичнога удеса, више него и једна личност из наше прошлости умео заинтересовати све редове нашега народа. А када је, после великога Светскога Рата, дошло до уједињења нашега троплеменог народа, када је, најзад, дошло до великога и светлога момента, о коме је Бранковић толико сањао, Војводина, запојена идејама деспота Бранковића и српских поколења после њега, прва беше која је, као целина, приступила Пијемонту српском, Краљевини Србији.

XVIII.

БРАНКОВИЋ КАО ИСТОРИК. — ЊЕГОВА
ХРОНИКА И ЊЕН ЗНАЧАЈ.

Деспот Ђорђе Бранковић је не само својом акцијом из затвора утицао на политички развој Срба у Хабзбуршкој Монархији него и својим опсежним историјско-мемоарским делом, својом Хроником. Док је Бранковић писао своју Хронику у Бечу, поједини њени делови били су већ тамо и извођени. Један од таквих најранијих извода биће Вељка Поповића из г. 1704. Овај извод са догађајима до 1444, начињен је у Будиму, свакако по једном изводу бечком, који је начињен пре него што је Бранковић пресељен у Хеб. Интересовање за његову Хронику било је, дакле велико, јер је знање српске прошлости добро долазило првацима српским у одбрани својих верских и политичких захтева.

Деспот Ђорђе Бранковић читао је много већ у својим младим годинама. Поучавао га је његов старији брат, митрополит Сава. Под руководством Савиним учио је Ђорђе српскословенски језик на србуљама. Како се митрополит Сава, такођер, интересовао за прошлост, особито своје породице, лако је могуће да је Бранковић већ у младим данима читао један од млађих Родослова. Није немогуће да је Бранковић добар део српских извора, којима се доцније обилато послужило у својој Хроници, нашао већ у библиотеци свога брата Саве, док су му други део српских извора могли дотурити Срби који су га посећивали и општили с њиме у Бечу. Такви су извори, поред Родослова, његов Летопис, сачуван само у латинском преводу, онда Архиепископ Данило и његови настављачи, Памблак и, најзад, руски Хронограф.

Поред српско-словенскога знао је и писао Бранковић мађарским, румунским и латинским језиком, а доцније, за време дипломатске каријере, научно је грчки, турски, италијански и немачки. То знање многих језика учинило је да није добро знао ни један језик. Опажа се то на мађарском, али нарочито на српскословенском језику. Али из једнога места у Хроници види се да је Бранковић далеко боље знао српски говорни језик. Бранковић, истина, пише много и без муке српскословенским, али без икаква осећања за правилност облика и синтаксу. Поред тога, на Бранковићевој синтакси опажа се и утицај румунскога језика који је, живећи доцније у румунској средини, савладао потпуно. Бранковић је, пишући Хронику, нарочито имао муке код преводјења латинских текстова. Немајући богат српскословенски речник, он се испомагао тако, што је из латинско-руског речника узимао руске изразе.

Код Бранковића, поглавито под утицајем митрополита Саве, развио се веома рано смисао за прошлост. То је интересовање, првобитно, изазвано било разлозима породичне природе, а доцније постало је оно духовном потребом Бранковића. Зато је он, за време своје немирне политичке каријере, показивао жив интерес за места и крајеве, кроз које је пролазио. Тим се, онда, и тумачи овако широк интерес у његовој Хроници, којим, противно уском стајалишту наших средњевековних писаца, подједнаком љубављу приказује главне моменте из историје народа југоисточне Европе.

Врло се мало зна о Бранковићевим студијама, за време његове дипломатске каријере. Мање више сигурно је ипак да је он, већ у седамдесетим годинама 17. века, познат био с делима Бонфинија и Иштванџија, које је доцније корисно употребно у свом меморандуму цару Леополду I од 1688 и у својој Хроници. Читању историјских дела приступио је Бранковић с намером да страним писцима и изворима докаже своје порекло од српских деспота, а преко ових и своје сродство с влашким угледним породицама: Басарабама, Калтакузенима и Бранко-

ванима. Бранковић је, још пре него што се стално настанио у Букурешту, успео уверити Кантакузене и Константина Бранкована да је, као потомак старе српске деспотеке лозе, с њима у сродству. Одатле се види да је Бранковић дошао у Букурешт с прилично јасно одређеним погледима на прошлост и значај своје породице, да је, дакле, прилично знао неке наше домаће и стране изворе. Средина у Букурешту, у којој се Бранковић кретао, повољна беше за његов даљи развој. Пре свега, онде је он имао више времена за читање и студију. У то доба истицао се у Букурешту ученошћу и знањем грчкога и латинскога језика Константин Филипеску, писац једне врсте Светске Хронике, у којој је с особитом пажњом обрађена влашка, молдавска и угарска историја. Филипеску се, за догађаје 14. и 15. века, служи српским Летописом, до кога је могао доћи, општећи с Бранковићем. Поред Филипеска истиче се у то доба и логотет Стојка Лудеска својом официјалном Хроником. Али је, несумњиво, на развој Бранковића много утицао учени Константин Кантакузен, са којим је Бранковић одржавао везе чак и у бечком затвору.

Константин Кантакузен учио је у Италији, где је с нарочитом љубављу набављао грчке и римске класике и стара историјска дела. Кантакузен је у Букурешту написао историју румунскога народа коју, противно средњовековним хроничарима, не почиње с историјом света, него са најстаријом историјом Румуна. Говорећи о Хунима, позива се Кантакузен на ученога Ердељца Ђорђа Бранковића. Кантакузен се служи скоро оним истим изворима којим и Бранковић у старијим перјодима своје Хронике. Кантакузен добро познаје латинску историјску литературу немачких писаца из 15. и 16. века. Тако, одмах на почетку своје Историје, позива се он на коментаре Јована Науклера, на заснивача историјске географије у Немачкој, Филипа Клувера, на историка револуције, Јована Слајдана, на знамениту Светску Хронику Јована Каријона у преради Филипа Меланктона. Константин познаје, даље, универсалну историју средњег

века хуманиста Флавија Блојда, дела Енеје Силвије, Антонија Бонфинија и Пољака Мартина Кромера. Од старих писаца зна он Дијона, Тита Ливија, Дијодора, Плутарха, Квинта, Курција, а од византијских Прокопија из Пезареје, Јована Зонару и Ану Комнину. Великом већином ових извора служи се и Бранковић, због чега се, кадшто, његово казивање у Хроници подудара с излагањем у Историји Кантакузеновој. Бранковић се, дакле, обилато користио књигама Кантакузеновим које су, у оно време, биле не само веома скупе него и доста неприступачне.

Да је Бранковић већ у Букурешту почео прибирати и сређивати грађу за своју Хронику, доказује и његова кратка Хроника, писана на румунском језику. Ова Хроника, по средњовековној шаблони, почиње са стварањем света, прелази кратко на римску и византијску историју, па онда говори о најстаријој историји јужних Словена, Румуна и Мађара. Наравно, о Србима се у Хроници највише говори, а нарочито спомиње се како је Карло Велики у Илирији именовао кнеза Вука Бранковића од Подгорице кнезом Римске Империје. Опширније се даље, говори о смрти митрополита Саве II Бранковића. Догађаје у Хроници довео је Бранковић до г. 1686.

И ако је ова Хроника писана у најопштијим потезима, ипак Бранковић помиње своје изворе, и то највише оне које и Кантакузен наводи у својој Историји, а које је Бранковић већином могао наћи у Кантакузеновој библиотеци. Поред страних извора, употребљен је овде и т. з. Бранковићев Летопис.

Као што се види, код састава ове кратке, а и код спремања опсежне Хронике, Бранковић није могао да се отргне од шаблоне средњовековних писаца. Он је своме делу мање више дао карактер светске хронике.

Посао око прибирања и сређивања грађе морао је Бранковић прекинути, када се, изазван политичким догађајима, бацио на остварење свога давно замисљенога плана. За тај његов политички рад добро му је долазило његово знање српске и угарске прошлости. А када се,

после неуспеха у г. 1689, нашао интерниран у Бечу, приступио је он писању своје опсежне Хронике. Поред жеље да докаже њоме своје порекло од деспотске лозе, на живље писање своје Хронике потакао га је сам патријарх Арсеније III, како сам Бранковић каже у уводној речи уз Хронику. Бранковићева Хроника је по целокупној концепцији и начину обраде средњовекован споменик, али по тенденцији политички спис који је, крај све своје непрегледности, гламазности, неспретности и нејасноће ипак био од утицаја на развој наше историографије. По обиму и широком интересовању, по мновжини и многострукости употребљених извора и помоћних средстава, по првим мутним поченима историјске критике, Хроника Ђорђа Бранковића је, несумњиво, прво дело наше старе књижевности. Она је, уједно, видан сведок Бранковићева немирна и нестална живота. Живећи дуже времена у тадашњем политичком средишту југоисточне Европе, где су се ренавала крупна животна питања народа тога европског дела, сачувао је Бранковић, до краја живота, живо интересовање за судбу тих народа. Због тога он у својој Хронизи не приказује само српску, него с нарочитом љубављу и влашску прошлост, па онда још и угарску, а већ с мање интереса и главне моменте из пољске историје. Даљина његова хоризонта подсећа у многим на Лаоника Халкондила, знаменитог византијског историка у 15. веку, а ширином својих интереса измакао је Бранковић много испред наших ранијих писаца. Да се ово велико дело изведе потребно је било, поред знања многих језика, имати још и живо интересовање за разна историјска, географска и етнографска питања, а сем тога и велику издржљивост у послу.

Код њега је, као и код већине писаца тога времена, верско осећање најјаче развијено. Због тога су му Власи, као православни, скоро исто толико блиски као и његови Срби.

За римокатолике, наравно, нема лепих речи, јер је од њих много трипео. Он не само да кори римокатоличке прелате због претеране ексклузивности, него осуђује пап-

ску тежњу за универсалном влашћу која, по њему, већ јасније избија на видик већ за доба понтификата папе Гргура I. Али, ипак, из његова рада и његове Хронике избија јасно на површину његов српски патриотизам који је, како је речено, у интернацији у Бечу постао још јаснији и изразитији. Национално изразитих места има у Хронизи доста. Она су или јасно изражена или се показују тако, што се невољне вести о Србима у страним изворима или прећуткују или преиначују у корист Срба.

Бранковић је градиво своје Хронике распоредио на пет књига, од којих је свака, по првобитном плану, требала да чини засебну целину. Величина појединих књига потпуно је неједнака. Прва књига има 221, друга 60, трећа 312, четврта 797, а пета, мемоарскога карактера, 1291 страну, свега дакле 2681 стране.

Прва књига има карактер опште, светске хронике. У њу је унесена најстарија историја Словена и Срба, за тим историја прва три васеленска сабора, па онда нагло прекида. Друга књига износи митологију српску и народне обичаје, говори о пореклу Немањину и приказује његову владу. У трећој књизи приказује историју Немањина до смрти цара Уроша. Четврта књига говори о кнезу Лазару, српским деспотима, савременој влашкој и угарској историји. Пета књига почиње с генеологијом Бранковића, приказује историју Бранковићевих предака и онда, од стр. 1533, говори о себи.

Прве четири и део пете, до 1690, написао је Бранковић у Бечу. Последњи, мемоарски део, писао је у Хебу и довео га је до половине 1705, до епизоде с пољским краљем Фридрихом Августом. Изгледа да је концепт Хронике ишао нешто даље, али Бранковић због болести и смрти није стигао да тај део унесе у чистописне Хронике.

Бранковић је, као и остали средњовековни хроничари, схватао ток опште историје тако, што је веровао у четири монархије: асирску, персијску, грчку и римску, од којих ће римско-хришћанска вечито живети. У том смислу и започео је он, одмах по доласку у Беч, рад на својој Хронизи, израдивши у I књизи одељак о најста-

ријој историји Словена потпуно по Кромеру. Бранковић се за тим губи у опширном приказу црквене историје, разлажући опширно историју црквених васеленских сабора. Но како је код излагања трећег васеленског сабора дошао у тешњи додир са српским првацима, који су му из политичких разлога тражили приказ српске прошлости, прекинуо је Бранковић приказ опште и црквене историје на трећем васеленском сабору. Гоњен политичким разлозима и својим сопственим интересима, почиње Бранковић у II књизи историју Срба, остављајући да у засебном делу прикаже историју четврте монархије т. ј. историју Римског Царства.

У своме раду, како је речено, Бранковић се служи домаћим и страним изворима. У оцени и употреби извора избија на површину верска и патријотска тенденција. Православним домаћим изворима верује потпуно, док у Летопису римокатоличког попа Дукљанина нема вере, и ако је, по Дукљанину, имао дивну прилику да Немањиће доведе у везу с Готима, а преко Гота чак са Римљанима. Бранковић, као велика већина писаца тога времена, цитира многе изворе и пише, да би с једне стране пружио читаоцима доказ за тачност онога, о чему говора, а с друге, да би показао своју велику учевост. Наравно, врло је чест случај да Бранковић цитирану литературу није сам проучио, него је наводи по туђим делима. Тако је, на пр., случај са наведеним изворима и литературом за најстарију историју Словена, коју је скоро сву израдио по Кромеру, и ако се, овда онда, самостално служи и старим Итоломејем, онде на пр., где говори о Роксоланима. Неке византијске пасусе, онде где говоре о Србима, могао је Бранковић употребити самостално по познатом париском издању. Али, он их је највише употребљавао по хрестоматији Мартина Ханкеа од г. 1677. Опис цркве Св. Софије у Цариграду израдио је Бранковић по Бангертову коментару уз његову едицију Хелмолдове и Арнолдове хронике. Бранковић се, сем тога, још корисно послужио познатом Карион - Меланхтоновом Хроником, Хроником Функција, користио се, за тим, Орбинијем и

Луцићем, овим у малој мери, али највише Бофинијем и Иштванфијем.

Бранковић се и у употреби извора служи методом средњевековних хроничара. Он прикупљен материјал не прерађује, не сажима, него врло често из извора дословце по читаве одељке уноси у своју Хронику. При том послу, наравно, не уме да одвоји битно од небитнога, него трипа све од реда у своју Хронику. Како нема довољно критике, доноси, какав, о једној истој ствари сасвим различита мишљења. Пошто се Бранковић, од 15. века, скоро подједнако интересује за догађаје на Балканском Полуострву, у Влашкој, Молдавској, Угарској, па чак и у Пољској, покушава он да прилике у разним крајевима прикаже синхронистички, групишући обично у појединим крајевима догађаје око личности владалаца. То му, наравно, обично не полази за руком. Он, наиме, нема поподобности да уочи и ухвати узрочну везу међу догађајима, да покаже како су знатни догађаји једне покрајине утицали на суседну.

У тенденциозном сисну, као што је Хроника, нарочито њена последња књига, о објективности, наравно, може се мало говорити. Бранковић је објективан само онда, када прича ствари које с њим и његовим прецима не стоје ни у каквој вези. Ако су, пак, они у питању, онда не преза ни од најсмелијих измишљотина и прећуткивања ствари које не иду њему у прилог. Таква је неукусна измишљотина да је још цар Карло Велики Вуку Бранковићу из Подгорице дао титулу кнеза Римске Империје. Како је, тобоже, његов предак Димитрије Бранковић, с обзиром на старе родбинске везе између влашких Басараба и Немањића, добио од војводе Мирче један део Крајовског Балата, измислио је Бранковић тенденциозну причу о Крајовском Банату као мизану кћери Влајка Басарабе, тобожње жене краља Стефана Дечанског. Бранковић је измислио Теодору - Текву Кантакузенову као жену деспота Гргура, са којом је Гргур имао сина Лазара, претка његова. На тај начин довео је Бранковић своје претке у везу с влашким Кантакузенима. Ка-

зивање Орбинија о кћерима деспота Лазара, о унукама деспота Ђурђа Смедеревца, Бранковић хотимично изврше, да би потомке деспота Ђурђа, па наравно и себе, довео у везу с влашким Басарабима. По Бранковићу је заповедник Темнишвара у 15. веку, Павле Кишижи, Бранковић који се, тобоже по Бонфинију, звао деспотом земље «Јоанополске», док Бонфиније за Кишижија каже да је био незнатна порекла. Бонфинијево казивање да је краљ Матија, 1471, обдарио Вука Гргуревића са Кастелом „Fejérkö“, изврше Бранковић и каже да је краљ Матија те године потврдио избор Вука за деспота Срба у Угарској. Све ово требало је Бранковићу да би још боље могао оправдати пред Србима и будућим српским генерацијама своје тобоже миропомazaње и свој избор за деспота. Да докаже велику старину породице Јакшића, Бранковић је Кромерова Јакшу, старешину Лужичких Срба у 12. веку, прогласио родоначелником породице Јакшића. Сигетског јунака, Николу Зринског, прогласио је Бранковић за зета деспота Јована, да би себе довео у везу и са чувеном породицом Зринских. Иштванфијеву причу о пробисвету Јовану Ираклијском преиначује, дотерује и улепшава, јер је овај Ираклијски, тобоже, рођак његове породице по Роксанди, жени молдавскога војводе Александра IV Лапушићану. Бранковић је, даље, читаву причу о свом тобожињем претку, Димитрију Бранковићу, у Крајовском Банату измислио, да би доказао не само сродство ердељских Бранковића са Басарабама него и са влашким Бранкованима из Олтеније, измишљена је и личност Ђорђе Бранковић, брат Роксандин, који по препоруци молдавскога војводе Арона добива дозволу од ердељскога кнеза Сигисмунда Баторија да се настани у поседу старих српских деспота, у граду Вилагошу. Причу о боју на Косову приказује Бранковић по Орбинију. Али, како Орбини, по народној традицији, прича о сукобу Милоша с Вуком Бранковићем и о издаји Вуковој на Косову, Бранковић, наравно, о свему томе не говори ни речи. По Милошу, као противнику Вукову, ипак симпатише. Оп, истива замера Милошу да о својој намери, претходно,

није обавестио кнеза Лазара, што и Рајић, по њему, понавља, али ипак каже да се Милош одважио да убије султана, како би у свом роду стекао вечну славу.

Бранковићева Хроника доспела је из оставштине Јована Бранковића Липовца из Сомбора у Пешту. Неко време, после тога, чувала се у манастиру Студеници, где ју је неколико година брижљиво преписивао студенички игуман Константин, дотеравши је на руско-словенски језик. Из Студенице доспео је оригинал Хронике у манастир Крушедол, а одатле, за време митрополита Павла Ненадовића, у Сремске Карловце, где се налази и данас.

Напред је речено да је Хроника, већ за време писања у Бечу, читана, преписивана и превеђена. Неуки и нешколовани, нашли су Срби у њој лепа материјала за одбрану својих права у Хабзбуршкој Монархији. Како се поједине партије ове Хронике много читале, преписивале и изводиле, није немогуће да се већ током 18. века јавила мисао да се ова штампа. Можда је митрополит Павле Ненадовић, посећни се планом да заснује штампарију, помишљао да у њој, поред црквених и обредних књига, штампа и Хронику. Али је Хроника и без тога преко Историје Јована Рајића, који ју је студирао и изводио, доста утицала на даља српска поколења. Међутим, боље упућени знали су да је Рајић, и ако је добро исцрпао Бранковићеву Хронику, многа места у њој оставио нетакнута из политичких разлога. Српска јерархија која је, све до последње четврти 19. века, водила главну реч, бојала се да се публикацијом Бранковићеве Хронике не поремете односи између Срба и хабзбуршке куће. Тако је, изгледа, мислио и учени митрополит Стефан Стратимировић који је, свакако, ако не студирао а ово прелиставао Бранковићеву Хронику.

Бурне политичке прилике 1848 и 1849 стекле су се тако да су се Бранковићеве мисли о автономној територији с војводом на челу оствариле бар за неко време. Личност Бранковићева добила је тиме толико да је Друштво Српске Словесности већ 1849 и 1850 озбиљно посило се мишљу да штампа Бранковићеву Хронику. Ин-

терес за Хроником, дабогме, био је више политичке него научне природе. Патријарх Јосиф Рајачић, и ако не отворено, чинио је сметње публикацији с једне стране из политичких разлога, а с друге стране још и стога, што је српска јерархија знала да је деспот Бранковић судно и осудио патријарха Арсенија III због мешања у послове световне природе.

И што је борба између јерархије и српског народа у Угарској добивала све оштрији вид, све је било мање изгледа да ће бити штампана Бранковићева Хроника. Када је Матица Српска 1865, по свој прилици под утицајем Светозара Милетића, поново кренула питање о издавању Хронике, јерархија српска, на челу са патријархом Самуилом Маширевићем, била је томе противна. Милетић је био тада за Мађаре а велики противник Беча. У Карловцима бојали су се, тога, да ће Милетић поступак и држање Бечког Двора према Бранковићу искористити у политичке сврхе, те довести српску јерархију у нежељене односе према кући Хабзбуршкој. Студија Илариона Руварца «Нешто о хроници деспота Ђорђа Бранковића» (Летопис Матике Српске 1866) написана је, несумњиво, ако не по налогу, а оно под непосредним утицајем идеја на карловачком патријарашком двору. Иако је чланак Руварчев писан зналачки, одабирање места из Бранковићеве Хронике тенденциозно је, и Руварац није успео доказати, да не вреди штампати Бранковићеву Хронику.

Публикација једнога дела Хронике од стране Стојана Новаковића у Гласнику Српског Ученога Друштва књига XXXIII, показала је јасно велику вредност Хронике, особито њене пете књиге у којој Бранковић описује свој живот и рад. И ако Бранковићева Хроника као историјски извор, сем последње књиге, нема скоро никакве вредности, она, као литерарни производ, заузима једно од првих места у нашој старијој књижевности. Стога је потребно да се у целини изда, тим пре, што је послужила као основ и полазна тачка нашој историографији.

САДРЖИНА.

	Страна
I.	
Померање српског елемента са југа на север. — Средње- вековна Угарска. — Ширење Турског Царства и његова организација	5
II.	
Претци Ђорђа Бранковића. — Почетак његове каријере	30
III.	
Бранковић дипломата у Турској	41
IV.	
Бранковић у Русији	55
V.	
Бранковић понова као дипломата у Турској. — Његове везе с Влашком	63
VI.	
Бранковић на Порти. — Његове везе с влашким Кнезом Шербаном. — Митрополит Сава II. Бранковић	76
VII.	
Бранковићеве везе с Хабзбурзима. — Бранковић 1863 проглашен бароном	85
VIII.	
Ослобођење Угарске од Турака. — Ердељ и Влашка према цару Леополду I.	97
IX.	
Политичка ситуација на југоистоку Европе 1687 и 1688. — Ђорђе Бранковић у мају 1688 одлази у Беч	105

	Страна
X. Склоп Хабзбуршке Монархије. — Бранковићев меморандум цару Леополду I. — Бранковић именован графом	113
XI. Цар Леополд I и Луј XIV. — Ћесаревци на Балкану. — Акција графа Ђорђа Бранковића. — Његово хапшење	132
XII. Бранковић интерниран у Бечу. — Српске привилегије.	153
XIII. Сеоба Срба у Угарску 1690. — Везе српских првака с Бранковићем у Бечу. — Бранковић извикан и изабран за српског деспота у Будиму 1691.	173
XIV. Српски народ тражи да се Бранковић пусти на слободу. Бранковић и цар Петар Велики	186
XV. Карловачки мир 1699. — Царска одлука да се Бранковић пресели из Беча.	208
XVI. Срби између Хабзбурга и Мађара. — Бранковић из Хеба у Чешкој хвата везе с пољским краљем	220
XVII. Бранковићеве дугови и парница. — Његова смрт у Хебу 1711.	237
XVIII. Бранковић као историк. — Његова Хроника и њен значај	250

